

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Οι σημειώσεις που ακολουθούν στόχο έχουν την αποτελεσματικότερη για το μαθητή προσέγγιση της διδακτέας ύλης όσον αφορά το μάθημα της Ιστορίας στη Β' Τάξη του Γυμνασίου. Το υλικό είναι εξ ολοκλήρου βασισμένο στο σχολικό εγχειρίδιο· ωστόσο, όπου αυτό κρίνεται χρήσιμο ή αναγκαίο, το κείμενο είναι εμπλουτισμένο με επιπλέον παραπομπές, για τη διευκρίνιση ορισμένων σημείων που δεν καλύπτονται επαρκώς από τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου. Τις σημειώσεις του μαθήματος συνοδεύουν ασκήσεις προτείνονται ενδεικτικά προς εμπέδωση της ύλης αλλά και για ενθάρρυνση της αυτενέργειας του μαθητή.

Διευκρινίζεται ότι σε καμία περίπτωση το παρόν πόνημα δεν αποτελεί σχολικό βοήθημα για τη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος ούτε φιλοδοξεί να εξαντλήσει τους τρόπους και τη διδακτική μεθοδολογία προσέγγισης της ύλης στο μάθημα της Ιστορίας στη Β' Τάξη του Γυμνασίου.

Μεταξάκη Ευαγγελία, Φιλολόγος

Γυμνάσιο Αγίας Βαρβάρας Ηρακλείου Κρήτης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

I. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη

α. Ίδρυση Κωνσταντινούπολης

- Όταν ο⁽¹⁾ νίκησε το Λικίνιο, αύγουστο¹ του ανατολικού τμήματος του κράτους και έμεινε μονοκράτορας (324), αποφάσισε να ιδρύσει ένα νέο διοικητικό κέντρο στη θέση του αρχαίου⁽²⁾, πόλης που είχε μεγάλη εμπορική σημασία και μοναδική γεωπολιτική θέση, καθώς βρισκόταν στο σταυροδρόμι της Ασίας και της Ευρώπης, του Εύξεινου Πόντου και της Μεσογείου³.

-
- 1 Ο τίτλος *αύγουστος* (*augustus* δηλ. «σεβαστός») δόθηκε στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Οκταβιανό, όταν αυτός έγινε μονοκράτορας (27 π.Χ.). Στη συνέχεια, οι τίτλοι *αύγουστος* και *καίσαρ* υιοθετήθηκαν από όλους τους μετέπειτα αυτοκράτορες, προς τιμήν του Οκταβιανού Αύγουστου και του Ιούλιου Καίσαρα αντίστοιχα. Αξίζει να σημειωθεί ότι, επειδή ο Οκταβιανός αναγορεύθηκε *ύπατος* και σημείωσε εξαιρετικές στρατιωτικές επιτυχίες κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου μήνα, το εν λόγω χρονικό διάστημα ονομάστηκε *Augustus* (Αύγουστος) προν τιμήν του. Έως τότε, ο μήνας Αύγουστος ονομαζόταν από τους Λατίνους απλά «έκτος» μήνας (*sextilis*), καθώς, κατά το παλαιό ρωμαϊκό ημερολόγιο, ήταν ο έκτος μήνας του έτους.
 - 2 Το *Βυζάντιο*, ή *Βυζαντίς*, ήταν αρχαία ελληνική αποικία· ιδρύθηκε στο εσώτατο σημείο του Κεράτιου κόλπου και των στενών του Βοσπόρου, στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα η Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με τον επικρατέστερο ιδρυτικό μύθο του Βυζαντίου, η πόλη ιδρύθηκε το 658/7 π.Χ. από Μεγαρείς αποίκους, με επικεφαλής τον Βύζαντα, από τον οποίο και πήρε το όνομά της.
 - 3 Λόγοι που καθιστούν μοναδική τη γεωγραφική θέση του Βυζαντίου, προκειμένου εκεί να θεμελιωθεί η νέα πρωτεύουσα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, είναι μεταξύ άλλων οι παρακάτω:
 - α. η θέση επέτρεπε στους Ρωμαίους να ελέγχουν ευκολότερα τις ευρωπαϊκές αλλά και τις ασιατικές κτήσεις τους, πράγμα που ήταν αρκετά δύσκολο από την απομακρυσμένη γεωγραφικά Ρώμη
 - β. διευκολυνόταν το εμπόριο με την Ασία και την Ανατολική Ευρώπη, όπου βρισκόταν και οι μεγάλοι σιτοβολώνες
 - γ. η συγκεκριμένη γεωγραφική θέση είχε άμεση επαφή τόσο με στεριά, όσο και με θάλασσα, γεγονός που καθιστούσε δύσκολο τον αποκλεισμό της σε ενδεχόμενη σφοδρή επίθεση εναντίον της.

Ποιοι λόγοι υπαγόρευσαν στον Κωνσταντίνο τη μεταφορά του διοικητικού κέντρου της αυτοκρατορίας στην Ανατολή:

- Η απόφαση αυτή υπαγορεύτηκε κυρίως από τους ακόλουθους λόγους:
 - α. Η Ανατολή, σε αντίθεση με τη Δύση, διέθετε, ακμαίο πληθυσμό και⁽³⁾.
 - β. Οι⁽⁴⁾, στους οποίους ο Κωνσταντίνος Α' στηρίχτηκε πολιτικά, ήταν πολυπληθέστεροι στην Ανατολή.
 - γ. Οι μεγάλες πόλεις της Ανατολής υπέφεραν από⁽⁵⁾ συγκρούσεις.
 - δ. Από το Βυζάντιο, ήταν ευκολότερη η απόκρουση των Γόθων (στο Δούναβη) και των Περσών (στον Ευφράτη), καθώς τα σύνορα του Δούναβη και του Ευφράτη ήταν πιο κοντά στη νέα πρωτεύουσα από ό,τι στη Ρώμη.

Πώς οικοδομήθηκε η Κωνσταντινούπολη:

- Ο Κωνσταντίνος ακολούθησε το ρυμοτομικό σχέδιο της⁽⁶⁾. Προίκισε την πόλη με νέα⁽⁷⁾, επιβλητικές λεωφόρους και το *φόρουμ*⁴ (.....⁽⁸⁾) του Κωνσταντίνου. Τη στόλισε με λαμπρά έργα τέχνης, το Ιερόν Παλάτιον, το κτίριο της⁽⁹⁾ και άλλα δημόσια κτίρια: εκκλησίες,⁽¹⁰⁾ και δεξαμενές. Όλα τα παραπάνω (με εξαίρεση βεβαίως τις εκκλησίες), υπογράμμιζαν τη σχέση της Πόλης με τη Ρώμη.

Ποια ήταν η εξέλιξη της Κωνσταντινούπολης από την ίδρυσή της έως τα χρόνια του Ιουστινιανού:

- Στις 11 Μαΐου 330, με την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης των εργασιών, τελέστηκαν τα εγκαίνια της πόλης, η οποία έλαβε το όνομα του ιδρυτή της (.....)⁽¹¹⁾. Έκτοτε, και για ολόκληρους αιώνες, η ημέρα αυτή γιορταζόταν ως η γενέθλια ημέρα της Πόλης.
- Η Κωνσταντινούπολη ή Νέα⁽¹²⁾ απέκτησε βαθμιαία τα χαρακτηριστικά μιας⁽¹³⁾ πόλης, αφού σε αυτήν οικοδομήθηκαν πολλές εκκλησίες.
- Παράλληλα, η πόλη αναπτύχθηκε ραγδαία· χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ήδη στις αρχές του 5^{ου} αι. ο πληθυσμός της είχε αυξηθεί περίπου στις 150.000, ενώ στα χρόνια του

4 «Φόρουμ» κατά τη ρωμαϊκή περίοδο ονόμαζαν το χώρο όπου συγκεντρωνόταν ο λαός· βρισκόταν στο κέντρο κάθε ρωμαϊκής πόλης και περιβαλλόταν από δημόσια κτίρια και στοές. Πρόκειται για κάτι ανάλογο με την «αγορά» των αρχαίων Ελλήνων.

αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (527-565) αριθμούσε, σύμφωνα με τους μετριοτέρους υπολογισμούς, 300.000 κατοίκους. Επομένως, μέσα σε δύο αιώνες, η Κωνσταντινούπολη ή αλλιώς Νέα Ρώμη ξεπέρασε το πρότυπο της, την Παλαιά Ρώμη.

β. Θρησκευτική πολιτική

- Οι οπαδοί του⁽¹⁴⁾ συγκροτούσαν τη δυναμικότερη πληθυσμιακή ομάδα της Ανατολής. Η νέα αυτή θρησκεία φαινόταν ότι μπορούσε να αποκαταστήσει την κλονισμένη ενότητα του Ρωμαϊκού Κράτους. Γι' αυτό το λόγο, ο Κωνσταντίνος έδειξε ευνοϊκή στάση απέναντι στον Χριστιανισμό.

Ποιο μέτρο πήρε ο Κωνσταντίνος στα πλαίσια της ευνοϊκής διάθεσής του απέναντι στο Χριστιανισμό:

- Συγκεκριμένα, μετά τη νίκη του επί του Μαξεντίου στη Μουλβία γέφυρα (312), ο Κωνσταντίνος μετέφερε το μονόγραμμα του Χριστού (.....⁽¹⁵⁾), ένα σημαντικό χριστιανικό σύμβολο, από τη στρατιωτική σημαία (λάβαρον) στα⁽¹⁶⁾ του· επίσης, εξέδωσε νόμους ευνοϊκούς για τους Χριστιανούς.

Πώς αντιμετωπίστηκε η εύνοια που έδειξε ο Κωνσταντίνος απέναντι στο Χριστιανισμό:

- Η στροφή του Κωνσταντίνου προς τη χριστιανική θρησκεία συνάντησε τη σθεναρή αντίσταση των οπαδών της αρχαίας θρησκείας, οπαδών που εντοπίζονται τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση και ιδιαίτερα ιδίως στους κόλπους της συγκλητικής αριστοκρατίας της Ρώμης. Το γεγονός αυτό δεν επέτρεψε στον Κωνσταντίνο να υιοθετήσει μια ξεκαθαρή θρησκευτική στάση ως το τέλος της ζωής του⁶.

5 Το μονόγραμμα του Χριστού καθιερώθηκε από το όραμα του Κωνσταντίνου, πριν από τη μάχη στη Μουλβία γέφυρα. Την παραμονή της μεγάλης σύγκρουσης, ο Κωνσταντίνος είδε στον ύπνο του ένα φωτεινό σταυρό, που σχηματιζόταν με τα ελληνικά γράμματα «Χ-Ρ», με την επιγραφή «Ἐν τούτῳ νίκα». Η ένσταυρη σφαίρα συμβολίζει τη χριστιανική ρωμαϊκή οικουμένη.

6 Σχετικά με το αν ο Κωνσταντίνος ήταν από πεποίθηση Χριστιανός ή απλώς προσποιούνταν το Χριστιανό από πολιτική σκοπιμότητα, υπάρχουν διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες απόψεις. Αφενός, θεωρείται ότι ο ίδιος δεν απαρνήθηκε ποτέ την αρχαία θρησκεία, αλλά υποστήριζε το Χριστιανισμό για να εξυπηρετήσει τα

Τι γνωρίζετε για το Διάταγμα των Μεδιολάνων;

- Το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313), που βασίστηκε σε συμφωνία του Κωνσταντίνου και του Λικίνιου, αναγνώρισε στους Χριστιανούς⁽¹⁷⁾ άσκησης της λατρείας τους και έτσι⁽¹⁸⁾ τα δικαιώματά τους με αυτά των άλλων θρησκειών του Ρωμαϊκού Κράτους.
- Με αυτή την κίνηση, ο Κωνσταντίνος δεν έκανε το Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της Αυτοκρατορίας, απλώς εγγυήθηκε την ανοχή του κράτους απέναντι στους Χριστιανούς. Ωστόσο, οι διωγμοί των Χριστιανών έπαυσαν εντελώς μόνο όταν ο Κωνσταντίνος έγινε μονοκράτορας στο Ρωμαϊκό Κράτος (324).

Τι γνωρίζετε για τη σύνοδο της Νίκαιας;

- Ένα χρόνο αφού είχε γίνει μονοκράτορας, ο Κωνσταντίνος συγκάλεσε, στη Νίκαια της Βιθυνίας, σύνοδο επισκόπων απ' όλες τις επαρχίες του Οικουμενικού Ρωμαϊκού Κράτους· γι' αυτό η συγκεκριμένη σύνοδος ονομάστηκε⁽¹⁹⁾.
- Η Α' Οικουμενική Σύνοδος (325) στόχο είχε τη διατύπωση τη διδασκαλίας της Εκκλησίας έναντι των⁽²⁰⁾ που είχαν ήδη εμφανισθεί⁷.
- Έκτοτε έγιναν πολλές τέτοιες σύνοδοι. Η σύγκλησή τους σκόπευε στην⁽²¹⁾ της Εκκλησίας και κατ' επέκταση ολόκληρης της αυτοκρατορίας.

πολιτικά του συμφέροντα και να διατηρήσει την εσωτερική γαλήνη στην αυτοκρατορία. Αφετέρου, υποστηρίζεται πως ο ίδιος έγινε Χριστιανός, ωστόσο προσποιούνταν, καθώς δεν ήθελε να δημιουργήσει θρησκευτικές έριδες μέσα στο κράτος· σε αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι η μητέρα του Ελένη ήταν Χριστιανή και ήταν φυσικό να του δώσει χριστιανική αγωγή.

7 Αιρέσεις ονομάστηκαν οι παρεκκλίσεις από την ορθή χριστιανική διδασκαλία (Ορθοδοξία), όπως αυτή διατυπώθηκε επίσημα από την Εκκλησία (με τη συνδρομή του Κράτους), στις Οικουμενικές Συνόδους. Στην πρώτη Οικουμενική Σύνοδο συζητήθηκε η αίρεση του Άρειου (αρειανισμός), ο οποίος υποστήριζε ότι ο Χριστός ήταν κτίσμα και δημιούργημα του Πατρός και επομένως δεν υπήρχε πριν γεννηθεί ως άνθρωπος. Με την καταδίκη των απόψεων αυτών, επικράτησε το *ομοούσιον* του Πατρός και του Υιού· επιπρόσθετα, διατυπώθηκαν τα πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο Λικίνιος (265-325) ήταν Ρωμαίος Αυτοκράτορας (308-324). Κατά το μεγαλύτερο μέρος της βασιλείας του, ήταν αντίπαλος του Κωνσταντίνου Α'. η κρίσιμη μάχη δόθηκε στις πεδιάδες της Ανδριανούπολης, όπου ο Κωνσταντίνος νίκησε τον αντίπαλό του και στη συνέχεια τον θανάτωσε.
- Ο πληθυσμός της Ανατολής ήταν πιο συμπαγής και πιο δυναμικός από αυτόν της Δύσης· ως συνεκτικός κρίκος του πληθυσμού αυτού λειτούργησαν αρχικά η ελληνική γλώσσα και γενικότερα ο ελληνικός πολιτισμός, ενώ στη συνέχεια η χριστιανική θρησκεία.
- Οι μεγάλες πόλεις της Ανατολής υπέφεραν από θρησκευτικές συγκρούσεις· πρόκειται για τις συγκρούσεις μεταξύ της επίσημης Εκκλησίας και των υποστηρικτών των διαφόρων αιρέσεων. Κατά τον 4^ο αιώνα, οι διαμάχες επικεντρώνονταν στη σχέση του Πατέρα και του Υιού μέσα στην Αγία Τριάδα· τον επόμενο αιώνα στράφηκαν γύρω από τη θεϊκή φύση και την ανθρώπινη υπόσταση του Χριστού.
- Οι Γότθοι ήταν γερμανικός λαός της ανατολικής Ευρώπης· οι δύο κλάδοι, οι Βησιγότθοι (δυτικοί Γότθοι) και οι Οστρογότθοι (ανατολικοί Γότθοι), έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την ανάδυση της Μεσαιωνικής Ευρώπης.
- Τα Μεδιόλανα είναι το σημερινό Μιλάνο της Ιταλίας.
- Ο Κωνσταντίνος εξέδωσε το Διάταγμα των Μεδιολάνων μετά τη νίκη του εναντίον του Μαξέντιου, στη Μουλβία γέφυρα. Λίγο αργότερα, το συνυπέγραψε και ο αύγουστος της Ανατολής, Λικίνιος.
- Σύμφωνα με τις αποφάσεις του Διατάγματος των Μεδιολάνων, κατοχυρώθηκε η ανεξιθρησκία και η θρησκευτική ελευθερία. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στον Χριστιανισμό, ο οποίος καθίστατο θρησκεία επιτρεπτή και νόμιμη για τους Ρωμαίους πολίτες, ενώ οι χριστιανοί μπορούσαν ελεύθεροι να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Όμως ο Χριστιανισμός δεν αναγνωριζόταν ως επίσημη και προστατευόμενη θρησκεία της αυτοκρατορίας.
- Στη σύνοδο που έλαβε χώρα στη Νίκαια της Βιθυνίας, πήραν μέρος 318 επίσκοποι αλλά και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος.
- Η Β' Οικουμενική Σύνοδος έγινε το 381 στην Κωνσταντινούπολη· σε αυτήν συμπληρώθηκε το Σύμβολο της Πίστεως, έτσι ώστε οι Χριστιανοί να γνωρίζουν το επίσημο πλαίσιο της διδασκαλίας της Εκκλησίας και να αναγνωρίζουν τις αιρέσεις. Ο *Νεστοριανισμός*, που τόνιζε την υπεροχή της ανθρώπινης φύσης, καταδικάστηκε από την Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431). Ο *Μονοφυσισμός*, αν και καταδικάστηκε από την Δ' Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), κυριάρχησε στις ανατολικές επαρχίες του Βυζαντινού

κράτους. Σύμφωνα με το ορθόδοξο δόγμα, ο Ιησούς υπάρχει σε ένα μόνο πρόσωπο και με τις δύο φύσεις, την ανθρώπινη και τη θεία, «ενωμένες και μη συγχεόμενες». Αντίθετα, στη θεωρία του *Μονοφυσισμού* υποστηρίζεται ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού απορροφήθηκε από τη θεία φύση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μέγας Κωνσταντίνος

Ο Μέγας Κωνσταντίνος (Flavius Valerius Aurelius Constantinus, 272-337), γνωστός και ως *Κωνσταντίνος Α΄* ή *Άγιος Κωνσταντίνος* (και ως *Ισαπόστολος* στην Ορθόδοξη Εκκλησία), ήταν Ρωμαίος Αυτοκράτορας (306-337), γιος του Φλάβιου Βαλέριου Κωνσταντίου, αξιωματικού του ρωμαϊκού στρατού και μετέπειτα καίσαρα στη Δύση. Ο Κωνσταντίνος στάλθηκε ανατολικά όπου, αφού εξελίχθηκε σε στρατιωτικό αξιωματούχο, αναρριχήθηκε στο βαθμό του Αυγούστου και ανακλήθηκε δυτικά. Στη συνέχεια, μετά από σειρά εμφύλιων πολέμων εναντίον των Αυτοκρατόρων Μαξέντιου και Λικίνιου, αναδείχθηκε νικητής και έγινε ο μοναδικός ηγέτης Δύσης και Ανατολής από το 324.

Ως αυτοκράτορας, ο Κωνσταντίνος θέσπισε πολλές διοικητικές, οικονομικές, κοινωνικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση της αυτοκρατορίας. Έμεινε γνωστός για τρεις κοσμοϊστορικές αποφάσεις του:

- Υπέγραψε το διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.).
- Μετέφερε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη.
- Συγκάλεσε την πρώτη Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας.

Ένα πολυσυζητημένο κεφάλαιο της ζωής του Κωνσταντίνου είναι η σχέση του με το Χριστιανισμό. Ο Κωνσταντίνος επέλεξε την ανοχή προς τον Χριστιανισμό, ώστε να ενδυναμωθεί η εσωτερική συνοχή του ρωμαϊκού κράτους. Το πρώτο διάταγμα που ευνοούσε τον Χριστιανισμό εκδόθηκε το 311. «Οι Χριστιανοί», έγραφε το διάταγμα, «μπορούν να υπάρχουν και να συναθροίζονται, εφόσον δεν κάνουν τίποτε το αντίθετο προς το κοινό καλό, και υποχρεούνται να προσεύχονται στον Θεό τους για το καλό μας, το καλό της πολιτείας και το δικό τους».

Από τα μέτρα που θέσπισε, μεγαλύτερη σημασία για τους Χριστιανούς είχαν η επιστροφή της περιουσίας τους η οποία είχε δημευτεί κατά την περίοδο των διωγμών εναντίον τους, αλλά και το δικαίωμα που αυτοί αποκτούσαν στο να αυξήσουν αυτή την περιουσία, ακόμα και να την κληροδοτήσουν στην Εκκλησία (η οποία έτσι αποκτούσε το δικαίωμα της κληρονομιάς). Επομένως, αναγνωριζόταν και η νομική υπόσταση της κάθε χριστιανικής κοινότητας. Επιπρόσθετα, σημαντικά επιπλέον μέτρα ήταν:

α. παραχώρησε στους επισκόπους το δικαίωμα να επιλύουν τις ιδιωτικές διαφορές του ποιμνίου τους (όχι με την ιδιότητα του δικαστή, αλλά περισσότερο ως διαιτητές), ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την ηθική θέση που εκείνοι είχαν στις κοινωνίες τους.

β. απαγόρευσε την εργασία την Κυριακή, καθώς και σε άλλες μεγάλες γιορτές των Χριστιανών

- γ. αξιοποίησε αυτοκρατορικές χορηγίες για την ανέγερση χριστιανικών ναών
- δ. καθιέρωσε στη διοίκηση τη διάκριση της πολιτικής από τη στρατιωτική εξουσία
- ε. έκοψε και έθεσε σε κυκλοφορία ένα πολύ σταθερό χρυσό νόμισμα⁸.

Στην πολυθεϊστική παραδοσιακή θρησκεία της Ρώμης, ο Αυτοκράτορας ήταν ένας ακόμη θεός επί γης και έπειτα από το θάνατό του επέστρεφε στο Πάνθεο. Αντίθετα, ο ίδιος ο Κωνσταντίνος προσδιόρισε το ρόλο του χριστιανού Αυτοκράτορα ως του ανθρώπου που υποχρεούται να φροντίζει τους πιστούς της νέας θρησκείας· συνεπώς, με τον Κωνσταντίνο πραγματοποιήθηκε η μετάβαση από τον *αυτοκράτορα-θεό* στον *ελέω θεού αυτοκράτορα*. Παρόλο που ο Κωνσταντίνος προστάτευσε τον Χριστιανισμό, δεν έπαψε να στηρίζει παράλληλα την παραδοσιακή θρησκεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μάλιστα, είναι βέβαιο ότι υπήρξε υποστηρικτής της λατρείας του Ήλιου, ενώ ως Ρωμαίος Αυτοκράτορας διατήρησε το ανώτατο αξίωμα του *pontifex maximus* του Δία. Η αποδοχή του Χριστιανισμού από τον Κωνσταντίνο ολοκληρώθηκε την ημέρα του θανάτου του, με τη βάπτισή του.

Η μάχη στη Μουλβία γέφυρα

Τον 3^ο αιώνα, οι τεράστιες εκτάσεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και οι πλουτοπαραγωγικές πηγές της, την έκαναν πανίσχυρη, παράλληλα όμως και ευάλωτη. Ο έλεγχος του κράτους άλλαζε συχνά, καθώς η εξουσία περνούσε από τον έναν στρατιωτικό ηγέτη στον άλλο. Ενδεικτικό της κατάστασης είναι ότι μεταξύ των ετών 235 και 284 μ.Χ, βρέθηκαν στη θέση του αυτοκράτορα συνολικά 36 άτομα! Τέλος, το 284, ο Διοκλητιανός, ένας στρατιώτης από την ανατολική ακτή της Αδριατικής, ανέλαβε την εξουσία και έκανε μεταρρυθμίσεις που σταθεροποίησαν την κυβέρνηση.

Ο Διοκλητιανός, για λόγους αποτελεσματικότερης διοίκησης της αυτοκρατορίας, τη χώρισε σε ανατολική και δυτική, με επικεφαλής σε κάθε τμήμα της δύο συναυτοκράτορες, οι οποίοι είχαν τον τίτλο του Αύγουστου. Ένας ακόμη ηγέτης, ο καίσαρ, βοηθούσε κάθε Αύγουστο και αναλάμβανε τη θέση του μετά από τον θάνατο ή την αποχώρησή του τελευταίου.

Η οργάνωση και η διοίκηση του Διοκλητιανού έφερε την επιζητούμενη ειρήνη που όμως κράτησε μέχρι την αποστρατεία του ίδιου και του συναυτοκράτορά του, το 305. Αμέσως μετά άρχισαν οι διαμάχες· ο εμφύλιος πόλεμος σάρωσε την αυτοκρατορία, όταν διάφοροι ηγέτες προσπάθησαν να πάρουν την εξουσία. Το 308, ο Διοκλητιανός επανήλθε στη δημόσια ζωή και συγκάλεσε μια σύσκεψη των αντιμαχόμενων παρατάξεων, η οποία σταθεροποίησε για λίγο την

⁸ Πρόκειται για το *σόλντιο* (*solidus*), χρυσό νόμισμα που ζύγιζε 4,48 γραμμάρια. Πρόκειται για ένα νόμισμα που αναγνωρίστηκε σε όλες τις διεθνείς συναλλαγές και συνέβαλε στην εμπορική και οικονομική επικράτηση του Βυζαντίου στη διεθνή αγορά.

κυβέρνηση. Δυο χρόνια αργότερα, ξανάρχισε ο εμφύλιος πόλεμος ο οποίος κράτησε μέχρι το 311. Αυτή τη φορά, η σύγκρουση έληξε με τη διαίρεση της αυτοκρατορίας σε τέσσερις περιοχές, τις οποίες κυβερνούσαν ισάριθμοι άγουστοι: α. ο Κωνσταντίνος τη Γαλατία, β. ο Μαξέντιος την Ιταλία, γ. ο Λικίνιος τα Βαλκάνια και δ. ο Μαξιμίνος την Ανατολή.

Λίγο μετά τη διαίρεση, ο Μαξέντιος φοβήθηκε ότι ο Κωνσταντίνος θα επιχειρούσε να κυριαρχήσει σε ολόκληρη τη δυτική αυτοκρατορία. Σχεδίασε εισβολή στη Γαλατία, αλλά ο Κωνσταντίνος το έμαθε και άρχισε πρώτος την αντεπίθεση. Στις αρχές της άνοιξης του 312, ο Κωνσταντίνος οδήγησε έναν στρατό από 45.000 άνδρες στη βόρεια Ιταλία. Ο Μαξέντιος έστειλε μια σειρά στρατιωτικών δυνάμεων για να τον αναχαιτίσει, αλλά ο Κωνσταντίνος τις νίκησε όλες και προχώρησε προς τη Ρώμη. Ο Μαξέντιος συγκέντρωσε τους τελευταίους στρατιώτες του, διέσχισε τη Μουλβία γέφυρα στον ποταμό Τίβερη και κατέλαβε αμυντικές θέσεις κοντά στο χωριό Σάξα Ρούμπρα.

Ο στρατός του Κωνσταντίνου αποτελείτο από άνδρες αρκετών διαφορετικών εθνικοτήτων, μερικούς ειδωλολάτρες και πολλούς άλλους, περιλαμβανομένου και του ίδιου, που λάτρευαν τον Θεό Ήλιο. Στις τάξεις του υπήρχαν επίσης και μερικοί χριστιανοί. Τη νύχτα πριν από την κρίσιμη μάχη, ο Κωνσταντίνος είδε στον ουρανό έναν πύρινο σταυρό που έγραφε «Έν τούτω νικά». Ο Κωνσταντίνος διέταξε τους στρατιώτες του να ζωγραφίσουν έναν σταυρό πάνω στις ασπίδες τους και υποσχέθηκε να ασπαστεί τον χριστιανισμό, αν νικούσε στην επικείμενη μάχη.

Το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου, ο Κωνσταντίνος επιτέθηκε εναντίον του εχθρού. Οι δυνάμεις του Μαξέντιου νικήθηκαν και ο Κωνσταντίνος έγινε ο κύριος ολόκληρης της δυτικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Πριν από την εισβολή στην Ιταλία, είχε κάνει συμφωνία μη επίθεσης με τον Λικίνιο και, μετά τη νίκη, τήρησε την υπόσχεσή του, παντρεύοντας την αδελφή του με τον σύμμαχό του.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να απαριθμήσετε τους λόγους οι οποίοι υπαγόρευσαν στον Κωνσταντίνο τη μεταφορά του διοικητικού κέντρου της αυτοκρατορίας από τη Δύση στην Ανατολή.
2. Ποια κτίσματα της Κωνσταντινούπολης υπογραμμίζουν τη σχέση της με τη Ρώμη και ποια το χριστιανικό της χαρακτήρα; Ποιο κτίσμα παραπέμπει στον ιδρυτή της;
3. Τι γνωρίζετε για το Διάταγμα των Μεδιολάνων;
4. Τι γνωρίζετε για τη σύνοδο της Νίκαιας;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Ανατολή έγινε επειδή εκεί η οικονομία βρισκόταν σε ακμή. Επίσης, υπαγορεύτηκε από το γεγονός ότι στη Δύση υπήρχαν θρησκευτικές συγκρούσεις.		
β. Ο Κωνσταντίνος, εκτός από την κατασκευή τειχών για την ασφάλεια της Πόλης, φρόντισε και για το στολισμό της.		
γ. Στην ευνοϊκή στροφή του προς το Χριστιανισμό, ο Κωνσταντίνος είχε ως συμπαραστάτες της συγκλητική αριστοκρατία της Ρώμης.		
δ. Με το Διάταγμα των Μεδιολάνων έπαυσαν οριστικά οι διωγμοί κατά των Χριστιανών.		
ε. Η Α' Οικουμενική Σύνοδος συγκλήθηκε στη Νίκαια της Βιθυνίας για να διατυπωθεί η διδασκαλία της Εκκλησίας έναντι των αιρέσεων.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Διάταγμα Μεδιολάνων	1. ακμαία οικονομία
β. Α' Οικουμενική Σύνοδος	2. Κωνσταντινούπολη
γ. Νέα Ρώμη	3. Νίκαια Βιθυνίας
δ. Ανατολή	4. παραχώρηση ανεξθρησκείας
	5. καταπολέμηση των αιρέσεων

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με αφορμή την εικόνα του Γαλατά και το ποίημα του Παλαμά που τη συνοδεύει (σελ. 8), να επισημάνετε τα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής θέσης της Κωνσταντινούπολης και πώς αυτά επηρέασαν τον ιστορικό της ρόλο.
2. Με αφορμή το αργυρό νόμισμα (σελ. 9), να αναφέρετε μέτρα που πήρε ο Κωνσταντίνος στα πλαίσια της ευνοϊκής διάθεσής του απέναντι στο Χριστιανισμό.
3. Σύμφωνα με το παράθεμα «Θρησκευτική στάση του Κωνσταντίνου» (σελ. 9), να σχολιάσετε την προσωπική στάση του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Α' όσον αφορά τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις και ειδικότερα τη σχέση του με το Χριστιανισμό.
4. Η Ύστερη Αρχαιότητα χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση πολλών θρησκειών μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (συγκρητισμός). Πώς επηρέασε αυτό τον Κωνσταντίνο Α', σύμφωνα με το τελευταίο παράθεμα;

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Κωνσταντίνος	6. Ρώμης	11. Κωνσταντινούπολη
2. Βυζαντίου	7. τείχη	12. Ρώμη
3. οικονομία	8. πλατεία	13. χριστιανικής
4. Χριστιανοί	9. Συγκλήτου	14. Χριστιανισμού
5. θρησκευτικές	10. λουτρά	15. Χριστόγραμμα
16. νομίσματα	21. ειρήνευση	
17. ελευθερία		
18. εξίσωσε		
19. Οικουμενική		
20. αιρέσεων		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Σ γ: Λ δ: Λ ε: Σ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 4 β: 3, 5 γ: 2 δ: 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

I. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

2. Εξελίζεις ως τις αρχές του 6^{ου} αι.

α. Οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα

- Η οικονομία του Πρώιμου Βυζαντινού Κράτους είχε τα παρακάτω χαρακτηριστικά:
 - Η κύρια πηγή πλούτου ήταν η γεωργία.
 - Το κράτος ακολουθούσε παρεμβατική πολιτική, προσπαθώντας να καθορίσει τις οικονομικές εξελίξεις.
 - Στις εμπορικές συναλλαγές χρησιμοποιούνταν ευρύτατα το νόμισμα.
- Στην ύπαιθρο η γη άρχισε να συγκεντρώνεται στα χέρια των μεγάλων γαιοκτημόνων, που μετέτρεπαν τους καταχρεωμένους μικροϊδιοκτήτες σε εξαρτημένους αγρότες ή *πάροικους*.
- Οι φόροι έπλητταν βαρύτερα τον αγροτικό από τον αστικό πληθυσμό και ανάγκαζαν πολλούς αγρότες να εγκαταλείπουν τη γη τους και να καταφεύγουν στις μονές ή να διογκώνουν τον πληθυσμό των μεγαλουπόλεων. Έτσι ο πολυάριθμος πληθυσμός των πόλεων υπέφερε από τη φτώχεια και γι' αυτό συχνά προκαλούσε ταραχές. Για να αποτρέψουν τέτοιες εκδηλώσεις, οι Αρχές των μεγαλουπόλεων – και ειδικά της Κωνσταντινούπολης – συνήθιζαν να διανέμουν δωρεάν σιτάρι και να οργανώνουν θεάματα στον Ιππόδρομο.

γ. Πολιτιστικές εξελίξεις

- ίδρυση του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης⁹
- έκδοση του Θεοδοσιανού Κώδικα¹⁰

9 Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης διέθετε 16 ελληνόφωνες και 15 λατινόφωνες έδρες διδασκαλίας.

10 Ο Θεοδοσιανός Κώδικας, στον οποίο περιλήφθηκαν όλα τα αυτοκρατορικά διατάγματα που είχαν εκδοθεί μετά το 312, δημοσιεύτηκε το 438. Η έκδοσή του διευκόλυνε σημαντικά την απονομή της δικαιοσύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

I. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

3. Η πάλη της Ορθοδοξίας με τις αιρέσεις και την αρχαία θρησκεία

α. Ο αγώνας κατά των αιρέσεων

- Αιρέσεις ονομάστηκαν οι παρεκκλίσεις από την ορθή χριστιανική διδασκαλία (Ορθοδοξία), όπως αυτή διατυπώθηκε επίσημα από την Εκκλησία στις Οικουμενικές Συνόδους.
- Η αίρεση που κυριάρχησε κατά τον 4^ο αι. ήταν ο Αρειανισμός. Δίδασκε ότι ο Υιός είναι δημιούργημα του Πατρός, αμφισβητώντας τη θεϊκή του υπόσταση. Καταδικάστηκε από τις οικουμενικές συνόδους της Νίκαιας (325) και της Κωνσταντινούπολης (381).
- Κατά τον 5^ο αι. ο Νεστοριανισμός, που τόνιζε την υπεροχή της ανθρώπινης έναντι της θείας φύσης στο πρόσωπο του Χριστού, καταδικάστηκε από την Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431).
- Μια άλλη πολύ σημαντική αίρεση ήταν ο Μονοφυσιτισμός¹¹. Οι οπαδοί του θεωρούσαν ότι στο πρόσωπο του Χριστού η θεία φύση απορρόφησε την ανθρώπινη. Ο Μονοφυσιτισμός καταδικάστηκε από την Δ' Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451).

β. Μέτρα κατά της αρχαίας θρησκείας

- Προς τα τέλη του 4^{ου} αι. κρίθηκε οριστικά η αντιπαράθεση μεταξύ αρχαίας θρησκείας και Χριστιανισμού. Η απόπειρα του αυτοκράτορα Ιουλιανού (361-363) να ξαναφέρει στη ζωή την λατρεία των θεών του Ολύμπου και να περιορίσει το δικαίωμα των χριστιανών να διδάσκουν σε μη χριστιανικά σχολεία απέτυχε.
- Ο Θεοδόσιος Α' (379-395) έδωσε το οριστικό πλήγμα στην αρχαία θρησκεία, κλείνοντας τους ναούς και τα μαντεία της και απαγορεύοντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες και τα Ελευσίνια Μυστήρια (392-393 μ. Χ.).

11 Ο Μονοφυσιτισμός κυριάρχησε στις ανατολικές επαρχίες του Βυζαντινού Κράτους (Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Ο Ιουστινιανός και το έργο του

α. Η πολιτική του Ιουστινιανού

Ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες της πρώιμης βυζαντινής ιστορίας υπήρξε ο⁽¹⁾ Α' (527-565). Το πολιτικό του πρόγραμμα στόχο είχε να δημιουργήσει ένα⁽²⁾, μία⁽³⁾, μία⁽⁴⁾.

β. Εσωτερική πολιτική

Τι γνωρίζετε για τη Στάση του Νίκα:

- Θέτοντας σε εφαρμογή το πρόγραμμά του ο Ιουστινιανός, σε συνεργασία με την ικανότατη σύζυγό του Θεοδώρα, κατέστειλε με αποφασιστικότητα την εξέγερση των δήμων¹² του Ιππόδρομου⁽⁵⁾ και⁽⁶⁾ και του λαού της Κωνσταντινούπολης.
- Η εν λόγω εξέγερση ονομάστηκε Στάση του⁽⁷⁾ (532) (στάση = εξέγερση).

Ποια πολιτική εφάρμοσε ο Ιουστινιανός όσον αφορά τη δύναμη των δήμων και την εξουσία των μεγάλων γαιοκτημόνων:

- Ο Ιουστινιανός ενίσχυσε την⁽⁸⁾ εξουσία και περιόρισε σημαντικά τη δύναμη των δήμων.
- Παράλληλα προσπάθησε, με αυστηρούς νόμους, να περιορίσει τη δύναμη των μεγάλων⁽⁹⁾ των επαρχιών και να προστατεύσει τους ελεύθερους⁽¹⁰⁾, που ήταν πολύ χρήσιμοι στην κεντρική εξουσία, γιατί πλήρωναν φόρους.

12 Οι δήμοι έμοιαζαν με αθλητικά σωματεία, αλλά είχαν και πολιτική ισχύ.

Ποια ήταν η πολιτική που ακολούθησε ο Ιουστινιανός στο θρησκευτικό τομέα;

- Στο θρησκευτικό τομέα, ο Ιουστινιανός προσπάθησε να επιβάλει την⁽¹¹⁾
σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας. Γι' αυτό:
 - α. κατεδίωξε τους οπαδούς των⁽¹²⁾ και της αρχαίας θρησκείας
 - β. ανέστειλε τη λειτουργία της⁽¹³⁾ Ακαδημίας στην Αθήνα (529)
 - γ. φρόντισε, με κάθε μέσο, να διαδώσει το Χριστιανισμό σε λαούς του Καυκάσου και της Ανατολικής Αφρικής.

Τι γνωρίζετε για το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού;

- Ένα από τα σημαντικότερα έργα του Ιουστινιανού υπήρξε η κωδικοποίηση του Ρωμαϊκού⁽¹⁴⁾. Επειδή το πλήθος και οι αντιφάσεις των νόμων δυσκόλευαν την ομαλή απονομή της δικαιοσύνης, ο Ιουστινιανός συνέστησε επιτροπή ειδικών για την αναθεώρηση¹³ και κωδικοποίηση του ισχύοντος Δικαίου¹⁴.
---> Μέσα σε μια πενταετία (529-534) εκδόθηκαν:
 - α. ο Ιουστινιάνειος⁽¹⁵⁾ με τους αυτοκρατορικούς νόμους πριν τον Ιουστινιανό
 - β. ο⁽¹⁶⁾ που περιελάμβανε γνώμες ρωμαίων νομικών
 - γ. οι⁽¹⁷⁾, ένα εγχειρίδιο για τους αρχάριους σπουδαστές της Νομικής.
- Οι⁽¹⁸⁾ (δηλαδή οι νέοι νόμοι) εκδόθηκαν μετά το 534· οι περισσότερες γράφτηκαν στα⁽¹⁹⁾, γιατί οι υπήκοοι (κυρίως του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας) δεν κατανοούσαν τη λατινική.
- Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ιουστινιάνειο Δίκαιο αποτέλεσε τη βάση του Δικαίου της Νεότερης Ευρώπης.

13 Η αναθεώρηση κρίθηκε αναγκαία, καθώς οι νόμοι πρέπει να προσαρμόζονται στα δεδομένα κάθε εποχής.

14 Στο βυζαντινό κράτος, για περίπου εκατό χρόνια (δηλ. από το 438, όταν είχε εκδοθεί ο Θεοδοσιανός Κώδικας), οι νόμοι δεν είχαν κωδικοποιηθεί, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται προβλήματα και σύγχυση στην απονομή της δικαιοσύνης. Κατά συνέπεια, υπήρχε ανάγκη να αναλάβει ο αυτοκράτορας την υποχρέωση να κωδικοποιήσει τους νόμους και να απαλείψει τις αντιφάσεις που υπήρχαν στους διάσπαρτους νόμους, προκειμένου να γίνει το νομικό σύστημα λειτουργικό.

γ. Εξωτερική πολιτική

Τι γνωρίζετε για τους αγώνες του Ιουστινιανού στη Δύση;

- Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού απέβλεπε στην αποκατάσταση της Ρωμαϊκής Οικουμένης (δηλαδή στην ανόρθωση της ρωμαϊκής εξουσίας στη Δύση)¹⁵
 - α.⁽²⁰⁾ Βασίλειο (Β. Αφρική): καταλύθηκε εύκολα και γρήγορα (533-534)
 - β.⁽²¹⁾ Βασίλειο (Ιταλία): οι αγώνες για την κατάκτησή του υπήρξαν σκληροί και μακροχρόνιοι (535-555)
 - γ.⁽²²⁾ Βασίλειο (Ισπανία): ανακτήθηκαν μόνο οι παράκτιες περιοχές στα ΝΑ.

Ποια ήταν η πορεία των αγώνων του Ιουστινιανού κατά των Περσών;

- Ο μεγάλος βασιλιάς της Περσίας⁽²³⁾ Α', παραβιάζοντας προηγούμενη συνθήκη ειρήνης, κατέλαβε εκτεταμένες περιοχές
---> η κατάσταση στην Ανατολή έγινε πολύ επικίνδυνη.
- Το 562, συνάπτεται συνθήκη¹⁶ μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων της εποχής, Βυζαντίου και⁽²⁴⁾, αποκαθιστώντας έτσι την εύθραστη ισορροπία στην περιοχή.

15 Ο Ιουστινιανός χαρακτηρίστηκε ως ο τελευταίος Ρωμαίος αυτοκράτορας στο βυζαντινό θρόνο. Δεν σκεφτόταν ως αυτοκράτορας του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους, αλλά ως αυτοκράτορας της ενιαίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ως Ρωμαίος και όχι ως Βυζαντινός Αυτοκράτορας. Γι' αυτό και βασικός του στόχος ήταν να αποκαταστήσει τα παλαιά σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, όπως αυτά ήταν πριν κατακτηθεί το δυτικό της τμήμα από του Γότθους. Επί των διαδόχων του, οι δυτικές κτήσεις της αυτοκρατορίας θα αρχίσουν τμηματικά να χάνονται και έτσι το κράτος θα περιοριστεί στα ανατολικά του όρια· η Ελληνική Ανατολή θα γίνει το επίκεντρο της Αυτοκρατορίας και έτσι θα εκλείψει ο ρωμαϊκός χαρακτήρας του κράτους.

16 Το Βυζάντιο ανέλαβε την υποχρέωση να πληρώνει ετησίως 30.000 νομίσματα στον Πέρση βασιλιά. Σε αντάλλαγμα, οι Πέρσες θα εγκατέλειπαν επίμαχες περιοχές.

Τι γνωρίζετε για τους αγώνες του Ιουστινιανού στα Βαλκάνια;

- Στη γραμμή του Δούναβη και τη Χερσόνησο του Αίμου¹⁷ (βαλκανική χερσόνησο), ο Ιουστινιανός:
 - α. έκτισε πολλά⁽²⁵⁾
 - β. δαπάνησε τεράστια ποσά για την⁽²⁶⁾ της ειρήνης.-- →
- Ωστόσο, ο Ιουστινιανός δεν μπόρεσε να αναχαιτίσει τις καταστροφικές εισβολές των⁽²⁷⁾ και άλλων λαών στις ευρωπαϊκές επαρχίες.

Ποιο ήταν το αποτέλεσμα των πολέμων που διεξήγαγε ο Ιουστινιανός;

- Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού Α' είχε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:
 - ήταν πολύ φιλόδοξη και σύμφωνη με τη⁽²⁸⁾ παράδοση
 - ξεπερνούσε τις δυνατότητες του κράτους, δεδομένου ότι:
 - α. οι πόλεμοι του Ιουστινιανού στη Δύση και την Ανατολή απογύμνωσαν τις ευρωπαϊκές επαρχίες από⁽²⁹⁾
 - β. άδειασαν τα κρατικά⁽³⁰⁾.
- Η κατάσταση αυτή εξασθένησε τη διεθνή θέση του Βυζαντίου.
- Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού είχε, επί των διαδόχων του, ολέθριες επιπτώσεις στην⁽³¹⁾ ακεραιότητα του κράτους.

17 Ο Αίμος είναι οροσειρά στα βορειανατολικά της Ελληνικής χερσονήσου, από την οποία η χερσόνησος αυτή ονομάστηκε Χερσόνησος του Αίμου (ή Βαλκανική χερσόνησος, καθώς οι Τούρκοι ονόμασαν την οροσειρά *Μπαλκάν*). Σύμφωνα με την παράδοση, η οροσειρά οφείλει το όνομά της στον Αίμο, μυθικό βασιλιά της Θράκης ή στο αίμα του Τιτάνα Τυφώνα, τον οποίο πλήγωσε ο Δίας, όταν εξαπέλυσε κεραυνό εναντίον του.

δ. Κτίσματα και Αγία Σοφία

Τι κτίσματα περιελάμβανε το οικοδομικό πρόγραμμα του Ιουστινιανού:

- Το οικοδομικό πρόγραμμα του Ιουστινιανού ήταν ιδιαίτερα φιλόδοξο:
 - κατασκευάστηκε μεγάλος αριθμός έργων που ήταν χρήσιμα:
 - α. στην⁽³²⁾ (φρούρια και τείχη)¹⁸
 - β. τη⁽³³⁾ (ναοί)¹⁹
 - γ. την υποδομή και την κοινή ωφέλεια²⁰ (δρόμοι, γέφυρες, υδραγωγεία, αποθήκες σιτηρών).

Τι γνωρίζετε για την Αγία Σοφία:

- Η Αγία Σοφία αποτελεί το λαμπρότερο κτίσμα²¹ της βυζαντινής τέχνης.
- Εκπροσωπεί το ρυθμό⁽³⁴⁾ μετά τρούλου²² που προήλθε από το συνδυασμό:
 - α. του κατά μήκος άξονα των βασιλικών (μακρόστενων ρωμαϊκών κτιρίων)
 - β. με τον καθ' ύψος άξονα των περίκεντρων (κυκλικών ή πολυγωνικών) κτιρίων.
- Οι αρχιτέκτονες της Αγίας Σοφίας ήταν ο⁽³⁵⁾ από τις Τράλλεις και ο⁽³⁶⁾ από τη Μίλητο της Μ. Ασίας.
- Το κυρίως κτίριο είναι σχεδόν τετράγωνο (76 X 71 μ.). Τέσσερις ογκώδεις πεσσοί (δηλ. κτιστοί τετράγωνοι κίονες), σε απόσταση 30 μ. ο ένας από τον άλλο, σχηματίζουν το κεντρικό τετράγωνο.
- Οι πεσσοί συνδέονται μεταξύ τους με⁽³⁷⁾ που σχηματίζουν ημισφαιρικά τρίγωνα·

18 Τα φρούρια και τα τείχη αυτά ονομάζονταν *ιουστινιανέι* και ενίσχυαν τις πιο στρατηγικές θέσεις των συνόρων· ωστόσο, λίγα από αυτά άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου, όπως οι οχυρώσεις της συριακής Σεργιούπολης.

19 Πρόκειται για 32 ναούς. Η Αγία Σοφία είναι ο μόνος ναός της Πόλης που διασώθηκε.

20 Αξίζει να αναφερθεί και η κατασκευή λουτρών για το λαό, καθώς και η δημιουργία ξενοδοχείων για τους ξένους που ήταν άποροι. Επίσης, μεγάλη ώθηση στην ανάπτυξη της οικονομίας στο Βυζάντιο έδωσε η μεταξουργία. Στο Βυζάντιο έφεραν το μεταξόσπορο κρυφά κάποιοι μοναχοί, που είχαν σταλεί στην Κίνα γι' αυτό το σκοπό.

21 Την ξεχωριστή λαμπρότητα του ναού μαρτυρά το γεγονός ότι η Αγία Σοφία, την εποχή του Ιουστινιανού, είχε χίλιους κληρικούς!

22 Ο συνδυασμός αυτός εφαρμόστηκε πρώτη φορά στο ναό της Αγίας Ειρήνης και εξέφραζε την αγάπη του Ιουστινιανού Α' για τις μνημειώδεις κατασκευές.

έτσι, δημιουργούν ένα στεφάνι, πάνω στο οποίο στηρίζεται ο τεράστιος⁽³⁸⁾.

- Ο τρούλος²³ μοιάζει να κρέμεται από τον ουρανό, καθώς το φως εισδύει άπλετο από τα 40 παράθυρά του και πλημμυρίζει το εσωτερικό του ναού.
- Οι εσωτερικοί τοίχοι, όπως και ο τρούλος, δεν είχαν διακοσμηθεί με τοιχογραφίες. Έως ένα ορισμένο ύψος επενδύθηκαν με πολύχρωμα μάρμαρα. Οι υψηλότερες επιφάνειες καλύφθηκαν από περίτεχνα ψηφιδωτά· καθώς αποτελούνταν από χρυσές ψηφίδες, τα περισσότερα από αυτά λεηλατήθηκαν.
- Σύμφωνα με την παράδοση, στο προαύλιο του ναού υπήρχε μία κρήνη, στην οποία ανεγράφετο η φράση «ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ» (= ξέπλυνε τις αμαρτίες σου και όχι μόνο το πρόσωπό σου). Η φράση αυτή, αν αναγνωσθεί ανάποδα (από δεξιά προς τα αριστερά) αποδίδει τις ίδιες λέξεις και συνεπώς και το αυτό νόημα· επομένως, πρόκειται για μια καρκινική επιγραφή.

23 Ο τρούλος έχει διάμετρο 31 μέτρων. Ο αρχικός τρούλος δεν σώζεται· για πρώτη φορά ανακατασκευάστηκε το 588 και για δεύτερη το 989.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο νεοπλατωνισμός αναπτύχθηκε στην Αλεξάνδρεια, κατά τον 3^ο αιώνα. Σημαντικοί εκπρόσωποί του υπήρξαν ο Ωριγένης, ο Λογγίνος και ο Πλωτίνος, ο οποίος θεωρείται και ο πραγματικός θεμελιωτής του. Βασικές αρχές του νεοπλατωνισμού είναι οι παρακάτω:
 - Υπέρτατη οντολογική αρχή είναι το «Ἕν» (το Μοναδικό), που τοποθετείται υπεράνω ύπαρξης και καλείται «υπερούσιον». Από το «ὑπερούσιον Ἕν» απορρέουν διαδοχικά ο Νοῦς (δηλ. ο νοητός κόσμος των ιδεών) και η Ψυχή.
 - Ηθικός προορισμός του Ανθρώπου είναι η επανύψωση της έκπτωτης ατομικής ψυχής του στην αρχική της αφετηρία, δηλαδή η ένωσή της με το αρχικό «Ἕν», μέσω μυστικιστικής έκστασης. Βασική προϋπόθεση για την εκπλήρωση της επανασύνδεσης αυτής είναι η *κάθαρση*, που επιτυγχάνεται με τον ενάρετο βίο.Ως προς την οργάνωση του πολιτικού βίου, οι νεοπλατωνιστές πίστευαν στις αντιλήψεις του Πλάτωνα περί ιδεώδους Πολιτείας. Τη νεοπλατωνική φιλοσοφία δίδασκαν κυρίως οι Σχολές της Αθήνας και της Αλεξάνδρειας.

Ο νεοπλατωνισμός είχε αναμφισβήτητα ευρεία διάδοση και σημαντική επίδραση· με αυτόν, τόσο η Δυτική όσο και η Ανατολική Εκκλησία γνώρισαν τις προ Χριστού «χριστιανικές ιδέες» του Πλάτωνα και μυήθηκαν σ' αυτές, δανειζόμενες τη φιλοσοφική ορολογία για να περιγράψουν τη θεολογία τους. Ενδεικτικό στοιχείο είναι ότι η Ανατολική Εκκλησία αποκαλεί σήμερα τον Θεό και τον Χριστό με τον όρο «ὑπερούσιον» («...τόν ὑπερούσιον τίκει»).

- Ο Ιουστινιανός ανέθεσε το έργο της κωδικοποίησης του ρωμαϊκού δικαίου, το 528, σε μια δεκαμελή επιτροπή νομοδιδασκάλων, με την καθοδήγηση του Υπουργού Δικαιοσύνης Τριβωνιανού. Το επόμενο έτος ο Ιουστινιανός κώδικας ήταν έτοιμος (*Codex Iustinianus*).
- Ο πόλεμος για την κατάλυση του Βασιλείου των Βανδάλων ανατέθηκε από τον Ιουστινιανό στο στρατηγό Βελισάριο. Αυτός ξεκίνησε με 500 πλοία, στα οποία επιβίβασε 10.000 πεζούς και 5.000 ιππείς. Σε ρόλο πολιτικού συμβούλου είχε τον ιστορικό Προκόπιο, ο οποίος και εξιστόρησε την εκστρατεία. Αφού αποβιβάστηκε στην Αφρική, νίκησε εύκολα τον βασιλιά των Βανδάλων Γελίμερο και κατέλαβε όλη τη Βόρεια Αφρική, καθώς και τα νησιά Κορσική, Σαρδηνία και Βαlearίδες.
- Είκοσι ολόκληρα χρόνια χρειάστηκε ο Ιουστινιανός, για να καταλύσει το κράτος των Οστρογόθων στην Ιταλία. Με αφορμή τη δολοφονία της βασίλισσας Αμαλασούνθας, που ήταν σύμμαχος του Ιουστινιανού, εκείνος έστειλε κατά των Οστρογόθων το Βελισάριο με 7.500 άντρες· ο τελευταίος νίκησε τους Οστρογόθους και κατέλαβε την πρωτεύουσα του κράτους, τη Ραβέννα. Ωστόσο, ο πόλεμος συνεχίστηκε για αρκετά χρόνια ακόμη, έως ότου ο στρατηγός Ναρσής νικήσει του Οστρογόθου, σκοτώνοντας τον αρχηγό τους Τοτίλα και

αναλαμβάνοντας τη διοίκηση της Ιταλίας. Ο πόλεμος για την κατάκτηση του Βασιλείου των Οστρογόθων δεν είχε όμως μόνιμα αποτελέσματα· λίγα χρόνια μετά, η Ιταλία θα κατακτηθεί από το γερμανικό λαό των Λογγοβάρδων.

- Με αφορμή τις δυναστικές έριδες για τη διαδοχή του βησιγοθικού θρόνου, ο Ιουστινιανός έστειλε στην Ισπανία τον πατρίκιο Λιβέριο, με στρατό, για να επιβάλει την τάξη· απώτερος στόχος ήταν η κατάλυση του κράτους των Βησιγόθων και η κατάληψη της ευρύτερης περιοχής. Τελικά, ανακτήθηκαν μόνο οι ΝΑ περιοχές, όπου ιδυθηκε μια νέα επαρχία με κέντρο την Κόρδοβα.
- Ο Πέρσης βασιλιάς Χοσρόης Α', βασιλιάς της δυναστείας των Σασανιδών, έχοντας θορυβηθεί από τις επιτυχίες των Βυζαντινών στη Δύση, παραβίασε τη συνθήκη ειρήνης που είχε υπογράψει το 532 με τον Ιουστινιανό και εισέβαλε στη Συρία. Ο Ιουστινιανός ανακάλεσε από την Ιταλία το Βελισάριο, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τον περσικό κίνδυνο.
- Οι Σλάβοι, με τις επιδρομές τους, το 540 έφτασαν έως τον Ισθμό της Κορίνθου, όπου νικήθηκαν και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Επίσης, σλαβικές επιθέσεις δέχτηκαν η περιοχή της Θράκης και η Θεσσαλονίκη, ενώ το 559 έφτασαν μέχρι την Κωνσταντινούπολη από όπου εκδιώχθηκαν από το στρατηγό Βελισάριο. Τα αποτελέσματα των επιδρομών αυτών ήταν να ερημωθεί η βαλκανική χερσόνησος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η Στάση του Νίκα

Αρχικά η Ρωμαϊκή και στη συνέχεια και η Βυζαντινή αυτοκρατορία, είχαν αναπτύξει οργανώσεις φιλάθλων του Ιππόδρομου ειδικά για τις αρματοδρομίες, που αποτελούσαν δημοφιλή ενασχόληση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Υπήρχαν τέσσερις κύριες οργανώσεις, που καθορίζονταν με βάση το χρώμα της στολής (το χρώμα του ηνίοχου ή της σημαίας) της αγωνιστικής ομάδας την οποία υποστήριζαν: οι *Βένετοι* (Γαλάζιοι), οι *Ρούσσοι* (Κόκκινοι), οι *Πράσινοι* και οι *Λευκοί*. Στον Ιππόδρομο, οι οπαδοί των ομάδων αυτών συχνά σατίριζαν αξιωματούχους, εξέφραζαν τα παράπονά τους προς τον αυτοκράτορα και εκδήλωναν τις επιθυμίες τους. Η δύναμή τους ήταν τόσο μεγάλη, ώστε συχνά οι αυτοκράτορες αναγκάζονταν να τους καλοπιάνουν, για να τους έχουν με το μέρος τους. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, το κράτος ζητούσε τη βοήθειά τους, προκειμένου να αντιμετωπίσει έκτακτες ανάγκες. Ωστόσο, κατά τη Βυζαντινή περίοδο, οι μόνες ομάδες που εξακολουθούσαν να διαθέτουν πολιτική δύναμη ήταν οι *Βένετοι* (οι πιο λαϊκοί και πιο συντηρητικοί, που υποστήριζαν το χριστιανικό δόγμα) και οι *Πράσινοι* (οι πιο αριστοκρατικοί και προοδευτικοί, που υποστήριζαν το Μονοφυσιτισμό²⁴). Ο ίδιος ο Ιουστινιανός ήταν υποστηρικτής των *Βένετων*.

Οι συγκλητικοί και οι ευγενείς έβλεπαν τα δικαιώματά τους να ψαλιδίζονται από τις μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού. Θέλοντας να ανατρέψουν τον αυτοκράτορα, εκμεταλλεύονται τα δυναμικά στοιχεία των δύο μεγάλων δήμων και την πολιτική τους επιρροή στα λαϊκά στρώματα· παρακινούν σε εξέγερση τους οπαδούς των δήμων, ως αντίδραση στη διαφθορά κρατικών αξιωματούχων αλλά και στη βαριά φορολογία (όπως στις πρακτικές του Ιωάννη Καππαδόκη, αρμόδιου για τη συλλογή των φόρων και συνεργάτη του Ιουστινιανού²⁵). Τον Ιανουάριο του 532 και για μία ολόκληρη εβδομάδα, οι στασιαστές πυρπολούσαν κτίρια, προξενούσαν ζημιές (ακόμη και στην Αγία Σοφία) και πολιορκούσαν το παλάτι, απαιτώντας την αποπομπή του Έπαρχου Ιωάννη Καππαδόκη, καθώς και του αυλικού Τριβωνιανού (υπεύθυνου για την αναθεώρηση του ποινικού κώδικα). Ο Ιουστινιανός υποσχέθηκε να απομακρύνει από τις θέσεις τους τον Τριβωνιανό και τον Καππαδόκη. Ωστόσο, η έκκληση του αυτοκράτορα στον Ιππόδρομο δεν πέτυχε· ο Υπάτιος, ανιψιός

24 *Μονοφυσιτισμός* ονομάζεται το χριστιανικό δόγμα κατά το οποίο η θεία φύση του Χριστού θεωρείται κυρίαρχη επί της ανθρωπίνης. Οι οπαδοί του ήταν εχθροί του Ιουστινιανού, καθώς ο τελευταίος τους κατεδίωκε με κάθε τρόπο, προκειμένου, σύμφωνα με το πολιτικό του πρόγραμμα, να υπάρχει στο κράτος ένα ενιαίο δόγμα.

25 Ο λαός υπέφερε από τους σκληρούς, φοροεισπρακτικούς κυρίως, νόμους που είχαν επιβάλει σε αυτόν οι Υπουργοί του Ιουστινιανού Τριβωνιανός και Ιωάννης Καππαδόκης, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα αυξημένα έξοδα της Αυλής. Κατά συνέπεια, ο λαός ήταν έτοιμος να εξεγερθεί εναντίον τους.

του Αυτοκράτορα Αναστάσιου Α', ανακηρύχθηκε νέος αυτοκράτορας²⁶.

Με τη μισή σχεδόν πόλη να καίγεται και να καταστρέφεται και με δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους να σκοτώνονται, ο Ιουστινιανός αδυνατεί να ελέγξει την κατάσταση· είναι καινούργιος στην εξουσία και έχει ένα σωρό προβλήματα με τους Πέρσες στα ανατολικά της αυτοκρατορίας. Ετοιμαζόταν να εγκαταλείψει την Πόλη, αλλά η σύζυγός του Θεοδώρα τον έπεισε να παραμείνει. Τελικά οι Δήμοι διασπάστηκαν και ο αυτοκράτορας διατάζει τους στρατηγούς του Βελισάριο και Μούνδο να καταστείλουν την εξέγερση. Οι εξεγερθέντες εγκλωβίστηκαν στον Ιππόδρομο, όπου και σφαγιάστηκαν συνολικά περίπου 35.000 στασιαστές. Την επομένη, διατάχθηκε να εκτελεσθούν ο Υπάτιος και ο αδελφός του, ενώ η περιουσία τους δημεύθηκε, όπως και εκείνη πολλών συγκλητικών που εξορίστηκαν, επειδή είχαν υποστηρίξει τη Στάση.

26 Οι ανιψιοί του αυτοκράτορα Αναστάσιου Α', που είχε πεθάνει το 518 χωρίς να ορίσει διάδοχο, διεκδικούσαν το θρόνο από τον Ιουστινιανό και είχαν προσεταιριστεί τους οπαδούς του δήμου των Πράσινων (οι οποίοι ήταν μονοφυσίτες και συνεπώς εχθροί του Ιουστινιανού).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Έχει λεχθεί ότι ο Ιουστινιανός ήταν ο τελευταίος ρωμαίος αυτοκράτορας στο βυζαντινό θρόνο (G. Ostrogorsky) Μπορείτε να αιτιολογήσετε τον χαρακτηρισμό αυτό με βάση τις ιστορικές γνώσεις σχετικά με την πολιτική την οποία ακολούθησε ο Ιουστινιανός;
2. Να απαριθμήσετε τα έργα που αποτελούν το Ιουστινιάνειο Δίκαιο και να αξιολογήσετε τη σημασία του νομοθετικού του έργου Ιουστινιανού.

B. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης:

1. Κατά τη γνώμη σας, ποιο είναι το στοιχείο της Αγίας Σοφίας που εκείνη την εποχή εντυπωσίαζε αλλά και σήμερα ακόμη εντυπωσιάζει τον επισκέπτη;

Γ. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Το πολιτικό πρόγραμμα του Ιουστινιανού ήταν: ένα κράτος, μία εξουσία, μία νομοθεσία.		
β. Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού απέβλεπε στην αποκατάσταση της ρωμαϊκής οικουμένης.		
γ. Από τους ναούς που έχτισε ο Ιουστινιανός, η Αγία Ειρήνη είναι η μόνη που άντεξε στο χρόνο.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Χοσρόης Α΄	1. Έν τούτω Νίκα
β. Ανθέμιος	2. Κωδικοποίηση Ρωμαϊκού Δικαίου
γ. Κωνσταντίνος Α΄	3. Αγία Σοφία
δ. Ιουστινιανός Α΄	4. Στάση του Νίκα
ε. Ισίδωρος	5. Διάταγμα των Μεδιολάνων
	6. Πέρσης βασιλιάς

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση από τις παρακάτω προτεινόμενες απαντήσεις:

i. Η καταστολή της εξέγερσης των δήμων:

α. Σήμανε την αποδυνάμωση της αυτοκρατορικής εξουσίας.

β. Έγινε από τον Ιουστινιανό, με τη συνδρομή της συζύγου του Θεοδωας.

γ. Έγινε από τον Ιουστινιανό, με τη συνδρομή του λαού της Κωνσταντινούπολης.

ii. Ο Ιουστινιανός:

α. Ευνόησε τη μεγάλη ιδιοκτησία.

β. Δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με θέματα γαιοκτησίας.

γ. Προσπάθησε να προστατεύσει τους ελεύθερους αγρότες.

δ. Έπληξε με μεγάλους φόρους τους φτωχούς αγρότες.

iii. Ως προς τα θέματα της θρησκείας:

α. Ο Ιουστινιανός ήταν υπέρμαχος της ανεξιθρησκίας.

β. Ευνόησε τους οπαδούς της αρχαίας θρησκείας.

γ. Αποδέχτηκε την ύπαρξη των αιρέσεων.

δ. Προσπάθησε να εκχριστιανίσει λαούς της Αφρικής.

iv. Ποιο από τα παρακάτω έργα του Ιουστινιανού περιελάμβανε γνώμες Ρωμαίων νομικών;

α. Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας.

β. Ο Πανδέκτης.

γ. Οι Εισηγήσεις.

δ. Οι Νεαρές.

v. Ποιο από τα παρακάτω έργα του Ιουστινιανού ήταν γραμμένο στα ελληνικά;

α. Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας.

β. Ο Πανδέκτης.

γ. Οι Εισηγήσεις.

δ. Οι Νεαρές.

vi. Η Αγία Σοφία:

α. Είναι ένας ναός σχεδόν τετράγωνος.

β. Είναι περίκεντρου ρυθμού.

γ. Έχει τον τρούλο της στηριγμένο σε πολλούς ογκώδεις κίονες (πεσσούς).

Δ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση την πηγή όπου απεικονίζεται δίπτυχο των Λαμπαδίων (σελ. 16), να αναφερθείτε στη Στάση του Νίκαια.
2. Αξιοποιώντας την πηγή «Κωδικοποίηση του Δικαίου» (σελ. 16) και με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις, να σχολιάσετε τους λόγους που οδήγησαν τον Ιουστινιανό στην αναθεώρηση και κωδικοποίηση του ισχύοντος ρωμαϊκού Δικαίου.
3. Με αφορμή της φωτογραφίας από το ναό της Αγίας Σοφίας (σελ. 18) και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να περιγράψετε το συγκεκριμένο ναό.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Ιουστινιανός	6. Βένετων	11. Ορθοδοξία
2. κράτος	7. Νίκα	12. αιρέσεων
3. εκκλησία	8. αυτοκρατορική	13. Νεοπλατωνικής
4. νομοθεσία	9. γαιοκτημόνων	14. Δικαίου
5. Πράσινων	10. αγρότες	15. Κώδικας
16. Πανδέκτης	21. Οστρογοτθικό	26. εξαγορά
17. Εισηγήσεις	22. Βησιγοτθικό	27. Σλάβων
18. Νεαρές	23. Χοσρόης	28. ρωμαϊκή
19. ελληνικά	24. Περσίας	29. στρατεύματα
20. Βανδαλικό	25. φρούρια	30. ταμεία
31. εδαφική	36. Ισίδωρος	
32. άμυνα	37. τόξα	
33. θρησκεία	38. τρούλος	
34. βασιλική		
35. Ανθέμιος		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Σ γ: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 6 β: 3 γ: 1, 5 δ: 2, 3, 4 ε: 3

3. ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

i: β ii: γ iii: δ iv: β v: δ vi: α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

2. Ο Ηράκλειος και η δυναστεία του (610-717):

Εσωτερική μεταρρύθμιση και αγώνας επιβίωσης

α. Το Βυζάντιο σε κρίση

Ποια στοιχεία συνθέτουν την κρίση που περνά το Βυζάντιο κατά τα τέλη του 6^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα και ποιες οι συνέπειές τους;

- Στο δεύτερο μισό του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αι., το Βυζάντιο συγκλονίστηκε από μια πολύπλευρη κρίση: λοιμοί, κακές σοδειές, σεισμοί και εισβολές στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας οδήγησαν:
 - α. στην εγκατάλειψη ή την παρακμή των⁽¹⁾
 - β. στη μείωση του⁽²⁾
 - γ. στην υποχώρηση του⁽³⁾
 - δ. στην υποχώρηση της⁽⁴⁾ κυκλοφορίας²⁷.
- Η επέκταση της κρίσης στη δημόσια οικονομία οδήγησε στην παραμέληση του⁽⁵⁾
 - > οι⁽⁶⁾ άρχισαν να κατακλύζουν τις ευρωπαϊκές επαρχίες
 - > οι⁽⁷⁾ έφτασαν στις ακτές του Βοσπόρου.
- Η κατάσταση της αυτοκρατορίας ήταν εξαιρετικά κρίσιμη· μόνο η κινητοποίηση όλων των δυνάμεων του κράτους και μια ριζική⁽⁸⁾ θα μπορούσαν να αποτρέψουν τη διαγραφόμενη καταστροφή. Το έργο αυτό ανέλαβε και έφερε σε πέρας ο⁽⁹⁾ και η δυναστεία του.

27 Η άσχημη κατάσταση οφειλόταν κατά πολύ στην πολιτική που εφάρμοσε ο Ιουστινιανός κατά τη μακρόχρονη εξουσία του. Πιο συγκεκριμένα, ο Ιουστινιανός εξάντλησε το στρατό με τους συνεχείς πολέμους στην Αφρική, την Ιταλία, την Ισπανία και την Ανατολή. Παράλληλα, αν και τα οικονομικά του κράτους δεν ήταν καλά εξαιτίας των στρατιωτικών δαπανών, εκείνος ανέλαβε την κατασκευή πολλών έργων υποδομής ή κοινής ωφελείας, αδειάζοντας κατά συνέπεια τα δημόσια ταμεία.

β. Η αντιμετώπιση του Ηράκλειου

- Ο Ηράκλειος αντιπροσωπεύει τον τύπο του⁽¹⁰⁾-αυτοκράτορα· ηγήθηκε προσωπικά του βυζαντινού στρατού.

Ποιες ήταν οι πολεμικές συγκρούσεις που ανέλαβε ο Ηράκλειος και ποια η έκβασή τους:

α. αναδιοργάνωσε το⁽¹¹⁾ με την οικονομική συμπαράσταση της⁽¹²⁾

β. επιχείρησε συνεχείς εκστρατείες κατά των⁽¹³⁾ (622-628):

i. μάχη της⁽¹⁴⁾ (κοντά στα Γαυγάμηλα):

- πέτυχε να συντρίψει τους Πέρσες και

- να ανακτήσει όλες τις βυζαντινές επαρχίες στην Εγγύς Ανατολή (627).

ii. ταπεινωτική ήττα υπέστησαν και οι⁽¹⁵⁾ και οι⁽¹⁶⁾, όταν σε συνεννόηση με τους Πέρσες, πολιορκήσαν την⁽¹⁷⁾ (626)²⁸.

28 Το έτος 626, ενώ ο Αυτοκράτορας Ηράκλειος ηγούνταν εκστρατείας του βυζαντινού στρατού κατά των Περσών, ο ηγεμόνας των Αβάρων, παραβιάζοντας τη συνθήκη που είχε υπογράψει με το Βυζάντιο, πολιορκήσε αιφνιδίως την Κωνσταντινούπολη, έχοντας μαζί του πλήθος άλλων λαών (Σλάβων, Βουλγάρων κ.α.). Γνωρίζοντας την απουσία του στρατού, οι Άβαροι απέρριψαν κάθε πρόταση εκεχειρίας και την 6^η Αυγούστου κατέλαβαν την Παναγία των Βλαχερνών. Τη νύχτα της 7^{ης} προς 8^η Αυγούστου, ενώ ετοιμάζονταν, σε συνεργασία με τους Πέρσες, για την τελική επίθεση, ο Πατριάρχης Σέργιος περιέτρεχε τα τείχη της Πόλης με την εικόνα της Παναγίας της Βλαχερνίτισσας και ενεθάρρυνε το λαό στην αντίσταση. Τη νύχτα εκείνη, φοβερός ανεμοστρόβιλος – που αποδόθηκε σε θεϊκή αρωγή – δημιούργησε τρικυμία και κατέστρεψε τον εχθρικό στόλο· η αντιμετώπιση των αμυνόμενων προξένησε τεράστιες απώλειες στους Αβάρους και τους Πέρσες, οι οποίοι αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία και να αποχωρήσουν άπρακτοι. Μετά την νίκη των Βυζαντινών στη ναυμαχία στον Κεράτιο, ο λαός συγκεντρώθηκε στο Ναό της Παναγίας των Βλαχερνών, θέλοντας να πανηγυρίσει τη σωτηρία του την οποία απέδιδε σε συνδρομή της Θεοτόκου. Κατά την παράδοση, το πλήθος, αποδίδοντας τα «νικητήρια» και την ευγνωμοσύνη του «τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ», έψαλε όρθιο στην Παναγία τον από τότε λεγόμενο «Ακάθιστο Ὕμνο»:

«Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια,
ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε.
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε».

Ποιο χαρακτήρα είχε λάβει ο πόλεμος εναντίον των Περσών και με ποιο αποτέλεσμα;

- Οι Πέρσες είχαν αρπάξει τον Τίμιο⁽¹⁸⁾, το ιερότερο κειμήλιο του Χριστιανισμού²⁹
---> οι εκστρατείες του Ηρακλείου προσέλαβαν έντονο⁽¹⁹⁾ χαρακτήρα
---> ο αυτοκράτορας εξύψωσε το φρόνημα των στρατιωτών του με φλογερές ομιλίες κατά των εχθρών του Χριστιανισμού και της Ρωμανίας³⁰
---> η ατμόσφαιρα αυτή ενέπνευσε τους στρατιώτες του που αγωνίστηκαν με αυταπάρνηση και σημείωσαν μεγάλες επιτυχίες (οι οποίες όμως αποδείχτηκαν⁽²⁰⁾).

γ. Θέματα και εξελληνισμός του κράτους

Ποιο σύστημα εφάρμοσαν οι διάδοχοι του Ηράκλειου στην οργάνωση του στρατού;

- Τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Ηρακλείου σκιάζονται από τις⁽²¹⁾ κατακτήσεις. Οι ανάγκες για άμυνα εναντίον των Αράβων, φαίνεται ότι παρακίνησαν τους διαδόχους του Ηράκλειου να εγκαθιδρύσουν στη⁽²²⁾, στη διάρκεια του 7^{ου} αι., ένα νέο διοικητικό σύστημα που στηριζόταν στα⁽²³⁾, δηλ. σε διοικητικές περιφέρειες με δικό τους⁽²⁴⁾.
- Το σύστημα των *θεμάτων* είχε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:
 - α. στο *θεματικό* στρατό υπηρετούσαν ελεύθεροι⁽²⁵⁾
 - β. το κράτος παραχωρούσε σε αυτούς τους αγρότες στρατιωτικά κτήματα (ή αλλιώς⁽²⁶⁾)
 - γ. με τα έσοδά τους από τα κτήματα αυτά, οι στρατιώτες συντηρούσαν τις οικογένειές τους, αγόραζαν τον οπλισμό τους και κάλυπταν τα έξοδα των εκστρατειών³¹

29 Όταν κατέλαβε τα Ιεροσόλυμα (614), ο Πέρσης βασιλιάς Χοσρόης μετέφερε τον Τίμιο Σταυρό, από τον ναό του Πανάγιου Τάφου, στην πρωτεύουσα του περσικού κράτους. Μετά τις νίκες του κατά των Περσών, ο Ηράκλειος επανατοποθέτησε τον Τίμιο Σταυρό στα Ιεροσόλυμα, σε ειδική τελετή που έλαβε χώρα το 630.

30 Το όνομα Ρωμανία σημαίνει «χώρα Ρωμαίων»· αποτελεί *ενδώνυμο* της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (*ενδώνυμα* είναι τα ονόματα με τα οποία ένας λαός αποκαλεί τον εαυτό του, το κράτος του και τα μέρη όπου ζει).

31 Το κτήμα και η υποχρέωση για στρατιωτική υπηρεσία μεταβιβαζόταν από τον πατέρα στον πρωτότοκο γιο.

δ. ο θεματικός στρατός:

i. αντικατέστησε τους παλαιούς⁽²⁷⁾ στρατούς

ii. αποτέλεσε ένα είδος⁽²⁸⁾ στρατού³² που αποδείχθηκε εξαιρετικά αποτελεσματικός για την άμυνα της αυτοκρατορίας

ε. την ανώτατη εξουσία μέσα στα όρια του θέματος ασκούσε ο⁽²⁹⁾

---> η στρατιωτική και πολιτική διοίκηση των επαρχιών (η οποία στο παλαιό διοικητικό σύστημα της αυτοκρατορίας ασκούσαν από διαφορετικά πρόσωπα), ενώθηκαν τώρα στο πρόσωπο του στρατηγού.

- Προς τα τέλη του 7^{ου} αι., το σύστημα των θεμάτων σταθεροποιήθηκε και άρχισε να εξαπλώνεται και στις ευρωπαϊκές επαρχίες του κράτους.

Πώς φαίνεται η ολοκλήρωση του εξελληνισμού της κρατικής διοίκησης στα χρόνια του Ηράκλειου και έπειτα;

- Μια άλλη αλλαγή της εποχής αυτής, ιδιαίτερα σημαντική, είναι η ολοκλήρωση του⁽³⁰⁾ της κρατικής διοίκησης:

α. επίσημη γλώσσα στην⁽³¹⁾ και⁽³²⁾ διοίκηση έγινε η ελληνική

β. οι⁽³³⁾ τίτλοι αντικαταστάθηκαν από ελληνικούς

γ. πρώτος ο Ηράκλειος υιοθέτησε τον τίτλο⁽³⁴⁾ και μάλιστα με τη χριστιανική προσθήκη «πιστός ἐν Χριστῷ»³³

---> σε συμβολικό επίπεδο, η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της⁽³⁵⁾ Αυτοκρατορίας και την αρχή της μεσαιωνικής ελληνικής⁽³⁶⁾ Αυτοκρατορίας.

32 Ο θεματικός στρατός αποτελούσε τον κύριο στρατό της Αυτοκρατορίας, ένα είδος εθνικού στρατού στον οποίο στρατολογούνταν μόνο Χριστιανοί, αποκλεισμένων των αιρετικών, των Εβραίων κ.λπ.. Σε αντίθεση με το θεματικό στρατό, οι στρατολογούμενες μονάδες από την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης καλούνταν *Τάγματα* και περιελάμβαναν και ξένους και αιρετικούς, ακόμα και μη Χριστιανούς.

33 Το 629, ένα χρόνο μετά το θρίαμβό του εναντίον των Περσών, ο Ηράκλειος υιοθέτησε την ανεπίσημη ελληνική λαϊκή προσφώνηση «βασιλεύς» και την καθιέρωσε ως τον επίσημο τίτλο για το αυτοκρατορικό αξίωμα, αντικαθιστώντας στα επίσημα έγγραφα, στις επιγραφές και στα νομίσματα το “Imperator Caesar, Augustus” με το «Βασιλεῦς».

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο πατέρας του Ηράκλειου, επίσης με το όνομα Ηράκλειος, ήταν έξαρχος της Καρχηδόνας. Τον καιρό της βάνουσης βασιλείας του σφετεριστή αυτοκράτορα Φωκά, ο Ηράκλειος ξεκίνησε από την Καρχηδόνα με στρατό και στόλο και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Ο λαός τον δέχτηκε ως ελευθερωτή, ο Φωκάς εκθρονίστηκε και ο Πατριάρχης Σέργιος τον έστεψε αυτοκράτορα, σε ηλικία μόλις 36 ετών.
- Η μάχη της Νινευί έγινε στις 12 Δεκεμβρίου 627 και έκρινε την τύχη του εξαετούς πολέμου (622-628). Ο βασιλιάς των Περσών Χοσρόης νικήθηκε. Ο γιος του Σιρόης, βλέποντας την κατάσταση στην οποία είχε οδηγήσει το κράτος ο πατέρας του, συνωμότησε εναντίον του και τον εκθρόνισε. Ο ίδιος υπέγραψε την *αιπιπαγή ειρήνη* (δηλ. την παντοτινή ειρήνη) με τον Ηράκλειο, με τον όρο να επιστρέψει στο Βυζάντιο όλα τα εδάφη που είχε καταλάβει ο πατέρας του. Επίσης, τέθηκε ο όρος να επιστρέψει τον Τίμιο Σταυρό.
- Ο στρατηγός ασκούσε την ανώτατη εξουσία μέσα στα όρια του *θέματος*. εξού και οι παράλληλες ονομασίες των *θεμάτων*: *Στρατηγάτα* (κατ' έκταση) και *Στρατηγίδες* (κατά διοίκηση).
- Κατά τον 7^ο αιώνα, το Βυζάντιο περιελάμβανε το εξαρχάτο της Ιταλίας με πρωτεύουσα τη Ραβέννα, το εξαρχάτο της Αφρικής με πρωτεύουσα την Καρχηδόνα, καθώς και τα *θέματα* της Θράκης, του Οψικίου, των Ανατολικών και των Αρμενιακών στη Μ.Ασία.
- Τα στρατιωτικά σώματα που διέθετε το Βυζάντιο κατά την περίοδο αυτή ήταν οι διάφοροι *θεματικοί* στρατοί, ο στρατός των Εξαρχάτων (Ιταλίας και Αφρικής), οι Καραβησιανοί (δηλ. οι ναύτες του ομώνυμου ναυτικού *θέματος*), τα στρατεύματα της Σαρδηνίας και οι *Septensiani*, που αποτελούσαν τη φρουρά της οχυρής θέσης του Γιβραλτάρ. Επίσης, υπήρχαν και οι στρατιωτες που υπηρετούσαν στις διάφορες σχολές του παλατιού, όπως και μέλη των δήμων και των συντεχνιών και τέλος η ανακτορική φρουρά (*εξκουβίτορες*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να περιγράψετε τη λειτουργία του θεσμού των *θεμάτων* και του *θεματικού* στρατού.

B. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης:

1. Γιατί ο Ηράκλειος απεικονίζεται ως Δαβίδ στην πηγή της σελ. 19; Θεωρείτε επιτυχή την απεικόνιση αυτή ως προς το μήνυμα που θέλει να περάσει στο λαό της εποχής εκείνης; Τι γνωρίζετε από την Παλαιά Διαθήκη που θα μπορούσε να στηρίξει τον παραλληλισμό αυτό;
2. Τι γνωρίζετε για τον εξελληνισμό της κρατικής διοίκησης στα χρόνια του Ηράκλειου;

Γ. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Ο <i>θεματικός</i> στρατός αντικατέστησε τους παλαιούς εθνικούς στρατούς και αποτέλεσε ένα είδος μισθοφορικού στρατού.		
β. Πρώτο ο Ηράκλειος υιοθέτησε τον τίτλο « <i>βασιλεύς</i> ».		
γ. Ο στρατηγός ασκούσε τη στρατιωτική και πολιτική διοίκηση μέσα στα όρια του <i>θέματος</i> .		
δ. Τα <i>θέματα</i> ήταν διοικητικές περιφέρειες με δικό τους νόμισμα.		
ε. Ο Ηράκλειος συνέτρεψε τους Σλάβους στη μάχη της Νινευί.		
στ. Ο πόλεμος κατά των Περσών έλαβε θρησκευτικό χαρακτήρα, επειδή εκείνοι είχαν αρπάξει τον Τίμιο Σταυρό.		
ζ. Ο Ηράκλειος εγκαθίδρυσε το διοικητικό σύστημα των <i>θεμάτων</i> .		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Κωνσταντίνος Α΄	1. Στάση του Νίκα
β. Ιουστινιανός Α΄	2. Διάταγμα των Μεδιολάνων
γ. Ηράκλειος	3. στρατηγός-αυτοκράτορας
	4. Κωδικοποίηση Ρωμαϊκού Δικαίου
	5. εξελληνισμός κρατικής διοίκησης
	6. Έν τούτω Νίκα
	7. Αγία Σοφία
	8. «πιστός ἔν Χριστῷ βασιλεύς»

Δ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Σχολιάζοντας την απεικόνιση του Ηράκλειου ως Δαυΐδ στην πηγή της σελ. 19, να αναφερθείτε στις πολεμικές συγκρούσεις που ανέλαβε ο Ηράκλειος, επισημαίνοντας επιπλέον τους παράγοντες που συνέβαλαν στη νίκη του κατά των Περσών.
2. Αξιοποιώντας την πηγή «Οικονομία και στρατός στα μέσα του 6^{ου} αι.» (σελ. 19) και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, να σχολιάσετε την κρίση που επικρατούσε το Βυζάντιο κατά τα τέλη του 6^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα και τις συνέπειες που αυτή είχε σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο.
3. Ποια ανάγκη υπαγόρευσε την καθιέρωση του θεσμού των *θεμάτων*, όπως προκύπτει έμμεσα από το σχετικό απόσπασμα του έργου *Περί θεμάτων* στην πηγή «Γένεση των θεμάτων και επικράτηση της ελληνικής»;

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. πόλεων	6. Σλάβοι	11. στράτευμα
2. πληθυσμού	7. Πέρσες	12. εκκλησίας
3. εμπορίου	8. μεταρρύθμιση	13. Περσών
4. νομισματικής	9. Ηράκλειος	14. Νινευί
5. στρατού	10. στρατηγού	15. Άβαροι
16. Σλάβοι	21. αραβικές	26. στρατιωτόπια
17. Κωνσταντινούπολη	22. Μ.Ασία	27. μισθοφορικούς
18. Σταυρό	23. θέματα	28. εθνικού
19. θρησκευτικό	24. στρατό	29. στρατηγός
20. πρόσκαιρες	25. αγρότες	30. εξελληνισμού
31. πολιτική	36. Βυζαντινής	
32. στρατιωτική		
33. ρωμαϊκοί		
34. βασιλεύς		
35. Ρωμαϊκής		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Λ γ: Σ δ: Λ ε: Λ στ: Σ ζ: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 2, 6 β: 1, 4, 7 γ: 3, 5, 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

I. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Οι Σλάβοι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

Ποια ήταν η παρουσία των Σλάβων μέχρι τις αρχές του 7^{ου} αιώνα;

- Οι Σλάβοι είναι⁽¹⁾ (δηλ. λαός χωρίς μόνιμη εγκατάσταση)· είχαν μια ιδιότυπη πολιτική οργάνωση³⁴.
 - Στις αρχές του 6^{ου} αι. εγκαταστάθηκαν στις περιοχές βόρεια του⁽²⁾ και άρχισαν τις⁽³⁾ εναντίον του Βυζαντίου.
 - Στα τέλη του 6^{ου} με αρχές του 7^{ου} αι., οι Σλάβοι πέρασαν στην επιρροή των⁽⁴⁾.

Τι γνωρίζετε για τους Αβάρους και τις επιδρομές τους;

- Οι Άβαροι είναι λαός⁽⁵⁾ καταγωγής.
 - Στα τέλη του 6^{ου} αι.:
 - α. ιδρύουν μια πανίσχυρη⁽⁶⁾ στην Κεντρική Ευρώπη
 - β. ενεργούν συχνά επιθέσεις στα βαλκανικά εδάφη του Βυζαντίου
 - γ. στις επιθέσεις τους εναντίον του Βυζαντίου, παρασύρουν μαζί τους και τους Σλάβους
 - > Άβαροι και Σλάβοι πολιορκήσαν αρκετές φορές τη⁽⁷⁾, αλλά χωρίς αποτέλεσμα.

34 Οι Σλάβοι άργισαν να αποκτήσουν εθνική συνείδηση και να συγκροτήσουν ένα ενιαίο κράτος. Προτιμούσαν να ζουν σε χωριά, χωρισμένοι σε ομάδες όπου όλοι ήταν ίσοι και να εκλέγουν τον αρχηγό τους, το ζουπάνο, τον οποίο επίσης θεωρούσαν ίσο τους. Δεδομένου ότι υπήρξαν υποταγμένοι σε ισχυρότερους λαούς (όπως τους Αβάρους), δεν είχαν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν μια κεντρική εξουσία και να ενωθούν σε ξεχωριστό κράτος.

Τι ήταν οι σκλαβηνίες;

- Στις αρχές του 7^{ου} αι.:

α. διάφορες⁽⁸⁾ ομάδες προχώρησαν νότια· εγκαταστάθηκαν σε εδάφη της σημερινής ηπειρωτικής Ελλάδας

β. εκεί όπου εγκαταστάθηκαν, οι πληθυσμοί αυτοί ίδρυσαν⁽⁹⁾

δηλ. πολιτικά⁽¹⁰⁾ νησίδες σλαβικού πληθυσμού, διάσπαρτες ανάμεσα σε⁽¹¹⁾ 35 .

Ποιες σχέσεις αναπτύχθηκαν μεταξύ των Σλάβων που ήρθαν στα Βαλκάνια και των ντόπιων πληθυσμών;

- Αρχικά, οι νεοφερμένοι Σλάβοι επιδόθηκαν σε⁽¹²⁾ και επιθέσεις

---> δημιουργήθηκαν σημαντικά προβλήματα στην επικοινωνία της Κωνσταντινούπολης με τις ευρωπαϊκές επαρχίες του Βυζαντίου και ιδίως τη Θεσσαλονίκη.

- Ωστόσο, στο πέρασμα του χρόνου, οι Σλάβοι:

α. ήλθαν σε επαφή με τους⁽¹³⁾ ελληνικούς πληθυσμούς

β. ανέπτυξαν μαζί τους⁽¹⁴⁾ και⁽¹⁵⁾ σχέσεις

γ. επηρεάστηκαν από τον⁽¹⁶⁾ τους.

- Η βυζαντινή κυβέρνηση, εφαρμόζοντας μια ρεαλιστική πολιτική, πέτυχε να εντάξει ομαλά τους Σλάβους των κεντρικών και νότιων περιοχών των Βαλκανίων στη βυζαντινή κοινωνία (9^{ος} και 10^{ος} αι.).

- Οι Σλάβοι εξελληνίστηκαν σε τρία στάδια:

α. υποτάχθηκαν⁽¹⁷⁾ στο Βυζάντιο

β.⁽¹⁸⁾

γ. τελικά αφομοιώθηκαν κοινωνικά και⁽¹⁹⁾ .

35 Οι πιο πυκνές σκλαβηνίες ήταν στη Θράκη και τη Μακεδονία και λιγότερο στην περιοχή της Θεσσαλίας.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Κέντρο της αυτοκρατορίας των Αβάρων ήταν η Παννονία (περίπου η σημερινή Ουγγαρία).
- Την περίοδο 579-591, όταν το Βυζάντιο ήταν απασχολημένο με τους Πέρσες, οι Άβαροι πέρασαν το Δούναβη, συνοδευόμενοι και από Σλάβους· επιδόθηκαν σε τρομερές λεηλασίες στα βυζαντινά εδάφη, κυρίως στην περιοχή της Θράκης. Μάλιστα, επεχείρησαν να καταλάβουν και την Κωνσταντινούπολη, μαζί με Σλάβους και Βούλγαρους και σε συνεννόηση με τους Πέρσες. Ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος νίκησε τους Αβάρους και τους Σλάβους το 602, τους έδιωξε από τα Βαλκάνια και έτσι ο Δούναβης έγινε ξανά το κέντρο της αυτοκρατορίας τους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. νομάδες	6. αυτοκρατορία	11. Έλληνες
2. Δούναβη	7. Θεσσαλονίκη	12. λεηλασίες
3. επιδρομές	8. σλαβικές	13. ντόπιους
4. Αβάρων	9. σκλαβηνίες	14. οικονομικές
5. ουννικής	10. αυτόνομες	15. κοινωνικές
-
16. πολιτισμό
 17. στρατιωτικά
 18. εκχριστιανίστηκαν
 19. εθνολογικά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

I. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

2. Οι Βούλγαροι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

α. Ίδρυση Βουλγαρικού Κράτους

Πού βρίσκονταν εγκατεστημένοι οι Βούλγαροι και πώς αναγνωρίστηκαν από το βυζαντινό κράτος:

- Στα τέλη του 7^{ου} αι., η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε να αντιμετωπίσει ένα νέο αντίπαλο στο βαλκανικό χώρο, τους Βούλγαρους.

- Οι Βούλγαροι:

α. ήταν φύλο⁽¹⁾ προέλευσης

β. είχαν καλή⁽²⁾ και πολιτική οργάνωση.

- Το 680 οι Βούλγαροι νίκησαν τα βυζαντινά στρατεύματα και κατέλαβαν την περιοχή μεταξύ Δούναβη και Αίμου

---> ο αυτοκράτορας⁽³⁾ Δ' (668-685):

α. υπέγραψε συνθήκη⁽⁴⁾

β. συμφώνησε να παρέχει στους Βούλγαρους ετήσιο⁽⁵⁾

---> όλα τα παραπάνω αποτελούσαν μια έμμεση αναγνώριση του νέου⁽⁶⁾.

Ποιες ήταν οι σχέσεις των Βουλγάρων με τους Σλάβους και ποιος ο χαρακτήρας του νέου κράτους:

- Στην περιοχή μεταξύ Δούναβη και Αίμου την οποία εποίκισαν³⁶, οι Βούλγαροι βρήκαν εγκατεστημένους πολλούς⁽⁷⁾ πληθυσμούς και προσπάθησαν να τους υποτάξουν.
- Μετά από πολλές συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις μεταξύ Βουλγάρων και Σλάβων, διαμορφώθηκε το βουλγαρικό⁽⁸⁾ (.....⁽⁹⁾ Βουλγάρων).

36 Έποικος: αυτός που εγκαθίσταται σε ξένη χώρα, που μεταβαίνει σε ξένη γη για μόνιμη εγκατάσταση, για οποιουσδήποτε λόγους και υπό οποιεσδήποτε συνθήκες.

- Στο νέο κράτος που δημιουργήθηκε:

α. οι Βούλγαροι, ολιγάριθμοι αλλά πολιτικά και⁽¹⁰⁾ κυρίαρχοι, έδωσαν το⁽¹¹⁾ και την οργάνωση

β. οι πολυάριθμοι⁽¹²⁾ συγκρότησαν τη λαϊκή βάση και έδωσαν τη⁽¹³⁾.

β. Σχέσεις με το Βυζάντιο

Ποιες σχέσεις αναπτύχθηκαν μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων μέχρι το 864;

- Στις σχέσεις Βουλγάρων και Βυζαντινών υπήρξαν περίοδοι μακρών⁽¹⁴⁾. ωστόσο, στα διαλείμματα μεταξύ των πολέμων:

α. οι δύο λαοί είχαν⁽¹⁵⁾ συναλλαγές

β. έκαναν μεταξύ τους⁽¹⁶⁾, προκειμένου να ρυθμίσουν τους οι κανόνες με τους οποίους θα λειτουργούσαν οι συναλλαγές των δύο λαών.

- Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ηγεμόνες των Βουλγάρων, οι⁽¹⁷⁾, είχαν υιοθετήσει την⁽¹⁸⁾ ως επίσημη γλώσσα τους (όπως άλλωστε πιστοποιούν οι βουλγαρικές επιγραφές).

Ποιο γεγονός θα αποτελέσει σταθμό στις σχέσεις Βουλγάρων-Βυζαντίου;

- Το 864, οι Βούλγαροι δέχτηκαν το⁽¹⁹⁾ από το Βυζάντιο

---> εντάχθηκαν στη σφαίρα επιρροής του βυζαντινού πολιτισμού

---> ο εκχριστιανισμός τους άνοιξε νέες προοπτικές και στις σχέσεις Βουλγάρων-Βυζαντίου.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Έως το 626, οι Βούλγαροι ήταν υπήκοοι των Αβάρων. Μετά όμως, με αρχηγό τον Κοβράτο, απέκτησαν την ανεξαρτησία τους και ίδρυσαν ένα μεγάλο κράτος.
- Ο Κωνσταντίνος Δ' ήταν γιος και διάδοχος του Κώνστα Β' (641-668), του αποκαλούμενου και ως *Πωγωνάτου* (δηλαδή γενειοφόρου λόγω της ασυνήθιστα τεράστιας για την εποχή του γενειάδας). Θεωρείται ικανός στρατηγός, αφού κατόρθωσε να απομακρύνει τον Μωαβία, ηγέτη των Αράβων, που πολιορκούσε την Κωνσταντινούπολη για 5 ολόκληρα χρόνια.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. ασιατικής	6. κράτους	11. όνομα
2. στρατιωτική	7. σλαβικούς	12. Σλάβοι
3. Κωνσταντίνος	8. έθνος	13. γλώσσα
4. ειρήνης	9. εθνογένεση	14. πολέμων
5. φόρο	10. στρατιωτικά	15. εμπορικές
-
16. συνθήκες
17. χάνοι
18. ελληνική
19. Χριστιανισμό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

II. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Η εξάπλωση των Αράβων

α. Ίδρυση και αρχές του Ισλάμ

- Το Ισλάμ (επί λέξει «αφοσίωση και πίστη στο θέλημα του Θεού»), αποτελεί μονοθεϊστική θρησκεία που ίδρυσε ο Μωάμεθ (περ. 570-632).
- Ο Μωάμεθ ήταν οδηγός караβανιών· ταξίδευε συχνά στις χώρες της Εγγύς Ανατολής και είχε γνωρίσει από κοντά το Χριστιανισμό και τον Ιουδαϊσμό. Επηρεασμένος από τις δύο αυτές θρησκείες, διακήρυξε τις αρχές της νέας θρησκείας, του Ισλάμ, διώχτηκε όμως το 622 από την πατρίδα του, τη Μέκκα και κατέφυγε στη Μεδίνα. Το έτος αυτό της *Εγίρας* (=αποδημίας), καθιερώθηκε ως αφετηρία του χρονολογικού συστήματος των Αράβων.
- Το *Κοράνι* (επί λέξει «λόγος θεού»), το ιερό βιβλίο της νέας θρησκείας, απαιτούσε από τους πιστούς (*Μουσλίμ*) να διαδώσουν το Ισλάμ με ιερό πόλεμο (*τζιχάντ*) κατά των απίστων³⁷. Όσοι έπεφταν στον πόλεμο γίνονταν μάρτυρες της πίστης και εξασφάλιζαν μια θέση στον Παράδεισο.

β. Η επέκταση - Παράγοντες και συνέπειες

- Δύο χρόνια μετά το θάνατο του Προφήτη, οι μαχητές του Ισλάμ εξόρμησαν από τη Χερσόνησό τους· γρήγορα κατέκτησαν τις γειτονικές ρωμαϊκές και περσικές επαρχίες (Παλαιστίνη, Συρία, Αίγυπτος, Μεσοποταμία και Περσία). Έτσι, τα ανατολικά σύνορα του Βυζαντίου βαθμιαία υποχώρησαν στις παρυφές της Μ.Ασίας. Ακολούθως, οι Άραβες προέλασαν κατά μήκος των ακτών της Β.Αφρικής. Μετά την κατάκτηση της Καρχηδόνας (τέλη 7^{ου} αι.) οι στρατιές των Αράβων πέρασαν τον πορθμό του Γιβραλτάρ και υπέταξαν το μεγαλύτερο μέρος της Ισπανίας. Στην Ανατολή, η αραβική προέλαση σταμάτησε στην οροσειρά του Ταύρου.
- Ωστόσο, οι Άραβες δεν περιορίστηκαν σε χερσαίες επιχειρήσεις, αλλά διεκδίκησαν από το Βυζάντιο την κυριαρχία στη Μεσόγειο, ενώ δύο φορές (674-678 και 717-718) πολιορκήσαν και την Κωνσταντινούπολη. Οι βυζαντινοί μαχητές απέκρουσαν και τις δύο φορές τους Άραβες, με τη βοήθεια των απόρθητων τειχών της Βασιλεύουσας και τη χρήση του υγρού

37 Ωστόσο τους απαγόρευε να ασκήσουν καταναγκασμό στους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους.

πυρός³⁸, ενός νέου όπλου που κατέκαιε τα εχθρικά πλοία και ήταν επινόηση του σύρου Καλλίνικου. Η αραβική επιθετικότητα στη θάλασσα έφτασε στο απόγειο της τον 9^ο αι., με την κατάκτηση της Κρήτης και της Σικελίας.

38 Το υγρό πυρ είχε την ιδιότητα να μην σβήνει στο νερό. Η παρασκευή του περιβαλλόταν με άκρα μυστικότητα, με αποτέλεσμα να αγνοούμε την ακριβή σύστασή του. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απόκρουση των αραβικών πολιορκιών της Κωνσταντινούπολης. Το υγρό πυρ εκτοξευόταν από τους δρόμωνες (βυζαντινά πλοία), τα οποία είχαν στην πλώρη και στα πλευρά τους «σιφώνια» (σωλήνες-εκτοξευτήρες) κατασκευασμένα από χαλκό. Μέσα σε αυτά τοποθετούνταν χύτρες γεμάτες με το υγρό πυρ, το οποίο εκτοξευόταν κατά των εχθρικών πλοίων που έπαιναν φωτιά. Ένας δεύτερος τρόπος χρήσης του ήταν από τους ίδιους τους στρατιώτες οι οποίοι, κατά τη διάρκεια της επίθεσης, κρατούσαν στα χέρια τους τα «χειροσίφωνα» (μικρά «σιφώνια»), τα οποία έκρυβαν πίσω από τις ασπίδες τους, τα έριχναν καταπρόσωπα στους εχθρούς και τους κατέκαιαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

II. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ

α. Η ανάπτυξη του εμπορίου

- Από τα μέσα του 8^{ου} αι., οι Άραβες και οι Εβραίοι δραστηριοποιήθηκαν στο διεθνές εμπόριο και έγιναν οι *μεταπράτες*³⁹ του διεθνούς εμπορίου ενώ ίδρυσαν εμπορικές αποικίες στις ακτές των Ινδιών, της ΝΑ Ασίας και της Κίνας. Από τη μακρινή Ανατολή μετέφεραν μπαχαρικά και άλλα είδη πολυτελείας, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη.
- Οι έμποροι του Ισλάμ υιοθέτησαν πολλές καινοτομίες: συγκρότησαν εμπορικές εταιρείες, επινόησαν την εμπορική επιταγή (τσεκ) και ανέπτυξαν το πιστωτικό σύστημα (αργυραμοιβοί⁴⁰ και τράπεζες).

β. Γράμματα, επιστήμη και τέχνες

- Τα γράμματα και οι τέχνες αναπτύχθηκαν στο Ισλάμ με επίκεντρο μεγάλες πόλεις (όπως η Κόρδοβα και η Βαγδάτη), όπου ιδρύθηκαν βιβλιοθήκες και Πανεπιστήμια. Επίσης, η αραβική λογοτεχνία ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής ενώ οι Άραβες μετέφρασαν και έργα Ινδών, Περσών και Ελλήνων λογοτεχνών. Όσον αφορά την τέχνη, οι Άραβες δανείστηκαν τεχνικές, τεχνίτες και υλικά από το Βυζάντιο, αλλά για θρησκευτικούς λόγους έμειναν προσηλωμένοι στην *ανεικονική* τεχνοτροπία (δηλ. την απουσία ανθρώπινων μορφών). Χαρακτηριστικά δημιουργήματα της αραβικής τέχνης είναι τα *τεμένη* (τζαμιά) που αποτελούνταν από ένα κύβο πάνω στο οποίο στηριζόταν ο τρούλος.

γ. Επίδραση του αραβικού πολιτισμού

- Οι Άραβες καθιέρωσαν την ινδική αρίθμηση⁴¹ (Μαθηματικά), οργάνωσαν μακρινά ταξίδια (Γεωγραφία), υπολόγισαν ακριβώς την τροχιά του ήλιου και των πλανητών (Αστρονομία), ανακάλυψαν το θειικό οξύ και το οινόπνευμα (Χημεία), καθιέρωσαν νέα φάρμακα και πραγματοποίησαν πολύπλοκες εγχειρήσεις (Ιατρική). Εισήγαγαν στο Βυζάντιο και τη Δύση το χαρτί (κινεζική εφεύρεση) και νέες καλλιέργειες (βαμβάκι, λεμόνι, σακχαροκάλαμο κ.α.).

39 Με την ιδιότητα του *μεταπράτη*, χωρίς να είναι οι ίδιοι παραγωγοί ή οι τελικοί καταναλωτές των προϊόντων που εμπορεύονταν, μετέφεραν αγαθά από τη μία περιοχή στην άλλη, πουλώντας ακριβότερα από όσο αγόραζαν.

40 Αργυραμοιβός: ο ανταλλάκτης νομισμάτων, ξένου σε εγχώριο ή αντιστρόφως, με αμοιβή του τη διαφορά μεταξύ της τιμής αγοράς και της τιμής πώλησης του νομίσματος.

41 Πρόκειται για την αρίθμηση που χρησιμοποιούμε και σήμερα, τη λεγόμενη «αραβική».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

Ι. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

1. Η διαμόρφωση της μεσαιωνικής ελληνικής βυζαντινής αυτοκρατορίας

α. Παγίωση και επέκταση των αλλαγών

Ποια περίοδο διαμορφώθηκε το μεσαιωνικό ελληνικό Βυζαντινό Κράτος:

- Κατά τον 7^ο αι., σημειώθηκαν αλλαγές που απομάκρυναν το Βυζάντιο από τις⁽¹⁾
του καταβολές.

- Στα χρόνια της δυναστείας των Ισαύρων (717-802) και εκείνης του Αμορίου (802-867), οι αλλαγές του 7^{ου} αι. αποκρυσταλλώθηκαν και έγιναν πλέον μόνιμα γνωρίσματα.

Στα χρόνια της ακμής του Βυζαντίου ποιες είναι οι εξελίξεις που συντελούν στη διαμόρφωση του μεσαιωνικού ελληνικού βυζαντινού κράτους:

- Το μεσαιωνικό⁽²⁾ Βυζαντινό Κράτος διαμορφώθηκε χάρη στα παρακάτω:

Ι. εξελίξεις στο πολεμικό μέτωπο

- τα σύνορα μεταξύ Βυζαντίου και⁽³⁾ ⁴² σταθεροποιήθηκαν:

α. στη στεριά: στις παρυφές της⁽⁴⁾

β. στη θάλασσα: κατά μήκος της γραμμής Κιλικία⁴³-Κύπρος-.....⁽⁵⁾

⁴² Με τον όρο *χαλιφάτο* εννοείται το πολιτικό-θρησκευτικό κράτος του Ισλάμ που διαμορφωνόταν από τη μουσουλμανική κοινότητα, τη γη και τους διαφορετικούς λαούς που είχε υπό την κυριαρχία της η ισλαμική αυτοκρατορία. Το όνομα αντλείται από την αραβική λέξη *χαλίφα* (χαλίφης) που σημαίνει «υπηρέτης του θεού» ή «διάδοχος του Προφήτη του». Παρόλο που δεν αποτελούσε πνευματικό λειτούργημα, ο θεσμός του *χαλιφάτου*, κατά τους αιώνες που ακολούθησαν τον θάνατο του προφήτη Μωάμεθ, ήταν εμποτισμένος με θρησκευτικό συμβολισμό.

⁴³ Η Κιλικία είναι η νοτιοανατολικότερη παράλια περιοχή της Μικράς Ασίας (έναντι της Κύπρου).

- στη Μ. Ασία:

α. άρχισε η βυζαντινή αντεπίθεση (μέσα 9^{ου} αιώνα)

- στα Βαλκάνια:

α. το Βυζάντιο αντιμετώπισε με επιτυχία τη⁽⁶⁾ απειλή

β. συγχρόνως άρχισε να αφομοιώνει τους⁽⁷⁾ πληθυσμούς

II. εξελίξεις στον τομέα της κρατικής διοίκησης:

- ο ελληνικός χαρακτήρας της αυτοκρατορίας ενισχύθηκε
- η γνώση και η χρήση της⁽⁸⁾ περιορίστηκαν αισθητά
- οργανώθηκαν περαιτέρω οι κεντρικές⁽⁹⁾ υπηρεσίες του κράτους

(η σημαντικότερη από αυτές ήταν αρμόδια για την εφαρμογή της⁽¹⁰⁾ πολιτικής)

III. ο θεσμός των θεμάτων:

- ο στρατός του θέματος αποτελούνταν από στρατιώτες-.....⁽¹¹⁾ που είχαν δικά τους κτήματα· σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης, ήταν υποχρεωμένοι να παρουσιαστούν για υπηρεσία⁴⁴

44 Τα τοπικά στρατεύματα των θεμάτων αποτελούνταν από αυτόχθονες ελεύθερους χωρικούς· σε αυτούς, ως αντάλλαγμα για τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες, δίνονταν αναπαλοτρίωρα στρατιωτικά κτήματα (δηλ. κτήματα που δεν επιτρεπόταν να πουληθούν σε άλλους), από τα έσοδα των οποίων οι στρατιώτες εξασφάλιζαν και συντηρούσαν το άλογο και τον οπλισμό τους. Οι στρατιώτες κάθε θέματος συγκροτούσαν ένα στρατιωτικό σώμα, στο οποίο κυρίως στηριζόταν η άμυνα στη συγκεκριμένη περιοχή.

Ποια ήταν τα αποτελέσματα από την ισχυροποίηση του θεσμού των θεμάτων;

- τα θέματα γενικεύτηκαν στη Μ. Ασία και επεκτάθηκαν στα Βαλκάνια με συνέπειες:

---> στο αμυντικό σύστημα: οι⁽¹²⁾ περιορίστηκαν δραστικά⁴⁵

---> στην κοινωνική οργάνωση: στη βυζαντινή ύπαιθρο κυριάρχησε η μικρή και μεσαία αγροτική ιδιοκτησία

---> στην κεντρική εξουσία: ο⁽¹³⁾-διοικητής κάθε θέματος διέθετε μεγάλη δύναμη· αυτό συχνά απέβαινε επικίνδυνο για την κεντρική εξουσία, καθώς πολλές⁽¹⁴⁾ οργανώθηκαν από στρατηγούς.

β. Ανάκαμψη της οικονομίας

Ποια ήταν η πορεία της βυζαντινής οικονομίας κατά τον 8^ο αιώνα;

- Οι πρώτες ενδείξεις οικονομικής ανάκαμψης παρουσιάστηκαν επί Κωνσταντίνου Ε' (741-775):

α. ο⁽¹⁵⁾ του Βυζαντίου είχε αυξηθεί αισθητά σε σχέση με τον 7^ο αιώνα

β. είχε ξεπεραστεί η κρίση στην⁽¹⁶⁾

γ.⁽¹⁷⁾ τα κρατικά έσοδα

δ. αναζωογονήθηκαν το⁽¹⁸⁾ και η βιοτεχνία

---> ωστόσο ο χαρακτήρας της οικονομίας παρέμεινε κυρίως⁽¹⁹⁾.

Ποια οικονομικά μέτρα εφαρμόζονται κατά τον 9^ο αιώνα και ποιος ήταν ο στόχος τους;

- Στις αρχές του 9^{ου} αι., η κατάσταση και οι ανάγκες της βυζαντινής οικονομίας φανερώνονται στις⁽²⁰⁾ του Νικηφόρου Α' (802-811).

- Κακώσεις ονομάστηκαν, από τους εχθρούς του Νικηφόρου Α', τα τολμηρά οικονομικά μέτρα του τελευταίου (μέτρα τα οποία ήταν αντιδημοτικά και έθιγαν κυρίως τους πλούσιους και την εκκλησιαστική περιουσία), τα οποία απέβλεπαν στην ανάκαμψη του⁽²¹⁾ και την αύξηση των⁽²²⁾ του κράτους.

⁴⁵ Αυτό ήταν σημαντικό καθώς, αντίθετα με τους μισθοφόρους, οι νέοι αγρότες-στρατιώτες αγωνίζονταν με αυταπάρανηση, καθώς, παράλληλα με το κράτος, υπερασπίζονταν και την περιουσία τους.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Μετά το θάνατο του ηγεμόνα των Βουλγάρων Κρούμου, υπογράφηκε τριακονταετής συνθήκη ειρήνης μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων.
- Για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της παρουσίας σλαβικών πληθυσμών στα εδάφη του, το Βυζάντιο εφάρμοσε μια καλά οργανωμένη εποικιστική πολιτική, μεταφέροντας Σλάβους από το Βαλκάνια στη Μ.Ασία και χριστιανούς από τη Μ.Ασία στα Βαλκάνια. Έτσι, από τα τέλη του 8^{ου} αι., οι Σλάβοι άρχισαν να ενσωματώνονται στο Βυζάντιο και να αφομοιώνονται.
- Έπειτα από μια περίοδο παρακμής κατά τον 7^ο και 8^ο αιώνα, τα εμπορικά πλοία του Βυζαντίου άρχισαν να επαναδραστηριοποιούνται στο διαμετακομιστικό εμπόριο και να κερδίζουν έδαφος σε βάρος των Αράβων. Τα βυζαντινά πλοία θα παίξουν, στη συνέχεια, σπουδαίο ρόλο στην εμπορική και οικονομική ανάκαμψη της Αυτοκρατορίας. Αργότερα, από τον 11^ο αιώνα, θα αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό των εμπορικών πόλεων της Ιταλίας (κυρίως της Βενετίας, της Γένουας και της Πίζας).
- *Κακώσεις* χαρακτήρισε τα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης του Νικηφόρου Α' ο χρονογράφος Θεοφάνης ο Ομολογητής, αντίπαλος του Νικηφόρου. Πρόκειται για τον σημαντικότερο χρονογράφο του 8^{ου} αι. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι χρονογράφοι υστερούσαν σε σχέση με τους ιστορικούς, καθώς συχνά αναλώνονταν σε μικρολεπτομέρειες για αξιοπερίεργα φαινόμενα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να αναφέρετε τις σημαντικότερες εξελίξεις στον τομέα της κρατικής διοίκησης οι οποίες συντελλούν στη διαμόρφωση του μεσαιωνικού ελληνικού βυζαντινού κράτους. Ειδικότερα, να περιγράψετε στο θεσμό των θεμάτων και να σχολιάσετε στις συνέπειες που αυτός είχε.

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να συμπληρωθούν τα κενά στο παρακάτω κείμενο (κάθε κενό αντιστοιχεί σε **μία** μόνο λέξη).
 - Οι αλλαγές του 7^{ου} αιώνα αποκρυσταλλώθηκαν στα χρόνια της⁽¹⁾ δυναστείας και της δυναστείας του⁽²⁾.
 - Στις εξωτερικές σχέσεις, τα σύνορα μεταξύ του Βυζαντίου και του⁽³⁾ σταθεροποιήθηκαν.
 - Στα Βαλκάνια, η⁽⁴⁾ απειλή αντιμετωπίστηκε με επιτυχία.
 - Στο εσωτερικό, ενισχύθηκε ο ελληνικός χαρακτήρας της Αυτοκρατορίας, ενώ περιορίστηκε η χρήση της⁽⁵⁾ γλώσσας.
 - Οργανώθηκε καλύτερα η κεντρική διοίκηση, με σημαντικότερη μεταβολή την αναδιοργάνωση της υπηρεσίας για την⁽⁶⁾ πολιτική.
 - Γενικεύθηκε και επεκτάθηκε ο θεσμός των *θεμάτων*. Ωστόσο, ο στρατηγός-διοικητής κάθε *θέματος* πολλές φορές γινόταν επικίνδυνος για την⁽⁷⁾ εξουσία.

2. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση από τις παρακάτω προτεινόμενες απαντήσεις:

i. Με το *θεματικό* στρατό:

α. περιορίστηκαν οι μισθοφόροι.

β. αυξήθηκαν οι μισθοφόροι.

γ. συνεργάστηκαν οι μισθοφόροι.

δ. συγκρούστηκαν οι μισθοφόροι.

ii. Κατά τον 9^ο αιώνα:

α. Το Βυζάντιο χάνει εδάφη από τις βουλγαρικές εισβολές.

β. Οι Σλάβοι κατακτούν βαλκανικά εδάφη.

γ. Το Βυζάντιο νικά σε πόλεμο τους Βούλγαρους και τος Σλάβους.

δ. Οι Βούλγαροι νικούνται στον πόλεμο από τους Βυζαντινούς και οι Σλάβοι αφομοιώνονται.

iii. Στη διοίκηση του κράτους κατά τον 8^ο– 9^ο αιώνα:

α. Παραμένει επίσημη γλώσσα η λατινική.

β. Παραμελούνται οι κεντρικής διοικητικές υπηρεσίες.

γ. Η σημαντικότερη διοικητική υπηρεσία του κράτους σχετίζεται με τα οικονομικά θέματα.

δ. Τίποτε από τα παραπάνω.

iv. Τα *θέματα* κατά τον 8^ο– 9^ο αιώνα:

α. Έχουν στρατό βασισμένο κυρίως σε μισθοφόρους.

β. Στρέφονται συχνά με εξεγέρσεις κατά της κεντρικής εξουσίας.

γ. Στηρίζονται στους μεγάλους γαιοκτήμονες.

δ. Περιορίζονται στο χώρο της Μ.Ασίας.

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αφού μελετήσετε το παρατιθέμενο απόσπασμα «Αναδιοργάνωση της Πελοποννήσου (806)» του *Χρονικού της Μονεμβασίας* (σελ. 32), να το συνδέσετε με την πρώτη από τις «κακώσεις» της πηγής «Οι λεγόμενες κακώσεις του Νικηφόρου» (σελ. 32). Στη συνέχεια, να αναφέρετε τα μέτρα που έλαβε ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α', όπως αυτά περιγράφονται στην πηγή του *Χρονικού της Μονεμβασίας*, προκειμένου με αυτό τον τρόπο να αποκαταστήσει τη βυζαντινή κυριαρχία στην Πελοπόννησο.
2. Να αναφέρετε τι ήταν οι «κακώσεις» και σε ποιο σκοπό απέβλεπε η εφαρμογή τους. Στη συνέχεια, αντλώντας στοιχεία από το κείμενο της πηγής «Οι λεγόμενες κακώσεις του Νικηφόρου» (σελ. 32), να επιλέξετε δύο από τους φόρους των «κακώσεων» που αναφέρονται σε αυτό και να τους σχολιάσετε.
3. Αφού μελετήσετε το κείμενο της πηγής «Οι λεγόμενες κακώσεις του Νικηφόρου» (σελ. 32), να σχολιάσετε τη σημασία της δεύτερης κάκωσης για τη συνοχή της αγροτικής κοινότητας;
4. Αφού μελετήσετε το κείμενο της πηγής «Οι λεγόμενες κακώσεις του Νικηφόρου» (σελ. 32), να εντοπίσετε ποια από τις αναφερόμενες «κακώσεις» απέβλεπε στην ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας και να αναπτύξετε το περιεχόμενό της.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. ρωμαϊκές	6. βουλγαρική	11. αγρότες
2. ελληνικό	7. σλαβικούς	12. μισθοφόροι
3. Χαλιφάτου	8. λατινικής	13. στρατηγός
4. Μ.Ασίας	9. διοικητικές	14. εξεγέρσεις
5. Κρήτη	10. εξωτερικής	15. πληθυσμός
16. οικονομία	21. εμπορίου	
17. αυξήθηκαν	22. εσόδων	
18. εμπόριο		
19. αγροτικός		
20. κακώσεις		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΚΕΝΩΝ

1. Μακεδονικής	6. εξωτερική
2. Αμορίου	7. κεντρική
3. Χαλιφάτου	
4. βουλγαρική	
5. λατινικής	

2. ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

- i: α ii: δ iii: δ iv: β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

2. Η μεταβατική εποχή: Οι έριδες για το ζήτημα των εικόνων

α. Ορισμός, πρωτεργάτες και παράγοντες

Τι εννοούμε με τον όρο «εικονομαχία»:

- Στις αρχές 8^{ου} - μέσα 9^{ου} αι., το Βυζάντιο συγκλονίστηκε από την⁽¹⁾.
 - Πρόκειται για μια πνευματική κίνηση που οδήγησε σε διαμάχη και συνδέθηκε με το ερώτημα αν η⁽²⁾ των εικόνων είναι σύμφωνη ή όχι με τις παραδόσεις της⁽³⁾.
 - Στη διάρκεια της Εικονομαχίας, απαγορεύτηκε η παράσταση θείων⁽⁴⁾ 46 στους τοίχους των Εκκλησιών, καθώς και η ανάρτηση εικόνων ενώ επιπρόσθετα διατάχθηκε και η⁽⁵⁾ τους.

Ποιοι αυτοκράτορες υπήρξαν πρωτεργάτες της εικονομαχικής κίνησης:

- Ο αυτοκράτορας⁽⁶⁾ Γ' ο Ίσαυρος (717-741): είχε επηρεαστεί από τις ανεικονικές αντιλήψεις της ιουδαϊκής και της ισλαμικής θρησκείας (δηλαδή τις αντιλήψεις που είναι⁽⁷⁾ στη λατρεία των εικόνων)⁴⁷.
- Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε' (741-775)
 - > οι παραπάνω απέρριπταν τη λατρεία των εικόνων ως⁽⁸⁾ εκδήλωση.

46 Οι αντιλήψεις των εικονομάχων δεν συμφωνούσαν με την εικαστική απόδοση του θείου και οδηγούσαν στην εικονογράφηση των ναών κυρίως με συμβολικές παραστάσεις (όπως είναι ο σταυρός και τα διακοσμητικά μοτίβα).

47 Υπέρ των απόψεων του Λέοντος ήταν ανώτατοι κληρικοί, οι μορφωμένοι καθώς και ο στρατός (ιδίως ο προερχόμενος από τη Μικρά Ασία).

Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην υιοθέτηση των ανεικονικών αντιλήψεων;

- Στην αποδοχή ανεικονικών αντιλήψεων οδήγησαν λόγοι όπως οι παρακάτω:
 - α. οι⁽⁹⁾ και οι υπερβολές που είχαν εκδηλωθεί γύρω από τη λατρεία των εικόνων⁴⁸
 - β. η επιθυμία των Ισαύρων:
 - ι. να περιορίσουν την επιρροή των⁽¹⁰⁾ ⁴⁹
 - ii. να ευνοήσουν τους αγροτικούς πληθυσμούς της γειτονικής με το Ισλάμ Μ.Ασίας⁵⁰
 - δ. η ιδέα ότι οι επιτυχίες των⁽¹¹⁾ του Βυζαντίου προέρχονταν από τη δίκαιη οργή του Θεού για ό,τι συνέβαινε στο χώρο της λατρείας⁵¹.

48 Η σχέση του πιστού προς την εικόνα είχε υπερβεί τα όρια της τιμής που οφειλόταν στο εικονιζόμενο πρόσωπο και είχε γίνει λατρεία αυτής της ίδιας της εικόνας (ενώ λατρεία οφείλεται μόνο προς τον Θεό). Επακόλουθο ήταν οι υπερβολές και οι δεισιδαιμονίες που πήγάζαν από την πίστη στην θαυματουργό δύναμη των εικόνων και άλλων αντικειμένων.

49 Ο Λέων θεώρησε ότι η υπερβολική ανάπτυξη του μοναχικού βίου στερούσε από το κράτος έμπυχο υλικό και πόρους. Χιλιάδες νέων ανθρώπων συνέρρεαν στα μοναστήρια και ζούσαν εκεί ενώ ήταν απαραίτητοι στην κοινωνία και στον στρατό. Εξάλλου, τα μοναστήρια είχαν αποκτήσει, από δωρεές και κληροδοτήματα, τεράστιο και αφορολόγητο πλούτο (μεταξύ των μέτρων που πήραν οι εικονομάχοι αυτοκράτορες ήταν και η επιβολή φόρου στα μοναστηριακά και εκκλησιαστικά κτήματα).

50 Οι ανεικονικές αντιλήψεις ήταν πολύ διαδεδομένες ανάμεσα στους αγρότες της γειτονικής με το Ισλάμ Μ.Ασίας. Οι Ισαυροί είχαν κάθε λόγο να ευνοήσουν τους πληθυσμούς αυτούς (εύνοια που εκδηλώθηκε, μεταξύ άλλων, με την προώθηση των ανεικονικών αντιλήψεων), καθώς εκείνοι οι αγροτικοί πληθυσμοί σήκωναν το κύριο βάρος της άμυνας της αυτοκρατορίας κατά των Αράβων. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, η εικονομαχική πολιτική διαμορφώθηκε με βάση πολιτικά και όχι θρησκευτικά κριτήρια. Πράγματι, το Βυζάντιο, ρίχνοντας το βάρος στην Ανατολή τον 8^ο αιώνα, εγκατέλειψε την ιδέα της οικουμενικότητας του Βυζαντίου και τις φιλοδοξίες για πνευματική ηγεμονία και συνέχιση της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς και προσπάθησε να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες και στο πνεύμα (το ανεικονικό για την περίπτωση της εικονομαχίας) των πληθυσμών που ήταν πολύτιμοι για την άμυνά του, γιατί διαφορετικά ίσως δεν θα μπορούσε να επιβιώσει.

51 Ένας ακόμη λόγος ήταν η προσπάθεια του Λεόντος να προσελκύσει μουσουλμάνους, ιουδαίους και οπαδούς διάφορων αιρέσεων οι οποίοι όλοι απεχθάνονταν κάθε μορφής απεικόνιση.

β. Φάσεις

Ποιες ήταν οι πρώτες ενέργειες κατά την πρώτη φάση της Εικονομαχίας:

- Πρώτη φάση της Εικονομαχίας (726-787):
 - απομάκρυνση της εικόνας του⁽¹²⁾ από την Χαλκή Πύλη⁵² της Πόλης
---> η πράξη αυτή προκάλεσε τις διαμαρτυρίες του λαού της πρωτεύουσας.
 - το 730 δημοσιεύεται το πρώτο αυτοκρατορικό διάταγμα κατά της λατρείας των εικόνων, με το οποίο οριζόταν η καταστροφή των εικόνων και η δίωξη των οπαδών τους
---> οι⁽¹³⁾ (όπως ονομάστηκαν οι οπαδοί των εικόνων), τιμωρήθηκαν με⁽¹⁴⁾,⁽¹⁵⁾ και δημεύσεις περιουσιών.

Ποιος υπήρξε ο πρώτος υποστηρικτής των εικονολατρών:

- Ιωάννης⁽¹⁶⁾:
 - Υπήρξε ο μεγαλύτερος θεολόγος της εποχής του και υπερασπίστηκε, σε θεωρητικό επίπεδο, την υπόθεση των εικονολατρών.

Πότε κορυφώθηκε η διαμάχη κατά των εικόνων και με ποιες ενέργειες:

- Ο Κωνσταντίνος Ε' εξαπέλυσε:
 - α. εκστρατεία τρομοκράτησης των⁽¹⁷⁾
 - β. εκστρατεία καταστροφής των⁽¹⁸⁾ που ήταν προπύργια της εικονολατρίας
---> κορυφώνεται η Εικονομαχία.

52 Ως Χαλκή Πύλη αναφέρεται η κύρια είσοδος του Μεγάλου Παλατίου της Κωνσταντινούπολης (το Μέγα Παλάτιον ή Ιερόν Παλάτιον ήταν εκτενές συγκρότημα ανακτόρων που στέγαζε την αυτοκρατορική οικογένεια και τις διοικητικές υπηρεσίες· θεμελιώθηκε από τον Κωνσταντίνο τον Μέγαλο και αποτέλεσε κέντρο της διοίκησης του αχανούς κράτους για περισσότερα από 800 χρόνια). Η Χαλκή Πύλη ονομάστηκε έτσι είτε λόγω των επιχρυσωμένων ορειχάλκινων κεραμιδιών της σκεπής της, είτε λόγω των χάλκινων πυλών της. Στην πρόσοψή της, πάνω από την κεντρική πύλη της εισόδου, είχε τοποθετηθεί η εικόνα του Χριστού Χαλκίτη, η οποία αφαιρέθηκε κατά την περίοδο της εικονομαχίας και επαναφέρθηκε αργότερα από την αυτοκράτειρα Ειρήνη.

Πώς τερματίστηκε η πρώτη φάση της Εικονομαχίας:

- Η πρώτη φάση της Εικονομαχίας τερματίστηκε με την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο (787).
 - Η Σύνοδος αυτή συγκλήθηκε με πρωτοβουλία της αυτοκράτειρας⁽¹⁹⁾ της Αθηναίας (780-802).
 - Η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος:
 - α.⁽²⁰⁾ πανηγυρικά τις εικόνες
 - β. διευκρίνισε ότι στις εικόνες απονέμεται μόνο τιμητική προσκύνηση· η τιμητική αυτή προσκύνηση αφορά το πρόσωπο που απεικονίζεται και όχι το υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένη η εικόνα, καθώς η αληθινή λατρεία ταιριάζει μόνο στη θεία φύση.

Τι γνωρίζετε για τη δεύτερη φάση της Εικονομαχίας:

- Η δεύτερη φάση (815-843):
 - δεν είχε τη διάρκεια ούτε και την ένταση της πρώτης φάσης
 - εγκαινιάστηκε από τον⁽²¹⁾ Ε' τον Αρμένιο
 - απέδωσε στην εικονολατρία τις⁽²²⁾ των Βυζαντινών στα πεδία των μαχών
 - τερματίστηκε από μια αυτοκράτειρα, την αυγούστα⁽²³⁾, μητέρα του ανήλικου Μιχαήλ Γ'.
 - Η Σύνοδος του 843 που συνεκλήθη στην Κωνσταντινούπολη⁵³, προχώρησε στην οριστική και πανηγυρική αποκατάσταση και αναστήλωση των εικόνων. Η Εκκλησία γιορτάζει την οριστική αναστήλωση των εικόνων την πρώτη Κυριακή της Σαρακοστής, την επονομαζόμενη «Κυριακή της Ορθοδοξίας».

53 Πρόκειται για τοπική σύνοδο, μη Οικουμενική, αλλά ενδημούσα, δηλαδή αποτελούμενη από ενδημούντες Μητροπολίτες – επισκόπους την περίοδο αυτή στην Κωνσταντινούπολη.

γ. Σημασία της ήττας των εικονοκλαστών

Τι σήμαινε η ήττα των εικονοκλαστών⁵⁴:

- Η αποκατάσταση των εικόνων θεωρείται ως νίκη και επικράτηση της ελληνικής πνευματικής παράδοσης (η οποία ευνοούσε την απόδοση της θείας μορφής) έναντι της ανεικονικής ασιατικής παράδοσης.
- Η αναστήλωση των εικόνων:
 - α. τερμάτισε τις θρησκευτικές⁽²⁴⁾
 - β. εγκαινίασε περίοδο γόνιμης συνεργασίας του⁽²⁵⁾ με την εκκλησία
 - γ. επέτρεψε στην εκκλησία να αφοσιωθεί στο⁽²⁶⁾ της έργου
 - δ. τα⁽²⁷⁾ άρχισαν να πολλαπλασιάζονται και να πλουτίζουν
 - ε. περιορίστηκαν οι⁽²⁸⁾ στη λατρεία των εικόνων και των λειψάνων.

δ. Συνέπειες της εικονομαχίας

Ποιες ήταν οι συνέπειες της εικονομαχίας:

- Η Εικονομαχία:
 - α.⁽²⁹⁾ τον βυζαντινό λαό
 - β. είχε ολέθριες συνέπειες στους τομείς της⁽³⁰⁾ πολιτικής και του⁽³¹⁾
 - γ. η Εκκλησία της⁽³²⁾, δυσαρεστημένη από τους εικονομάχους αυτοκράτορες, «γύρισε την πλάτη» στο Βυζάντιο, απομακρύνθηκε από αυτό και αναζήτησε στήριξη στους ηγεμόνες των⁽³³⁾, οι οποίοι τότε αποτελούσαν την ανερχόμενη πολιτική δύναμη της Δυτικής Ευρώπης
 - δ. στη διάρκεια της εικονομαχίας, απαγορεύτηκε η αναπαράσταση θείων προσώπων στους τοίχους των εκκλησιών, η ανάρτηση εικόνων στις εκκλησίες ενώ διατάχθηκε η⁽³⁴⁾ των εικόνων. Πολλά έργα τέχνης καταστράφηκαν, οι εκκλησίες διακοσμήθηκαν με ζώα, φυτά και διακοσμητικά μοτίβα και υποχώρησε η ενασχόληση με τα γράμματα. Μετά την νίκη των εικόνων, καταστράφηκαν πολλά σημαντικά κείμενα των εικονομάχων.

54 Εικονοκλάστης < εικών + κλώ (= σπάω).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο Λέων ο Γ΄ ο Ίσαυρος (685-741) ήταν ο αυτοκράτορας που έθεσε τέλος στην εικοσαετή αναρχία (περίοδο μεγάλης αστάθειας, λόγω της ταχείας διαδοχής αυτοκρατόρων στο θρόνο). Επίσης, συνέδεσε το όνομά του με τις νίκες κατά των Αράβων ενώ υπήρξε ο πρωτεργάτης της Εικονομαχίας. Καταγόταν από τη Συρία, γεγονός που συνέβαλε στην αποδοχή εκ μέρους του των ανεικονικών αντιλήψεων, καθώς οι πρώτοι διωγμοί κατά των εικόνων έγιναν στη Συρία, από το χαλίφη Ιζίδ Β΄. Επίσης, ο Λέων Γ΄ Ίσαυρος εξέδωσε και την «Εκλογή» των νόμων (740). Στο προοίμιό της αναφερόταν ότι ήταν μία σύνοψη της νομοθεσίας του Ιουστινιανού (αλλά επρόκειτο για ανατροπή της). Ήταν η πρώτη κωδικοποίηση που διατυπώθηκε στα ελληνικά (αντί των λατινικών που χρησιμοποιούνταν ως τότε). Κατήργησε την παλλακεία και προστάτεψε τον θεσμό του γάμου θεσπίζοντας αποκλειστικούς λόγους διαζυγίου, έδωσε περιουσιακή ισοτιμία στην γυναίκα και ίσα δικαιώματα επί των τέκνων, ενώ προστάτεψε και τα ορφανά. Επέτρεψε ρητά για πρώτη φορά τον μεταξύ ορθοδόξων και αιρετικών γάμο (τον οποίο οι εκκλησιαστικοί νόμοι μέχρι τότε απαγόρευαν και οι αστικοί δυσχέραιναν). Η θανατική ποινή για τα περισσότερα αδικήματα καταργήθηκε και αντ' αυτής εισήχθη η ποινή του ακρωτηριασμού, η εξορία και οι χρηματικές ποινές. Και τέλος καταργήθηκε η διάκριση των τάξεων στην απονομή της δικαιοσύνης. Με τον «Γεωργικό νόμο» καταργήθηκε η σύνδεση του γεωργού με το κτήμα στο οποίο γεννήθηκε ή μακροχρόνια διέμενε, καταργήθηκε δηλαδή η δουλοπαροικία. Σκοπός του συγκεκριμένου νόμου ήταν να περιοριστεί η επέκταση της μεγάλης ιδιοκτησίας και να ευνοηθεί η τάξη των μικροϊδιοκτητών, καθώς αυτή αποτελούσε την βάση της άμυνας του κράτους.
- Ο Κωνσταντίνος Ε΄ ήταν γιος του Λέοντος Γ΄. Επονομάστηκε υβριστικά «Κοπρώνυμος» από τους αντιπάλους του εικονόφιλους, διότι με το βάπτισμά του «ρύπανε» την κολυμβήθρα. Ο Κωνσταντίνος ήταν συνειδητός εικονομάχος· μάλιστα, δεν δίστασε να κυκλοφορήσει, με το όνομα του, τις *Πεύσεις* (πεύσις < πυνθάνομαι / μεσ. μελ. πεύσομαι = πληροφορούμαι, ζητώ να μάθω) που αποτελούσαν εικονομαχικές θεολογικές πραγματείες οι οποίες επιδοκιμάστηκαν το 754 από την εικονομαχική Σύνοδο της Ιέρειας (πόλη στη μικρασιατική ακτή του Βοσπόρου). Από τη Σύνοδο αυτή θεμελιώθηκαν τα σκληρά μέτρα εναντίον των εικονόφιλων τα οποία συνοδεύθηκαν με διωγμούς, ακρωτηριασμούς, εξορίες εικονόφιλων μοναχών και κλείσιμο πολλών μονών.
- Η αυτοκρατορική πρωτοβουλία της απομάκρυνσης της εικόνας του Χριστού από τη Χαλκή Πύλη προσέκρουε στο κοινό αίσθημα, ιδίως του λαού της πρωτεύουσας (αλλά και του πληθυσμού των ευρωπαϊκών επαρχιών και των κατοίκων της κυρίως Ελλάδας που επαναστάτησαν και ανακήρυξαν δικό τους αυτοκράτορα). Για να ενισχύσει τη θέση του, ο

Λέων επεδίωξε να κερδίσει τη συμπαράσταση του Πάπα της Ρώμης και του Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Πατριάρχης Γερμανός Α΄ (715-730 μ.Χ.) τήρησε από την αρχή άκαμπτη στάση, ενώ εικονόφιλες διαθέσεις είχε και το μεγαλύτερο μέρος του κλήρου. Ο Πάπας Γρηγόριος Β΄, αν και απέρριψε τις εικονοκλαστικές αντιλήψεις του Λέοντος, απέφυγε καταρχάς να έρθει σε ρήξη με το Βυζάντιο (την προστασία του οποίου χρειαζόταν για να αποτρέπει τον κίνδυνο από τους Λογγοβάρδους). Οι αντιδράσεις αυτές έκαναν από δύσκολη έως αδύνατη τη σύγκληση οικουμενικής συνόδου για το θέμα.

- Ο Λέων αποφάσισε να συγκαλέσει μια ευρεία σύσκεψη, ένα «σιλέντιον», για να απαλύνει τη δυσάρεστη εντύπωση που θα προκαλούσε η επιμονή της κοσμικής εξουσίας να επιβάλει στην Εκκλησία προσωπικές απόψεις γι' αυτό το σπουδαίο θεολογικό θέμα. Ωστόσο, ο Πατριάρχης αντιτάχθηκε με σθένος και οδηγήθηκε σε παραίτηση, καθώς αξίωσε τη σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου η οποία θα ενέκρινε τη δογματική καινοτομία. Νέος Πατριάρχης χειροτονήθηκε ο σύγκελλος Αναστάσιος. Ενισχυμένος από το «σιλέντιον», ο Λέων καθιέρωσε τον διωγμό των εικόνων ως επίσημο δόγμα του Κράτους και της Εκκλησίας και εξέδωσε το πρώτο διάταγμα (730), με το οποίο οριζόταν η καταστροφή των εικόνων και η δίωξη των εικονόφιλων.
- Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός (676–749) γεννήθηκε στη Δαμασκό (εξ ου και το προσωνύμιό του). Ανήκε σε εξέχουσα οικογένεια, καθώς ο πατέρας του ήταν διοικητής της Δαμασκού και «υπουργός» οικονομικών του χαλίφη των Αράβων. Οι σπουδές του περιελάμβαναν όλους τους βασικούς τομείς της γνώσεως της εποχής εκείνης, όπως την αριθμητική, την γεωμετρία, την μουσική, την αστρονομία, την ρητορική, την φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Αν και διαδέχθηκε τον πατέρα του στην υπηρεσία του χαλίφη και κατέλαβε ανάλογο αξίωμα, ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός τελικά απαρνήθηκε τα εγκόσμια αξιώματα, χειροτονήθηκε και έζησε όλη του τη ζωή ως μοναχός και ιερέας, μελετώντας και συγγράφοντας. Ήταν εικονολάτρης και πολέμησε με σφοδρότητα τους εικονομάχους αυτοκράτορες Λέοντα τον Γ' τον Ίσαυρο και τον Κωνσταντίνο τον «Κοπρώνυμο», γράφοντας επιστολές με τις οποίες ζητούσε από το λαό της Πόλης να τιμά τις εικόνες.
- Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος συνήλθε στη Νίκαια της Βιθυνίας (24/09 – 13/10 787), με πρωτοβουλία της αυτοκράτειρας Ειρήνης. Υπό την προεδρία του Ταρασίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, συγκεντρώθηκαν αντιπρόσωποι του Πάπα Ρώμης, των Πατριαρχών Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, 350 ορθόδοξοι επίσκοποι, 17 ιεράρχες, αλλά και περίπου 136 μοναχοί που υπέφεραν δεινούς διωγμούς επί βασιλείας των εικονομάχων αυτοκρατόρων Λέοντος Γ΄ Ίσαυρου και Κωνσταντίνου Ε΄ Κοπρώνυμου. Οι Πατέρες της Συνόδου αναθεμάτισαν τους αιρετικούς (που απαγόρευαν στους ορθόδοξους χριστιανούς να τιμούν τις εικόνες διότι αυτό αποτελούσε ειδωλολατρία), θέτοντας έτσι τέρμα στην πρώτη περίοδο

της εικονομαχίας, διευκρινίζοντας χαρακτηριστικά ότι *ἡ γάρ τῆς εἰκόνος τιμή ἐπί τό πρωτότυπον διαβαίνει, καί ὁ προσκυνῶν τήν εἰκόνα, προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἔγγραφομένου τήν ὑπόστασιν.*

- Στη δεύτερη φάση της Εικονομαχίας, διωγμοί, κλείσιμο μοναστηριών και φυλακίσεις μοναχών παρουσιάστηκαν μόνο κατά τα χρόνια διακυβέρνησης του αυτοκράτορα Θεόφιλου (γιου του Μιχαήλ Β' του Τραυλού ο οποίος διαδέχτηκε στο θρόνο τον Λεόντα Ε' τον Αρμένιο). Επίσης, εκείνη την περίοδο αποφασίστηκε η κατάργηση των εικόνων ενώ απαγορεύτηκε και η επίκληση των Αγίων. Ωστόσο, η βασιλεία του Θεόφιλου (829-842) χαρακτηρίζεται και από πολιτισμική άνθιση καθώς και από τους αγώνες κατά των Αράβων.
- Η βασιλεία του Λεόντος του Ε' χαρακτηρίστηκε από σημαντικές επιτυχίες, σε μια πολύ δύσκολη εποχή για την αυτοκρατορία· είναι χαρακτηριστικό ότι τις ικανότητές του στη διαχείριση των υποθέσεων του κράτους παραδέχτηκαν ακόμη και άσπονδοι εχθροί του. Ωστόσο, στον τομέα της θρησκευτικής πολιτικής άρχισε να εφαρμόζει το εικονομαχικό πρόγραμμα των Ισαύρων· άλλωστε, η εικονομαχία ήταν για πολλούς συνδεδεμένη με την επιτυχία του στρατού και την βελτίωση του κράτους. Προκάλεσε έτσι την αντίδραση του Πατριάρχη Νικηφόρου, ο οποίος επέμενε ότι η εικονομαχία είχε καταδικαστεί με την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο. Η διαμάχη οδήγησε στην απομάκρυνση του Νικηφόρου και την τοποθέτηση του Θεόδοτου στον πατριαρχικό Θρόνο. Ο νέος Πατριάρχης κάλεσε αμέσως Εκκλησιαστική Σύνοδο στην Αγία Σοφία (815), η οποία επανέφερε πάλι της εικονομαχικές αποφάσεις της Συνόδου του 754 και καταδίκασε την εικονολατρεία. Οι εικόνες έπρεπε και πάλι να απομακρυνθούν από τις Εκκλησίες ενώ ακολούθησαν διωγμοί και φυλακίσεις των εικονοφίλων. Οργανώθηκε συνωμοσία κατά του αυτοκράτορα και τα χαράματα των Χριστουγέννων του 820 οι συνωμότες, μεταμφιεσμένοι σε μοναχούς, μπήκαν κρυφά στην εκκλησία του παλατιού όπου έψελνε ο αυτοκράτορας, τον σκότωσαν και ανέβασαν στο θρόνο τον διάδοχό του Μιχαήλ Β' τον Τραυλό.
- Η Εκκλησία της Ρώμης δυσανεχτήθηκε από τους εικονομάχους αυτοκράτορες. Ενδεικτικό είναι ότι ο Πάπας Γρηγόριος Γ' (731-741) προσέφυγε άμεσα στο βυζαντινό αυτοκράτορα Λεόντα Γ' ζητώντας του να μετριάσει τη στάση του στην υπόθεση της εικονομαχίας. Μη λαμβάνοντας καμία απάντηση, ο Γρηγόριος συγκάλεσε Σύνοδο (731) η οποία αναθεμάτισε όσους κατέστρεφαν ή βλασφημούσαν τις εικόνες.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Ποιοι ήταν οι κύριοι παράγοντες που επηρέασαν τους Ίσαυρους υπέρ της Εικονομαχίας;
2. Αφού προσδιορίσετε τι αφορά διαμάχη της Εικονομαχίας, να αναφέρετε:
 - α. Ποιοι ήταν οι πρωτεργάτες της εικονομαχίας και ποιος ο βασικότερος υποστηρικτής των εικονολατρών;
 - β. Τι συνέπειες είχε για τους εικονολάτρεις και το μοναχισμό;
 - γ. Ποιες ήταν οι φάσεις της Εικονομαχίας και πώς τερματίστηκε καθεμία από αυτές.
3. Να σχολιάσετε τη σημασία της ήττας των εικονοκλαστών.
4. Να σχολιάσετε τις συνέπειες της Εικονομαχίας στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής.

B. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης:

1. Εάν ζούσατε στο Βυζάντιο την περίοδο της Εικονομαχίας, ποια θα ήταν η θέση σας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα και γιατί;

Γ. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A

- α. Α' Οικουμενική Σύνοδος (Νίκαια, 325)
- β. Ζ' Οικουμενική Σύνοδος (Νίκαια, 787)
- γ. Ενδημούσα Σύνοδος (Κωνσταντινούπολη, 843)

B

1. Ειρήνη Αθηναία
2. οριστική αποκατάσταση εικόνων
3. Κωνσταντίνος Α'
4. αυγούστα Θεοδώρα
5. λήξη α' φάσης Εικονομαχίας
6. καταπολέμηση αιρέσεων

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Γ με εκείνα της ομάδας Δ:

Γ

- α. Κωνσταντίνος Α'
- β. Ιουστινιανός Α'
- γ. Ηράκλειος
- δ. Νικηφόρος Α'
- ε. Λέων Γ' Ίσαυρος

Δ

1. Στρατηγός-αυτοκράτορας
2. «κακώσεις»
3. Στάση του Νίκαια
4. Εικονομαχία
5. Διάταγμα των Μεδιολάνων
6. Κωδικοποίηση Δικαίου

3. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Οι πρωτεργάτες της Εικονομαχίας ήταν ο Λέων Γ' Ίσαυρος και ο Ιωάννης Δαμασκηνός.		
β. Οι αγροτικοί πληθυσμοί της Μ.Ασίας ήταν φανατικοί εικονολάτρες.		
γ. Οι εικονομάχοι αυτοκράτορες στόχευσαν μεταξύ άλλων και στον περιορισμό της επιρροής των μοναχών.		
δ. Η πρώτη φάση της Εικονομαχίας έληξε με πρωτοβουλία της αυτοκρατείας Θεοδώρας.		
ε. Ο Λέων Ε' Αρμένιος εγκαινίασε τη δεύτερη φάση της Εικονομαχίας.		
στ. Με την Εικονομαχία η Βυζαντινή Αυτοκρατορία έχασε τη στήριξη της Εκκλησίας της Ρώμης.		

Δ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αφού μελετήσετε συγκριτικά τα κείμενα των πηγών «Επιχειρήματα των εικονομάχων» και «Επιχειρήματα των εικονολατρών» (σελ. 34), να διακρίνετε τα κυριότερα επιχειρήματα που αναφέρονται σε αυτές και να τα αξιολογήσετε.
2. Με βάση το κείμενο της πηγής «Απόψεις Λέοντος Ε' για την εικονολατρία» (σελ. 35) και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε τους λόγους στους οποίους βασίστηκε ο Λέων Ε' για να επαναφέρει σε ισχύ την Εικονομαχία.
3. Αντλώντας στοιχεία από τις απεικονίσεις των πηγών της σελ. 35), να επισημάνετε τις κυριότερες συνέπειες της Εικονομαχίας στον τομέα της τέχνης.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Εικονομαχία	6. Λέων	11. εχθρών
2. λατρεία	7. αντίθετες	12. Χριστού
3. Ορθοδοξίας	8. ειδωλολατρική	13. εικονόφιλοι
4. προσώπων	9. δεισιδαιμονίες	14. εξορίες
5. καταστροφή	10. μοναχών	15. φυλακίσεις
16. Δαμασκηνός	21. Λέοντα	26. ιεραποστολικό
17. μοναχών	22. ήττες	27. μοναστήρια
18. μονών	23. Θεοδώρα	28. υπερβολές
19. Ειρήνης	24. διαμάχες	29. δίχασε
20. αποκατέστησε	25. κράτους	30. εξωτερικής
31. πολιτισμού		
32. Ρώμης		
33. Φράγκων		
34. καταστροφή		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 3, 6 β: 1, 5 γ: 2, 4

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 5 β: 3, 6 γ: 1 δ: 2 ε: 4

3. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Λ γ: Σ δ: Λ ε: Σ στ: Σ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

3. Η βασιλεία του Μιχαήλ Γ' και η αυγή της Νέας Εποχής

α. Έναρξη της Νέας Εποχής

Πότε τοποθετείται χρονικά η λεγόμενη Νέα Εποχή και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της:

- Στα χρόνια της βασιλείας του⁽¹⁾ Γ' (842-867) άρχισε η ανάπτυξη της δύναμης του Βυζαντίου. Η ανάπτυξη αυτή έφτασε στο αποκορύφωμά της, όταν κυβέρνησε η⁽²⁾ Δυναστεία (867-1025).
- Η οριστική αναστήλωση των εικόνων με τη Σύνοδο του 843, επέτρεψε στη βυζαντινή κυβέρνηση να ασχοληθεί:
 - α. με τη βελτίωση της άμυνας κατά των⁽³⁾
 - β. με έργα⁽⁴⁾.
- Για μια δεκαετία (τέλη 855 – αρχές 866), τις κρατικές υποθέσεις διηύθυνε προσωπικά ο ικανότατος καισαρ⁽⁵⁾, θείος του νεαρού Μιχαήλ Γ'.

β. Ίδρυση της σχολής της Μαγναύρας

Τι γνωρίζετε για τη σχολή της Μαγναύρας:

- Η ίδρυση της ανώτερης σχολής της⁽⁶⁾, με πρωτοβουλία του⁽⁷⁾, αποτελεί σταθμό στην ιστορία της βυζαντινής εκπαίδευσης⁵⁵.
- Σχετικά με τη λειτουργία της σχολής αναφέρουμε τα εξής:
 - α. τη διεύθυνση της σχολής ανέλαβε ο⁽⁸⁾ Φιλόσοφος ή Μαθηματικός, διάσημος επιστήμονας της εποχής του⁵⁶

55 Πρόκειται για το «Πανδιδακτήριον» (θεωρούμενο με σημερινούς όρους ως Πανεπιστήμιο), που είχε ιδρυθεί το 425 στην Κωνσταντινούπολη από τον Αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β' το 425 και έκτοτε τελούσε υπό την αιγίδα των Αυτοκρατόρων. Ανακαινίστηκε από τον Βάρδα (863) και εγκαταστάθηκε στον περίβολο του παλατιού, στη Μαγναύρα, όπου λειτούργησε ως ανώτατη σχολή δωρεάν φοίτησης η οποία απέβλεπε στην καλλιέργεια της εξωεκκλησιαστικής παιδείας. Η λειτουργία του σταμάτησε οριστικά με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.

56 Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Λέων, επειδή είχε μεγάλη φήμη, προσκλήθηκε από το χαλίφη Αλ Μαμούν για να

β. το πανεπιστήμιο περιελάμβανε τις σχολές της⁽⁹⁾, της γεωμετρίας, της⁽¹⁰⁾ και της γραμματικής

γ. η έντονη πνευματική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε με επίκεντρο τη σχολή της Μαγναύρας, προετοίμασε την αναβίωση των αρχαίων γραμμάτων κατά την εποχή του Κων/νου του Πορφυρογέννητου.

γ. Ενδιαφέρον για τους κλασικούς

Τι γνωρίζετε για το Φώτιο και το έργο του:

- Κατά την περίοδο αυτή, οι λόγιοι άρχισαν να αναζητούν, να συλλέγουν, να μελετούν και να αντιγράφουν χειρόγραφα με έργα της⁽¹¹⁾ γραμματείας.
- Ο πιο αξιόλογος από αυτούς ήταν ο⁽¹²⁾ που ανήκε στον πνευματικό κύκλο του Λέοντος Μαθηματικού.
- Σχετικά με τον Φώτιο (Πατριάρχης Φώτιος Α΄):
 - α. το σημαντικότερο έργο του είναι η⁽¹³⁾ που περιέχει περί τα 300 φιλολογικά δοκίμια για έργα ελάχιστα γνωστά στους σύγχρονους του
 - β. έγραψε επίσης ένα⁽¹⁴⁾, ομιλίες και θεολογικά έργα
 - γ. υπό τη φωτισμένη ηγεσία του, η βυζαντινή εκκλησία πραγματοποίησε το μεγαλόπνοο εγχείρημα του εκχριστιανισμού των⁽¹⁵⁾.

διδάξει στη Βαγδάτη, δεν αποδέχτηκε όμως την πρόσκληση. Ο Αλ Μαμούν (813-833) πρωτοστάτησε στη μετάφραση των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, μέσω των οποίων δόθηκε σημαντική ώθηση στην πνευματική εξέλιξη των Αράβων.

δ. Αραβικοί πόλεμοι και επική ποίηση

Ποια κατάσταση επικρατούσε μέχρι τα μέσα του 9^{ου} αιώνα στις σχέσεις Βυζαντίου-Αράβων:

- Ως τα μέσα του 9^{ου} αιώνα:
 - οι Άραβες πραγματοποιούσαν εισβολές και λεηλασίες στις μικρασιατικές επαρχίες⁵⁷
 - > το Βυζάντιο βρισκόταν συνεχώς σε θέση⁽¹⁶⁾ απέναντι στους Άραβες
 - αποκορύφωμα των καταστροφών αυτών αποτέλεσε η άλωση από τους Άραβες του⁽¹⁷⁾, του ισχυρότερου φρουρίου της Μ. Ασίας και πατρίδας της άρχουσας δυναστείας (838)⁵⁸.

Ποια ήταν η αντίδραση του Βυζαντίου στις αραβικές επιδρομές:

- Ο αυτοκράτορας⁽¹⁸⁾ (829-842) προσπάθησε να κινητοποιήσει τους Χριστιανούς της Ανατολής και της Δύσης σε μια γενική συμμαχία κατά του Ισλάμ
 - > λίγο αργότερα άρχισε η βυζαντινή αντεπίθεση
 - > ο βυζαντινός στρατός πέρασε τον Ευφράτη (859) και νίκησε τον εμίρη της Μελιτηνής (863).

57 Η εισβολή του Θεόφιλου σε αραβικά εδάφη (όπου, μεταξύ άλλων, κατέστρεψε τη Σωζόπολη, πατρίδα του Χαλίφη), ήταν η αιτία της αναδιοργάνωσης των Αράβων οι οποίοι, προσδίδοντας πλέον χαρακτήρα ιερού πολέμου στη σύγκρουσή τους με τους Βυζαντινούς, κατέστρεψαν το Αμόριο της Φρυγίας, ιδιαίτερη πατρίδα του Θεόφιλου, γι' αυτό και η δυναστεία του Αμορίου λέγεται και Φρυγική (πρόκειται για τη δυναστεία που περιλαμβάνει τους Μιχαήλ Β' τον Τραυλό, τον γιο του Θεόφιλο και τον γιο του Μιχαήλ Γ' τον Μέθυσο).

58 Η πόλη καταλήφθηκε από το διάδοχο του Αλ Μαμούν, τον Αλ Μουτασίμ, (833-842) ως απάντηση στην επιτυχή στρατιωτική επιχείρηση του αυτοκράτορα Θεοφίλου εναντίον των συνοριακών περιοχών του χαλιφάτου τον προηγούμενο χρόνο. Το Αμόριο διέθετε ισχυρές οχυρώσεις, ωστόσο ένας προδότης αποκάλυψε μια αδυναμία των τειχών, από όπου οι Άραβες επικέντρωσαν τις επιθετικές τους προσπάθειες, πετυχαίνοντας να δημιουργήσουν ρήγμα. Οι αξιωματούχοι της φρουράς, αφού επί επτά χρόνια υπέστησαν κάθε είδους μαρτύρια, θανατώθηκαν και τα πτώματά τους ρίχτηκαν στον Ευφράτη.

Πώς επηρεάστηκε η βυζαντινή ποίηση από τους αγώνες κατά των Αράβων;

- Οι συνεχείς πόλεμοι στα σύνορα με τους Άραβες, προμήθευσαν πλούσιο υλικό για τη διαμόρφωση της βυζαντινής⁽¹⁹⁾ ποίησης.
 - Ανώνυμοι τραγουδοποιοί συνέθεταν άσματα στους στίχους των οποίων εξυμνούσαν τους αγώνες των⁽²⁰⁾, δηλαδή των στρατιωτών που προστάτευαν τα ανατολικά σύνορα (άκραι) του Βυζαντίου⁵⁹, και ιδίως του⁽²¹⁾ Ακρίτα⁶⁰.
 - Αξιομνημόνευτο είναι επίσης ένα σύντομο έπος που εξυμνεί τους άθλους του⁽²²⁾ (ο ήρωας δεν έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα, αλλά φαίνεται ότι έχει στενή σχέση με το Αμόριο της Φρυγίας)⁶¹.
 - Όπως μας πληροφορεί ο⁽²³⁾, επίσκοπος Καισαρείας και σπουδαίος λόγιος (μέσα 9^{ου} – μέσα 10^{ου} αι.)⁶², τα ηρωικά άσματα αυτού του είδους έψαλλαν τραγουδιστές περιφερόμενοι στις επαρχίες της Μ. Ασίας. Τα συγκεκριμένα ηρωικά άσματα θεωρούνται τα σημαντικότερα δείγματα της δημόδους ή λαϊκότερης λογοτεχνίας των Βυζαντινών, η οποία αναπτύσσεται παράλληλα με τη λόγια Γραμματεία.

59 Από τα μέσα του 9^{ου} αιώνα, όταν το Βυζάντιο ξεκινά την προσπάθεια για ανακατάληψη των εδαφών από τους Άραβες, πλάθονται οι πρώτοι θρύλοι για τα κατορθώματα των πολεμιστών αυτών. Τα περισσότερα από τα τραγούδια αυτά ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή στο λαό και σώζονται μέχρι σήμερα, κυρίως μέσα από την προφορική παράδοση (συχνά σε παραλλαγές).

60 Το επίθετο «Διγενής» (=από δύο γένη, δηλ. ελληνικό και αραβικό), εκφράζει μια πραγματικότητα στις τάξεις των ακριτών, πολλοί από τους οποίους προέρχονταν από μεικτούς ελληνοαραβικούς γάμους, κάτι που δεν ήταν ασυνήθιστο στους συνοριακούς πληθυσμούς της εποχής εκείνης.

61 Πρόκειται για ένα από τα παλαιότερα σωζόμενα έργα της ακριτικής ποίησης. Η σύνθεσή του πιθανότατα έγινε κατά τον 11^ο αιώνα, ενώ η πλοκή αναφέρεται στους αγώνες του Βυζαντίου εναντίον των Αράβων στα μέσα του 8^{ου} αιώνα και περιγράφει, σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, τις περιπέτειες ενός νεαρού ακρίτα πολεμιστή που προσπαθεί να διασώσει τον πατέρα του από την αιχμαλωσία.

62 Ο Μητροπολίτης Καισαρείας Αρέθας θεωρείται ένας από τους διαπρεπέστερους λόγιους της Μεσοβυζαντινής περιόδου και από τους πρωτεργάτες της αναβίωσης των κλασικών σπουδών στο Βυζάντιο. Υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκδότες κλασικών και εκκλησιαστικών κειμένων ενώ θεωρείται και κάτοχος μιας από τις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του καιρού του, αποτελούμενης από χιλιάδες έργα της κλασικής αρχαιότητας και της πρωτοχριστιανικής περιόδου. Επιμελήθηκε και χρηματοδότησε τη μεταγραφή μεγάλου αριθμού χειρογράφων από τη μεγαλογράμματη στη μικρογράμματη γραφή, σε πολλά από τα οποία μάλιστα σώζονται ιδιόχειροι σχολιασμοί. Αν και το έργο του στερείται πρωτοτυπίας όμως θεωρείται πολύ σημαντικό, γιατί διασώζει πολλά έργα που διαφορετικά θα είχαν χαθεί.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο Μιχαήλ Γ΄, ο επιλεγόμενος «Μέθυσος», ήταν Βυζαντινός αυτοκράτορας (842-867), γιος και διάδοχος του αυτοκράτορα Θεόφιλου. Μετά το θάνατο του τελευταίου, την κηδεμονία του ανήλικου βασιλιά Μιχαήλ Γ΄ ανέλαβε η μητέρα του Θεοδώρα, με βοηθό και τον Θεόκτιστο, *λογοθέτη του Δρόμου*⁶³. Στη συνέχεια, τη διακυβέρνηση ανέλαβε ο Μιχαήλ Γ΄ και ο θείος του Βάρδας, αδερφός της Θεοδώρας. Ο βίος και η πολιτεία του Μιχαήλ παρουσιάζονται με τα μελανότερα χρώματα από τους Βυζαντινούς χρονογράφους.
- Ο Φώτιος «μας μιλάει για τα αρχαία έργα με τόση χαρά και δροσιά σαν να ήταν τα τελευταία φιλολογικά νέα».
- Από τις αρχές του 9^{ου} αιώνα, οι Άραβες είχαν καταλάβει την Κρήτη και για πολλά χρόνια δρούσαν ως πειρατές σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο.
- Μετά το θάνατο του Θεόφιλου, τον πόλεμο κατά των Αράβων ανέλαβε ο Μιχαήλ Γ΄, με τους στρατηγούς του Βάρδα και Πατρωνά να νικούν επανειλημμένα τους Άραβες.

63 *Λογοθέτης* = αυτός που θέτει τον λόγο, δηλ. αυτός που παίρνει αποφάσεις στην κυβέρνηση· πρόκειται για ανώτατο πολιτικό αξίωμα του βυζαντινού κράτους, αντίστοιχο του σημερινού Βουλευτή ή και Υπουργού, ανάλογα με τη διαβάθμιση που είχε / *λογοθέτης του Δρόμου*: αξίωμα αντίστοιχο με αυτό του σημερινού Υπουργού Εξωτερικών και Συγκοινωνιών).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βάρδας

Ο Βάρδας (816–866), αδελφός της αυτοκράτειρας Θεοδώρας, ήταν Βυζαντινός αξιωματούχος. Έλαβε τον τίτλο του *πατρίκιου*⁶⁴ από τον αυτοκράτορα Θεόφιλο (σύζυγο της Θεοδώρας) ενώ το 862 στέφθηκε *καίσαρας* από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ', γιο του Θεόφιλου και της Θεοδώρας.

Ενώ ο Θεόκτιστος υποστήριξε τη Θεοδώρα, ο Βάρδας εξορίστηκε, εξαιτίας μιας στρατιωτικής ήττας. Όταν ο αυτοκράτωρ έγινε δεκαπέντε ετών, χρησιμοποίησε τον θείο του, τον Βάρδα, για να απελευθερωθεί από τον ασφυκτικό αποκλεισμό του Θεόκτιστου και της μητέρας του Θεοδώρας. Έτσι, ο Θεόκτιστος δολοφονήθηκε και η Θεοδώρα αναγκάστηκε να αποσυρθεί σε μοναστήρι, ενώ ο Βάρδας ανταμείφθηκε για τις υπηρεσίες του με το αξίωμα του *μάγιστρου*⁶⁵ και το *επί του κανικλείου*⁶⁶, για να του απονεμηθούν αργότερα ο τίτλος του *κουροπαλάτη*⁶⁷ και του *καίσαρα* (862).

Καθ' όλη την διάρκεια της κυριαρχίας του, ο Βάρδας αποτέλεσε έναν ισχυρό πόλο εξουσίας

64 Ο τίτλος *πατρίκιος* / *πατρικία* (< λατ. *patricius*), εισήχθη από τον Κωνσταντίνο Α' ως ισόβιος τιμητικός τίτλος χωρίς ωστόσο διοικητικές αρμοδιότητες, ο οποίος αφορούσε άνδρες και γυναίκες (ειδικά για τις γυναίκες στο περιβάλλον της αυτοκράτειρας, ο τίτλος της *πατρικίας ζωστής* ήταν ο υψηλότερος που μπορούσε να τους απονεμηθεί). Από τον 8^ο έως το 10^ο αιώνα, ο τίτλος του *πατρικίου* αποδιδόταν σε υψηλούς αξιωματούχους της διοικητικής και στρατιωτικής ιεραρχίας, αλλά και σε ξένους συμμάχους και ηγεμόνες.

65 Ο *μάγιστρος* ήταν ανώτατο αξίωμα της πολιτείας στην ύστερη Ρωμαϊκή και τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αρχικά, η θέση του *μάγιστρου* είχε ιδιαίτερη σημασία, λόγω του ελέγχου του επί των ειδικών πρακτόρων της κεντρικής κυβέρνησης. Μάλιστα, σταδιακά το αξίωμα ενισχύθηκε (αφορούσε επιπλέον αρμοδιότητες όπως την επιστασία της αυτοκρατορικής φρουράς, του δημοσίου δρόμου, των κρατικών εργοστασίων και των παραμεθόριων στρατευμάτων), αποτελώντας, μαζί με τον *ύπαρχο* της Ανατολής, τους δυο πιο ισχυρούς υπουργούς του βυζαντινού κράτους. Σταδιακά όμως το αξίωμα χάνει την ισχύ του και ο τίτλος μετατράπηκε σε καθαρά τιμητικό αξίωμα, που ωστόσο παρέμεινε ο υψηλότερος μη αυτοκρατορικός τίτλος στην βυζαντινή ιεραρχία μέχρι το β' ήμισυ του 10^{ου} αιώνα.

66 Ο *επί του κανικλείου* (ή *χαρτουλάριος του κανικλείου*), ήταν βυζαντινό αξίωμα και αφορούσε εκείνον από τους υψηλότερους αξιωματούχους του αυτοκράτορα, ο οποίος κρατούσε το αυτοκρατορικό μελανοδοχείο και την πένα (που λεγόταν «κανίκλειον») με την πορφυρή μελάνη και επικύρωνε τα αυτοκρατορικά έγγραφα ενώ είχε και νομικές αρμοδιότητες (παρίστατο σε δίκες, εξέταζε υποθέσεις, έδινε την συμβουλή του στους αντίδικους). Το αξίωμα εμφανίζεται για πρώτη φορά τον 9^ο αιώνα και κατατασσόταν στα ειδικά αξιώματα.

67 Ο τίτλος του *κουροπαλάτη* (< λατ. *cura palatii* = διαχείριση/φροντίδα του παλατίου), ήταν ένα από τα υψηλότερα τιμητικά αξιώματα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας· από το 552 μετατράπηκε σε τιμητικό τίτλο που ενώ αρχικά απονεμόταν αποκλειστικά στα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, αργότερα δόθηκε και σε διάφορους σημαντικούς ξένους ηγεμόνες που συνδέονταν με το Βυζάντιο. Τα διακριτικά του *κουροπαλάτη* ήταν ερυθρός χιτώνας, μανδύας και ζωστήρας. Η απονομή τους από τον αυτοκράτορα γινόταν σε ειδική τελετή αναγόρευσης.

δίπλα στον αυτοκράτορα, με αποτέλεσμα ο πρώτος να ελέγχει όχι μόνο τη διακυβέρνηση, αλλά και τον στρατό της αυτοκρατορίας. Η δυσaréσκεια του αυτοκράτορα για την ισχύ του Βάρδα ήταν τέτοια, ώστε έφθασε στο σημείο να υποστηρίξει την άνοδο του μετέπειτα αυτοκράτορα, Βασίλειου Α΄, για να γίνει το αντίβαρο στην ισχύ του καίσαρα. Η αντιπαλότητα κατέληξε στη δολοφονία του Βάρδα από τους ανθρώπους του Βασίλειου (866).

Ο Βάρδας υπήρξε εξαίρετος διαχειριστής των κρατικών υποθέσεων κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορίας του Μιχαήλ, συμβάλλοντας στην εκλογή του Πατριάρχη Φωτίου Α΄⁶⁸ και στην αποστολή του Κύριλλου και του Μεθόδιου στη Μεγάλη Μοραβία και τον προσηλυτισμό των Βουλγάρων, ενώ αναγνωρίζεται η συμμετοχή του στην αναγέννηση των γραμμάτων του 9^{ου} αι. με την λεγόμενη «ίδρυση» (στην πραγματικότητα αναδιοργάνωση ή αναβάθμιση) της σχολής της Μαγναύρας, η οποία αποτέλεσε σταθμό για τη βυζαντινή εκπαίδευση. Στη σχολή διδάσκονταν γραμματική, αστρονομία, φιλοσοφία και γεωμετρία. Ο καίσαρ Βάρδας διόρισε ως διευθυντή της σχολής τον Λέοντα Φιλόσοφο ή Μαθηματικό.

Διγενής Ακρίτας

Το έπος του Διγενή Ακρίτα αποτελεί το παλαιότερο γραπτό λογοτεχνικό μνημείο της δημόδους ελληνικής μεσαιωνικής γλώσσας και έχει θεωρηθεί ως το έργο που σηματοδοτεί την αρχή της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόκειται για ένα έμμετρο αφήγημα που εξιστορεί την καταγωγή του Διγενή, τα παιδικά του χρόνια, τα ηρωικά κατορθώματά του και τον θάνατό του.

Υπόθεση του έργου:

Το έργο ξεκινά με την αφήγηση της ιστορίας των γονέων του Διγενή· πατέρας του ήταν ο Μουσούρ, εμίρης της Συρίας, ο οποίος σε μια επιδρομή σε βυζαντινά εδάφη άρπαξε την μοναχοκόρη ενός βυζαντινού στρατηγού. Τα πέντε αδέρφια της κοπέλας συνάντησαν τον εμίρη, για να ζητήσουν πίσω την αδερφή τους. Επειδή εκείνος αρνήθηκε να την δώσει, ο μικρότερος από αυτούς μονομάχησε μαζί του και τον νίκησε. Ωστόσο, ο εμίρης αρνήθηκε να επιστρέψει την κοπέλα· την παντρεύτηκε, βαφτίστηκε χριστιανός και εγκαταστάθηκε στο βυζαντινό έδαφος. Όταν η μητέρα του, οργισμένη, τον κάλεσε να επιστρέψει στην πατρίδα του, εκείνος την επισκέφτηκε και έπεισε εκείνη και την οικογένειά του να ασπαστούν τον χριστιανισμό. Ένα χρόνο μετά τον γάμο, γεννήθηκε ο γιος του ζευγαριού, Βασίλειος.

68 Το 858, ο παντοδύναμος καίσαρ Βάρδας, παραδυναστεύων του ανιψιού του Μιχαήλ Γ΄, εκθρόνισε τον πατριάρχη Ιγνάτιο· ο τελευταίος είχε αρνηθεί να κάνει μοναχή την αδερφή του Θεοδώρα – κατόπιν απαιτήσεως του Βάρδα – και είχε συνταχθεί μαζί της εναντίον του. Ο Βάρδας έπεισε τον Μιχαήλ Γ΄ ότι ο Ιγνάτιος συνωμοτούσε για την επαναφορά της Θεοδώρας και έτσι ο τελευταίος εξορίστηκε. Στη θέση του ο Βάρδας επέλεξε τον Φώτιο.

Ο Βασίλειος είχε δείξει από τα παιδικά του χρόνια τις εξαιρετικές ικανότητες και επιδόσεις του σε ασχολίες όπως το κυνήγι· σε ηλικία 12 ετών έπνιξε δύο αρκούδες και σκότωσε ένα λιοντάρι. Όταν ερωτεύτηκε την κόρη ενός στρατηγού, την έκλεψε με την θέλησή της, επειδή οι γονείς της δεν έδιναν την συγκατάθεσή τους. Ο πατέρας της κοπέλας επέτρεψε τον γάμο, μόνο αφού ο Διγενής σκότωσε τους πολεμιστές που έστειλε ο στρατηγός για να τον κυνηγήσουν.

Η συνέχεια του κειμένου αφηγείται τα κατορθώματα του Διγενή που τον έκαναν διάσημο και για τα οποία ο βυζαντινός αυτοκράτορας του απένειμε τιμές. Το μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου καταλαμβάνεται από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση των μαχών του Διγενή απέναντι σε έναν δράκο και ένα λιοντάρι που απειλούσε την γυναίκα του και εναντίων των απελατών⁶⁹ και της αμαζόνας Μαξιμώς που ήθελαν να την κλέψουν. Εκτός από τα πολεμικά του κατορθώματα, ο Διγενής εξιστορεί και δύο περιπτώσεις στις οποίες απάτησε την γυναίκα του: με μια άγνωστη κοπέλα από την Αραβία (την οποία συνάντησε σε κάποια περιπλάνησή του) και με την Αμαζόνα Μαξιμώ, μετά την ήττα της σε μονομαχία μαζί του. Σε μία παραλλαγή του ποιήματος, ο Διγενής στην συνέχεια σκότωσε την Μαξιμώ από τύψεις.

Μετά την δόξα που απέκτησε, ο Διγενής αποσύρθηκε σε έναν μεγάλο πύργο που έχτισε στις όχθες του Ευφράτη, όπου και πέθανε σε νεαρή ηλικία, από ασθένεια. Αμέσως μετά τον θάνατό του, πέθανε και η γυναίκα του από θλίψη.

Το σύμβολο του Διγενή πέρασε και στη λογοτεχνία των νεότερων χρόνων, με πρωιμότερο παράδειγμα το ποίημα του Κωστή Παλαμά στην ποιητική συλλογή «Ίαμβοι και Ανάπαιστοι» (1897), όπου ο Διγενής εμφανίζεται ως σύμβολο της ελληνικής ψυχής που διατρέχοντας την Ιστορία παραμένει ηρωική, ανίκητη και τελικά αθάνατη.

*Καβάλα πάει ο Χάροντας τον Διγενή στον Άδη,
κι άλλους μαζί... Κλαίει δέρνεται τ' ανθρώπινο κοπάδι.
Και τους κρατεί στου αλόγου του δεμένους τα καπούλια,
της λεβεντιάς τον άνεμο, της ομορφιάς την πούλια.
Και σα να μην τον πάτησε του Χάρου το ποδάρι
ο Ακρίτας μόνο ατάραχα κοιτάει τον καβαλάρη
«Ο Ακρίτας είμαι, Χάροντα, δεν περνώ με τα χρόνια.
Μ' άγγιξες και δε μ' ένοιωσες στα μαρμαρένια αλώνια;
Εγώ είμαι η ακατάλυτη ψυχή των Σαλαμίνων,
στην Εφτάλοφην έφερα το σπαθί των Ελλήνων.
Δε χάνομαι στα Τάρταρα, μονάχα ξαποσταίνω,
στη ζωή ξαναφαίνομαι και λαούς ανασταίνω!».*

69 Οι απελάτες ήταν παράνομοι (ληστές, ζωοκλέφτες) τους οποίους χρησιμοποίησε το βυζαντινό κράτος για τη φύλαξη των συνόρων.

Ο Θάνατος του Διγενή (Κρητική παραλλαγή)

Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γη τονε τρομάσσει
βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σειέτ' ο απάνω κόσμός
κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια,
κι η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τότε σκεπάσει,
πώς θα σκεπάσει τον αϊτό τση γης τον αντρειωμένο.
Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει,
τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,
χαράκι αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνιε.
Στο βίτσιμα 'πιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια,
στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
Ζηλεύγει ο Χάρος με χωσιά μακρά τότε βιγλίζει,
κ' ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Τι γνωρίζετε για τη σχολή της Μαγναύρας.
2. Πώς επηρεάστηκε η βυζαντινή ποίηση από τους αγώνες κατά των Αράβων; Τι γνωρίζετε για τα ακριτικά τραγούδια;

B. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης:

1. Να συνθέσετε λίγους στίχους ακολουθώντας ως πρότυπο τα ακριτικά τραγούδια της βυζαντινής εποχής.

Γ. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να διορθώσετε τα λάθη στο παρακάτω κείμενο.

Με επίκεντρο τη σχολή της Χάλκης, αναπτύχθηκε έντονη πνευματική δραστηριότητα, που προετοίμασε την αναβίωση των βυζαντινών γραμμάτων. Οι λόγιοι άρχισαν να ασχολούνται συστηματικά με έργα της βυζαντινής γραμματείας. Ο πιο αξιόλογος από αυτούς ήταν ο Βάρδας. Από το σπουδαίο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζει το λεξικό του, ενώ υπό την ηγεσία του εκχριστιανίστηκαν οι Ούγγροι.

2. Να συμπληρωθούν τα κενά στο παρακάτω κείμενο (κάθε κενό αντιστοιχεί σε **μία** μόνο λέξη).
- Στα χρόνια της βασιλείας του⁽¹⁾ άρχισε η ακμή του Βυζαντίου, που κορυφώθηκε επί της Μακεδονικής δυναστείας (867-1025).
 - Η οριστική αναστήλωση των εικόνων επέτρεψε την ενασχόληση με τον πολιτισμό και την άμυνα κατά των Αράβων. Για μια δεκαετία, τις κρατικές υποθέσεις διηύθυνε ο ικανότατος καίσαρ⁽²⁾.
 - Η ίδρυση της ανώτερης σχολής της Μαγναύρας αποτελεί σταθμό στη βυζαντινή εκπαίδευση. Τη διεύθυνσή της ανέλαβε ο φημισμένος⁽³⁾⁽⁴⁾, ή⁽⁵⁾.

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση από τις παρακάτω προτεινόμενες απαντήσεις:

i. Τα ακριτικά τραγούδια θεωρούνται:

- α. τα σπουδαιότερα δείγματα δημοτικών τραγουδιών της αρχαιότητας.
- β. τα σπουδαιότερα δείγματα της λόγιας γραμματείας των Βυζαντινών.
- γ. τα σπουδαιότερα δείγματα δημοτικών τραγουδιών της Τουρκοκρατίας.
- δ. τα σπουδαιότερα δείγματα της δημόδους ή λαϊκότροπης λογοτεχνίας των Βυζαντινών.

ii. Ανώνυμοι τραγουδιστές συνέθεσαν άσματα που εξυμνούν:

- α. τους αγώνες των ακριτών και ιδίως του Διγενή Ακρίτα.
- β. τους αγώνες του Φώτιου.
- γ. τους αγώνες εκχριστιανισμού των Σλάβων.
- δ. τους αγώνες των ακριτών και ιδίως του Αρμούρη.

4. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β. Προσοχή! Ένα στοιχείο από τη στήλη Β συνδέεται δύο στοιχεία από τη στήλη Α.

A	B
α. Βάρδας	1. επικός ήρωας
β. Αρμούρης	2. Μυριόβιβλος
γ. Λέων Φιλόσοφος	3. διεύθυνση σχολής της Μαгнаύρας
δ. Φώτιος	4. ίδρυση σχολής της Μαгнаύρας
ε. Διγενής Ακρίτας	

Δ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση το κείμενο της πηγής «Ο Λέων ο Φιλόσοφος και η Μαγναύρα» (σελ. 36), να περιγράψετε την εσωτερική οργάνωση της ανώτερης σχολής της Μαγναύρας και τους τρόπους με τους οποίους ο καίσαρ Βάρδας συνέβαλε στην πρόοδο των επιστημών της εποχής εκείνης.
2. Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο της πηγής «Η προσωπικότητα του Φωτίου» (σελ. 36) και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στην προσωπικότητα και το έργο του Φωτίου και να αιτιολογήσετε το χαρακτηρισμό του ως πανεπιστήμονα με πολύπλευρα πνευματικά ενδιαφέροντα.
3. Να περιγράψετε τις λεπτομέρειες της εικόνας με την παράσταση του βυζαντινού λόγιου-αντιγραφέα, όπως αυτή εμφανίζεται στην πηγή «Ο Προφήτης Έσδρας.» (σελ. 37). Να συγκρίνετε τα τεχνικά μέσα που διέθετε με αυτά που διαθέτει ένας σύγχρονος λόγιος και συγγραφέας.
4. Ποιες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των ακριτών και τις σχέσεις τους με τους Άραβες μας δίνει το κείμενο της πηγής «Το άσμα του Αρμούρη, στ. 33-45» (σελ. 37);

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Μιχαήλ	6. Μαγναύρας	11. αρχαίας
2. Μακεδονική	7. Βάρδα	12. Φώτιος
3. Αράβων	8. Λέων	13. Μυριόβιβλος
4. πολιτισμού	9. φιλοσοφίας	14. λεξικό
5. Βάρδας	10. αστρονομίας	15. Σλάβων
16. άμυνας	21. Διγενή	
17. Αμορίου	22. Αρμούρη	
18. Θεόφιλος	23. Αρέθας	
19. επικής		
20. ακριτών		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΔΙΟΣΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Με επίκεντρο τη σχολή της **Μαγναύρας**, αναπτύχθηκε έντονη πνευματική δραστηριότητα, που προετοίμασε την αναβίωση των βυζαντινών γραμμάτων. Οι λόγιοι άρχισαν να ασχολούνται συστηματικά με έργα της **αρχαίας** γραμματείας. Ο πιο αξιόλογος από αυτούς ήταν ο **Φώτιος**. Από το σπουδαίο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζει η **Μυριόβιβλος**, ενώ υπό την ηγεσία του εκχριστιανίστηκαν οι **Σλάβοι**.

2. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΚΕΝΩΝ

1. Μιχαήλ Γ΄
2. Βάρδας
3. Λέων
4. Φιλόσοφος
5. Μαθηματικός

3. ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

i: δ ii: α

4. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 4 β: 1 γ: 3 δ: 2 ε: 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

4. Η διάδοση του Χριστιανισμού στους Μοραβούς και τους Βουλγάρους

α. Ο εκχριστιανισμός των Μοραβών

Ποια ήταν η αφορμή για τον εκχριστιανισμό των Σλάβων;

- Ο εκχριστιανισμός των⁽¹⁾:
 - α. ήταν ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του βυζαντινού πολιτισμού
 - β. ξεκίνησε από τη⁽²⁾ της οποίας ο ηγεμόνας, ο⁽³⁾, ζήτησε από το Βυζάντιο ιεραποστόλους, για να διδάξουν στο λαό του το Χριστιανισμό
 - γ. ο Ραστισλάβος προχώρησε σε αυτή την ενέργεια, καθώς επιθυμούσε να στηριχτεί στο Βυζάντιο, για να αντισταθμίσει την απειλή των⁽⁴⁾ και των⁽⁵⁾.

Για ποιο λόγο αποφασίστηκε από το Βυζάντιο το έργο του εκχριστιανισμού των Σλάβων;

- Ο αυτοκράτορας⁽⁶⁾ Γ' και ο πατριάρχης⁽⁷⁾ αντιλήφθηκαν τα οφέλη της πρότασης του Ραστισλάβου
---> το Βυζάντιο θα μπορούσε να επεκτείνει την επιρροή και την πνευματική του ακτινοβολία στην κεντρική Ευρώπη.

Ποιοι ανέλαβαν το ιεραποστολικό έργο των Σλάβων και ποιο ήταν το έργο τους;

- Η αποστολή ανατέθηκε σε δύο αδελφούς από τη Θεσσαλονίκη, τους⁽⁸⁾ και⁽⁹⁾ (αργότερα ο τελευταίος πήρε το μοναστικό όνομα «Κύριλλος»)⁷⁰. Οι δύο αδελφοί έφτασαν στη Μοραβία το 863.

⁷⁰ Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος (826-869, 815-885) ήταν αδέλφια, Θεσσαλονικείς, Χριστιανοί θεολόγοι και ιεραπόστολοι. Ο πρώτος ονομαζόταν Κωνσταντίνος, αλλά πήρε το όνομα Κύριλλος όταν έγινε μοναχός στη Ρώμη (λίγο πριν το θάνατό του). Ο δεύτερος ονομαζόταν Μιχαήλ και έλαβε το όνομα Μεθόδιος όταν έγινε μοναχός στη Μικρά Ασία. Πατέρας τους ήταν ο Λέων, δρουγγάριος του Βυζαντινού θέματος της Θεσσαλονίκης (ο δρουγγάριος ήταν υψηλό αξίωμα που αφορούσε τη στρατιωτική διοίκηση του θεσμού των θεμάτων). Ο Κύριλλος, που είχε το προσωνύμιο «φιλόσοφος», σπούδασε κοντά στον Λέοντα τον Φιλόσοφο ή

- Ήταν έμπειροι⁽¹⁰⁾ και γνωστοί⁽¹¹⁾ ενώ γνώριζαν άριστα τη⁽¹²⁾ και άλλες γλώσσες.
- Ο Κύριλλος δημιούργησε ένα σλαβικό⁽¹³⁾ ⁷¹ που απέδιδε όλες τις φωνητικές ιδιαιτερότητες της σλαβικής· με αυτό απέδωσε στα σλαβικά τη Θεία Λειτουργία και τα ιερά βιβλία.

β. Σημασία του εκχριστιανισμού

Ποια υπήρξαν τα αποτελέσματα του εκχριστιανισμού των Σλάβων;

Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων είχε τα ακόλουθα αποτελέσματα:

α. η χρήση της σλαβικής, διευκόλυνε τους Μοραβούς να κατανοήσουν το κήρυγμα και τη Θεία Λειτουργία

---> εξασφάλισε έτσι τεράστια επιτυχία στο ιεραποστολικό έργο της Ορθόδοξης Εκκλησίας

β. οι δύο αδελφοί οργάνωσαν τη σλαβική⁽¹⁴⁾ (863-866)

---> μύησαν τους Σλάβους στο πολιτιστικό σύστημα των Ελλήνων και του Χριστιανισμού

γ. ο εκχριστιανισμός των Σλάβων ενίσχυσε το αίσθημα της κοινότητας της φυλής μέσα από την κοινή πίστη

---> συνετέλεσε στην⁽¹⁵⁾ των Σλάβων.

Μαθηματικό. Και οι δύο κατέλαβαν ανώτερες θέσεις· μάλιστα, το τριετές έργο τους στη Μοραβία το εκίμησαν και στη Ρώμη, όπου τιμήθηκαν από την παπική Εκκλησία. Μέσω του έργου τους επηρέασαν την πολιτιστική ανάπτυξη όλων των Σλάβων, γι' αυτό πήραν τον τίτλο «Απόστολοι των Σλάβων». Μετά το θάνατό τους, οι μαθητές τους συνέχισαν το ιεραποστολικό τους έργο στις περιοχές της Βουλγαρίας και της Σερβίας.

71 Πρόκειται για μετασχηματισμό της ελληνικής μικρογράμματης γραφής της εποχής εκείνης. Λέγεται και γλαγολιτικό αλφάβητο (η ονομασία προέρχεται από το πρωτοσλαβικό *glagolъ* (= «λόγος»). Στον ορθόδοξο σλαβικό κόσμο, το γλαγολιτικό αλφάβητο αντικαταστάθηκε, κατά τον 10^ο αιώνα, από το απλουστευμένο *κυρίλλειο* ή *κυριλλικό* αλφάβητο, που ήταν βασισμένο στη μεγαλογράμματη ελληνική γραφή. Σήμερα το κυριλλικό αλφάβητο χρησιμοποιείται σε διάφορες ανατολικές σλαβικές και νοτιοσλαβικές γλώσσες (Λευκορωσικά, Βοσνιακά, Σερβικά, Βουλγαρικά, Σλαβομακεδονικά, Ρωσικά και Ουκρανικά) και σε πολλές άλλες γλώσσες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, της Ασίας και της Ανατολικής Ευρώπης.

γ. Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων

Πώς οδηγήθηκε η Βουλγαρία στον εκχριστιανισμό του 864:

- Στο ζήτημα του εκχριστιανισμού των Βουλγάρων, η βυζαντινή εκκλησία συγκρούστηκε με τον⁽¹⁶⁾, ο οποίος επεδίωκε την επέκταση της⁽¹⁷⁾ εκκλησίας στην ευρύτερη περιοχή του Βυζαντίου.
- Ο βυζαντινός στρατός υποχρέωσε το βούλγαρο ηγεμόνα⁽¹⁸⁾:
 - α. να δεχτεί τον Χριστιανισμό από την⁽¹⁹⁾
 - β. να⁽²⁰⁾ ο ίδιος χριστιανός, με ανάδοχο τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (864)⁷².

Ποια στάση ακολούθησε η ρωμαϊκή εκκλησία μετά τον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων και ποια ήταν η βυζαντινή απάντηση:

- Ωστόσο, λίγο αργότερα:
 - με πρόσκληση του Βόρη, ο⁽²¹⁾ προχώρησε σε νέα επέμβαση στα ζητήματα της Βουλγαρικής Εκκλησίας⁷³
 - τότε ο πατριάρχης Φώτιος, υπερασπιζόμενος την ανεξαρτησία της βυζαντινής εκκλησίας και τα ζωτικά συμφέροντα του Βυζαντινού Κράτους:
 - α. κατήγγειλε την επέμβαση της Ρώμης στη Βουλγαρία
 - β. κατηγόρησε τη ρωμαϊκή εκκλησία για λειτουργικά και⁽²²⁾ λάθη.

72 Μάλιστα, ο Βόρης πήρε το χριστιανικό όνομα «Μιχαήλ».

73 Ο Βόρης, αν και ήταν πιστός στο Χριστιανισμό (μάλιστα, συνέτρεψε τους «βογιάρους», δηλ. τους Βούλγαρους ευγενείς που ήταν πιστοί στην αρχαία θρησκεία), σύντομα απογοητεύθηκε από τη βυζαντινή στάση, καθώς ο Φώτιος ανέθεσε τη διοίκηση της τοπικής Εκκλησίας σε Έλληνα και όχι σε Βούλγαρο επίσκοπο. Κατανοώντας τον κίνδυνο να τεθεί η Βουλγαρία υπό την κηδεμονία του Βυζαντίου, θέλησε να ιδρύσει αυτόνομη Βουλγαρική Εκκλησία, με Βούλγαρο αρχιερέα. Για το λόγο αυτό, το 866, απηύθυνε σειρά ερωτημάτων στον πάπα, με τα οποία ζητούσε πληροφορίες για δογματικά ζητήματα, αλλά και για την εκκλησιαστική διοίκηση της Βουλγαρίας. Ο πάπας Νικόλαος Α' βρήκε τότε αφορμή για να επέμβει στα εκκλησιαστικά πράγματα της Βουλγαρίας και έστειλε τον Βόρη τις απαντήσεις του και δύο επισκόπους.

- Η σύνοδος του έτους 867:

α.⁽²³⁾ τον πάπα

β. απέρριψε το δόγμα της ρωμαϊκής εκκλησίας περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος όχι μόνο εκ του Πατρός⁷⁴ αλλά εκ του Πατρός **και εκ του Υιού** (*filioque*)⁷⁵

γ. καταδίκασε την επέμβαση της Ρώμης στη⁽²⁴⁾

δ. με απόφαση της συνόδου του 870, η εκκλησία της Βουλγαρίας υπάχθηκε οριστικά στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης.

74 Η Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας, στα 325, με το πρώτο «Σύμβολο της Πίστεως», δήλωσε ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται από το Θεό – Πατέρα («το εκ του Πατρός εκπορευόμενον»).

75 Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον

*Et in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem, qui ex Patre **Filioque** procedit*

(=τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Η Μοραβία αποτελεί ιστορική περιοχή στο ανατολικό τμήμα της Τσεχίας. Την αποτελούσαν περιοχές της Τσεχίας, της Σλοβακίας, της Αυστρίας και της Ουγγαρίας. Η περιοχή πήρε το όνομά της από τον ποταμό Μοράβα, παραπόταμο του Δούναβη.
- Ο Πρίγκιπας Ραστισλάβος της Μεγάλης Μοραβίας ζήτησε από τον Αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' και τον Πατριάρχη Φώτιο να στείλουν ιεραπόστολους για να μεταδώσουν το Ευαγγέλιο στους Σλάβους υπηκόους του. Τα κίνητρό του ήταν ίσως περισσότερο πολιτικά παρά θρησκευτικά. Ο Ραστισλάβος είχε γίνει βασιλιάς με την υποστήριξη του Φράγκου ηγεμόνα Λουδοβίκου του Γερμανικού (εγγονού του Καρλομάγνου), βασιλιά της Βαυαρίας. Στη συνέχεια όμως προσπάθησε να διεκδικήσει την ανεξαρτησία του από τους Φράγκους. Λέγεται ότι ο Ραστισλάβος απέλασε τους ιεραπόστολους της Εκκλησίας της Ρώμης και αντ' αυτού στράφηκε στην Κωνσταντινούπολη για εκκλησιαστική βοήθεια και πολιτική υποστήριξη.
- Την εποχή εκείνη, η Καθολική Εκκλησία είχε μια αριστοκρατική αντίληψη για τη διάδοση του χριστιανισμού, η οποία στηρίζεται στην άποψη ότι υπάρχουν λαοί και γλώσσες πρώτης και δεύτερης κτηγορίας. Στα πλαίσια της αντίληψης αυτής, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μέσω των Λατίνων εκπροσώπων της στη Βενετία, είχε διατυπώσει τη θεωρία των τριών γλωσσών. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, η γλώσσα διάδοσης και διδασκαλίας του χριστιανισμού δεν θα μπορούσε να είναι άλλη εκτός από τη λατινική, την ελληνική και την εβραϊκή. Το επιχείρημά τους γι' αυτή την επιλογή ήταν ότι στη χριστιανική παράδοση δεν συναντά κανείς κάποια άλλη γλώσσα· επομένως, κακώς ο Κωνσταντίνος επινόησε τη σλαβική γραφή για τον εκχριστιανισμό των Μοραβών. Σε αντίθεση με την αναχρονιστική αυτή αντίληψη, η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης (Φώτιος, Μιχαήλ Γ' κλπ.) μέσω του Κωνσταντίνου εκφράζει μια ανοιχτή δημοκρατική αντίληψη, που ανταποκρίνεται στις ουσιαστικές ανάγκες κάθε κοινωνίας, αφού με τη γλώσσα του κάθε λαού μπορεί να γίνουν κατανοητά τα μηνύματα του χριστιανισμού και να έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα η ιεραποστολική δράση. Εκτός από αυτό, η επινόηση ενός συστήματος γραφής σήμαινε για τους Σλάβους και μια τεράστια ώθηση στην γενικότερη πνευματική και πολιτιστική τους εξέλιξη.
- Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αργότερα οι μαθητές του Κύριλλου και του Μεθόδιου εκδιώχθηκαν. Κυριάρχησε ο φραγκικός κλήρος και η Λειτουργία στην Εκκλησία της Μοραβίας ορίστηκε να γίνεται στη λατινική γλώσσα. Ήδη όμως, με τη χρήση της σλαβικής γλώσσας, ο μεγάλος σκοπός του εκχριστιανισμού των Σλάβων από το Βυζάντιο είχε επιτευχθεί.
- Η κατάσταση στη Βουλγαρία δεν ήταν καλή, λόγω του λιμού που αντιμετώπιζε ο

βουλγαρικός λαός. Γι' αυτό το λόγο, ο Βόρης αποφάσισε να αποφύγει τη σύγκρουση με το Βυζάντιο.

- Ο πάπας Νικόλαος Α' είχε, μεταξύ άλλων, αξιώσεις για πρωτεία σε σχέση με την Ανατολική Εκκλησία· παράλληλα, δεν αναγνώρισε τις αποφάσεις της Συνόδου του 861, με την οποία είχε επισημοποιηθεί η καθαίρεση του πατριάρχη Ιγνάτιου, τον οποίο διαδέχθηκε ο Φώτιος. Το πρόβλημα θα λυθεί αργότερα, με την πολιτική του Βασίλειου Α' η οποία υπήρξε φιλική προς τον Πάπα.
- Η Ρωμαιοκαθολική εκκλησία είχε ήδη απορρίψει και τους δύο υποψήφιους αρχιεπισκόπους, τους οποίους είχε προτείνει ο Βόρης. Επομένως, οι προσπάθειες της Βουλγαρίας για δημιουργία αυτόνομης βουλγαρικής εκκλησίας με τη βοήθεια του πάπα, δεν πέτυχαν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να επισημάνετε τις διαφορές στη διαδικασία εκχριστιανισμού των Σλάβων από εκείνη του εκχριστιανισμού των Βουλγάρων;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων ξεκίνησε ύστερα από πρόσκληση των ίδιων των Σλάβων (Μοραβών).		
β. Ο Μεθόδιος ήταν ο εμπνευστής του σλαβικού αλφάβητου.		
γ. Ο Βούλγαρος ηγεμόνας Βόρης βαπτίστηκε Χριστιανός με ανάδοχο τον ίδιο το βυζαντινό αυτοκράτορα.		
δ. Μετά τον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων η παπική εκκλησία, παρά την αντίθεση του Βόρη, προσπάθησε να αναμειχθεί στα ζητήματα της βουλγαρικής εκκλησίας.		
ε. Με τη σύνοδο του 867 η εκκλησία της Βουλγαρίας υπάχθηκε οριστικά στη δικαιοδοσία του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A

- α. Ραστισλάβος
- β. Μιχαήλ Γ΄
- γ. Φώτιος
- δ. Κύριλλος
- ε. Βόρης

B

- 1. Πατριάρχης
- 2. σλαβικό αλφάβητο
- 3. Σλάβος ηγεμόνας
- 4. Βούλγαρος ηγεμόνας
- 5. Βυζαντινός αυτοκράτορας

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση το κείμενο της πηγής «Ανασκευή της θεωρίας των τριών γλωσσών» (σελ. 39), να αναφέρετε τι πίστευαν οι εκπρόσωποι της Ρωμαϊκής Εκκλησίας σχετικά με τη γλώσσα στην οποία έπρεπε να εκχριστιανίζονται οι ξένοι λαοί. Πώς αξιολογείτε την απάντηση του Κωνσταντίνου;
2. Ο Πατριάρχης Φώτιος κατηγόρησε τη ρωμαϊκή εκκλησία για λειτουργικά και δογματικά λάθη. Μπορείτε να επισημάνετε κάποια από αυτά, βασισμένοι στο κείμενο της πηγής «Απόψεις του Φωτίου για τη ρωμαιοκαθολική Εκκλησία» (σελ. 40);
3. Αξιοποιώντας την πηγή «Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος» (σελ. 40), να σχολιάσετε γιατί οι Σλάβοι τιμούν ιδιαίτερα το Μεθόδιο και τον Κύριλλο. Μπορείτε να αναγνωρίσετε ποιος είναι ο Μεθόδιος και ποιος ο Κύριλλος, από τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζονται;

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Σλάβων	6. Μιχαήλ	11. λόγιοι
2. Μοραβία	7. Φώτιος	12. σλαβική
3. Ραστισλάβος	8. Μεθόδιο	13. αλφάβητο
4. Γερμανών	9. Κωνσταντίνο	14. εκκλησία
5. Βουλγάρων	10. διπλωμάτες	15. ενότητα
16. πάπα	21. πάπας	
17. ρωμαιοκαθολικής	22. δογματικά	
18. Βόρην	23. αναθεμάτισε	
19. Κωνσταντινούπολη	24. Βουλγαρία	
20. βαπτιστεί		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Σ β: Λ γ: Σ δ: Λ ε: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 3 β: 5 γ: 1 δ: 2 ε: 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

5. Η Βυζαντινή Εποποιία. Επικοί αγώνες και επέκταση της Αυτοκρατορίας.

α. Αγώνες με τους Άραβες

Πότε ξεκίνησε η βυζαντινή αντεπίθεση κατά των Αράβων και ποια ήταν η πρώτη επιτυχία:

- Στα χρόνια του⁽¹⁾ Λακαπηνού, εγκαινιάζεται η μεγάλη στρατιωτική αντεπίθεση των Βυζαντινών κατά των⁽²⁾

---> ο στρατηγός Ιωάννης Κουρκούας κατέλαβε την Έδεσσα της Συρίας.

Ποιοι αυτοκράτορες πέτυχαν τις μεγάλες νίκες κατά των Αράβων και ποια ήταν τα επιτεύγματά τους:

- Η επιτυχία αυτή του Ιωάννη Κουρκούα, προετοίμασε τις επικές νίκες του Νικηφόρου⁽³⁾, του Ιωάννη⁽⁴⁾ και του Βασίλειου Β'.

- Οι τρεις αυτοί άνδρες, που ενσάρκωναν τον τύπο του⁽⁵⁾-αυτοκράτορα, ανέκτησαν τις μεγαλονήσους⁽⁶⁾ (961) και⁽⁷⁾ (965), τις πόλεις της Κιλικίας και τμήματα της Συρίας και της Παλαιστίνης.

- Απώτερος σκοπός των εκστρατειών αυτών ήταν η ανάκτηση όλων των παλαιών ρωμαϊκών εδαφών της Εγγύς Ανατολής.

β. Αγώνες με τους Βούλγαρους

Ποιες υπήρξαν οι βλέψεις του Βούλγαρου ηγεμόνα Συμεών και ποια κατάληξη είχαν:

- Οι φιλικές σχέσεις με τους Βούλγαρους έγιναν εχθρικές, όταν ανήλθε στον βουλγαρικό θρόνο ο ελληνομαθής, αλλά φιλόδοξος⁽⁸⁾. Ο Συμεών⁷⁶:
 - α. πολιορκήσε την πρωτεύουσα, επιδιώκοντας να ιδρύσει μια⁽⁹⁾βυζαντινή αυτοκρατορία στη θέση της βυζαντινής
 - β. αυτοτιτλοφορήθηκε⁽¹⁰⁾ Βουλγάρων και⁽¹¹⁾, όταν βρέθηκε μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης (913).
 - Ωστόσο, ο θάνατός του ματαίωσε τις φιλοδοξίες του. Ο διάδοχός του⁽¹²⁾, συνήψε με το Βυζάντιο συνθήκη ειρήνης και νυμφεύτηκε τη Μαρία, ανιψιά του Ρωμανού Λακαπηνού.

Ποιες οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους Βουλγάρους επί Σαμουήλ; Πώς τερματίστηκαν οι βουλγαροβυζαντινοί πόλεμοι;

- Ο τσάρος Σαμουήλ ίδρυσε νέο Βουλγαρικό κράτος, με επίκεντρο την περιοχή της Αχρίδας
---> η ειρήνη έδωσε τη θέση της στον πόλεμο.
- Ο αγώνας του Βυζαντίου εναντίον των Βουλγάρων υπήρξε μακρύς και δύσκολος για τον αυτοκράτορα⁽¹³⁾ Β'.
 - Τερματίστηκε με τη συντριβή των Βουλγάρων στις μάχες στο Σπερχειό (997) και στο Κλειδί (1014)
---> η Βουλγαρία υποτάχθηκε πλήρως (1018) και οργανώθηκε σε δύο⁽¹⁴⁾
---> τα σύνορα του Βυζαντίου έφτασαν και πάλι στον⁽¹⁵⁾.

76 Ο τσάρος Συμεών, γιος του Βόρη, είχε μεγαλώσει και μορφωθεί στην Αυλή του Βυζαντίου και χαρακτηρίστηκε ως ημιέλληνας, γιατί είχε σπουδάσει στη Σχολή της Μαγναύρας. Ωστόσο, οι βλέψεις του για την κατάληψη του αυτοκρατορικού θρόνου του Βυζαντίου δημιούργησαν ένταση στις βυζαντινοβουλγαρικές σχέσεις. Στα χρόνια του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου, ο Συμεών απέσπασε τη βουλγαρική εκκλησία από τον Οικουμενικό Πατριαρχείο και ανακήρυξε δικό του Βούλγαρο Πατριάρχη. Οι επιτυχίες των εκστρατειών του Συμεών κατά των Βυζαντινών, των Ούγγρων και των Σέρβων οδήγησαν τη Βουλγαρία στη μεγαλύτερη εδαφική επέκταση στην ιστορία της, καθιστώντας την το ισχυρότερο κράτος της Ανατολικής Ευρώπης για την εποχή εκείνη. Η βασιλεία του Συμεών ήταν περίοδος απaráμιλλης πολιτιστικής ευημερίας, ενώ αργότερα χαρακτηρίστηκε ως ο Χρυσός Αιώνας του βουλγαρικού πολιτισμού.

γ. Οικονομικές συνέπειες των πολέμων

Ποιες υπήρξαν για το Βυζάντιο οι συνέπειες από τους πολέμους;

- Οι κατακτήσεις του βυζαντινού στρατού και η επέκταση των βυζαντινών συνόρων ευνόησαν την άνθηση της⁽¹⁶⁾:
 - νέα⁽¹⁷⁾, παραγωγικό δυναμικό και⁽¹⁸⁾ προστέθηκαν στο κράτος
 - η διακοπή των⁽¹⁹⁾ επιδρομών επέτρεψε την ειρηνική καλλιέργεια της γης
 - > πολλαπλασιάστηκαν η παραγωγή και τα⁽²⁰⁾ αποθέματα του Βυζαντινού Κράτους
 - ο πλούτος έφερε ευμάρεια και χλιδή, ενίσχυσε τις δυνατότητες και το διεθνές κύρος της αυτοκρατορίας ενώ γέννησε και αισθήματα αυτοπεποίθησης και υπερηφάνειας στους υπηκόους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο Ιωάννης Κουρκούας υπήρξε ένας από τους ικανότερους στρατηγούς στη διάρκεια του Μεσαίωνα, καθώς κατάφερε να διατηρήσει το αξίωμά του για 23 ολόκληρα χρόνια (919-942). Ως στρατηγός, διπλασίασε τα εδάφη του Βυζαντίου στην Ασία· μάλιστα, υπολογίζεται ότι κατέλαβε περίπου 1.000 πόλεις! Αποκορύφωμα των επιτυχιών του ήταν η άλωση της συριακής πόλης Έδεσσας, ο εμίρης της οποίας αναγκάστηκε να παραδώσει το *ιερό μανδύλιο* (περίφημο κειμήλιο στο οποίο ήταν αποτυπωμένη η μορφή του Χριστού), το οποίο απεστάλη από τον ίδιο με τιμητική φρουρά στην Κωνσταντινούπολη.
- Η μάχη στο Σπερχειό ήταν από τις πιο σημαντικές μάχες μεταξύ Βουλγάρων και Βυζαντινών. Ο Βασίλειος Β' διέκοψε τις επιθέσεις κατά των Βουλγάρων και κινήθηκε στη Συρία, για να αντιμετωπίσει προβλήματα που υπήρχαν στα ανατολικά σύνορα της Αυτοκρατορίας. Ο Σαμουήλ, εκμεταλλευόμενος την απουσία του Βασιλείου, επιτέθηκε στην Θεσσαλονίκη ενώ στη συνέχεια λεηλάτησε την Πελοπόννησο. Ο Βασίλειος Β' έστειλε τον Νικηφόρο Ουρανό κατά του Σαμουήλ. Και οι δύο στρατοί στρατοπέδευαν στη Στερεά Ελλάδα, στον ποταμό Σπερχειό. Ο Σαμουήλ θεώρησε ότι οι Βυζαντινοί δεν ήταν σε θέση να περάσουν τον πλημμυρισμένο ποταμό. Παρ' ολ' αυτά, ο Νικηφόρος Ουρανός κατάφερε να βρει ένα διαβατό σημείο· κατά τη διάρκεια της νύχτας επιτέθηκε και έσφαξε τους Βούλγαρους.
- Η Μάχη του Κλειδίου (κοντά στον ποταμό Στρυμόνα, στην περιοχή των Σερρών) διεξήχθη στις 29 Ιουλίου 1014 και αποτέλεσε το αποκορύφωμα της 50χρονης διαμάχης μεταξύ του Σαμουήλ της Βουλγαρίας και του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου. Η επίθεση των Βυζαντινών, που έγινε υπό την ηγεσία του Νικηφόρου Ξιφία, είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή των Βουλγάρων. Οι Βούλγαροι στρατιώτες αιχμαλωτίστηκαν και τυφλώθηκαν, μετά από διαταγή του Βασιλείου Β', ο οποίος αργότερα πήρε το όνομα «Βουλγαροκτόνος». Ο Σαμουήλ επέζησε από τη μάχη, αλλά πέθανε 2 μήνες αργότερα (θεωρείται πώς πέθανε όταν είδε τους τυφλούς Βούλγαρους στρατιώτες).
- Το 1019, ένα χρόνο μετά την υποταγή της Βουλγαρίας ως αποτέλεσμα των μαχών στο Σπερχειό και στο Κλειδί, ο Βασίλειος Β' ανακήρυξε τη βουλγαρική εκκλησία αυτοκέφαλη, αλλά τον αρχιεπίσκοπο τον εξέλεξε ο αυτοκράτορας και ήταν συνήθως Έλληνας επίσκοπος, από τους κληρικούς της Αγίας Σοφίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ρωμανός Λακαπηνός

Ο Ρωμανός Α΄ ο Λεκαπηνός ή Λακαπηνός (Λέκαπα ή Λάκαπα Καππαδοκίας 870 – Πρώτη Πριγκιποννήσων 948) ήταν γιος του στρατηγού Θεοφύλακτου Αβάστακτου (ο οποίος διακρίθηκε στις εκστρατείες του Αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ αλλά και επί Βασιλείου Α΄). Από πολύ νέος, ο Ρωμανός συμμετείχε σε εκστρατείες και διακρίθηκε σε αυτές, παίρνοντας αργότερα προαγωγή στον βαθμό του *δρουγκάριου* (αρχιναύαρχου).

Όταν ο θρόνος περιήλθε στον ανήλικο Κωνσταντίνο Ζ΄ τον Πορφυρογέννητο, ζητήθηκε από τον Ρωμανό να είναι σύμβουλος και προστάτης του Κωνσταντίνου Ζ΄⁷⁷. Το 919, ο Ρωμανός εισήλθε με όλο τον στόλο στο λιμάνι του Βουκολέοντα (ακριβώς κάτω από το Παλάτι), εμφανίστηκε μπροστά στον Αυτοκράτορα και ορκίστηκε πίστη και αφοσίωση. Διορίστηκε *Μάγιστρος* και *Μέγας εταιριάρχης*⁷⁸ ενώ ένα μήνα μετά μνηστευσε την κόρη του Ελένη με τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ζ΄, λαμβάνοντας έτσι τον τίτλο του Βασιλεοπάτορος. Αυτή όμως η γρήγορη εξέλιξη και τα αξιώματα προκάλεσαν φθόνο και ανησυχία μήπως ο πανίσχυρος πλέον Ρωμανός θελήσει να σφετερισθεί το θρόνο (μιας και είχε και τέσσερις γιους), εκθρονίζοντας έτσι τον νεαρό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ζ΄.

Πράγματι, σα 920, ο Ρωμανός αναγορεύτηκε *Καίσαρ* και λίγο αργότερα συναυτοκράτορας του Βυζαντίου. Μη αρκούμενος σε αυτά, το 921 προσλαμβάνει ως συμβασιλέα το γιο του Χριστόφορο και αργότερα και τους άλλους δύο γιους του, Στέφανο και Κωνσταντίνο. Αργότερα (933), αναγόρευσε σε Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τον 16 ετών γιο του Θεοφύλακτο! Ωστόσο, ούτε ο ίδιος ο Ρωμανός απέφυγε τις αυλικές συνωμοσίες. Το 944 συνελήφθη από τον ίδιο του τον γιο και συμβασιλέα Στέφανο και εξορίστηκε στο νησί Πρώτη των Πριγκιποννήσων, όπου δια της βίας εκάρη μοναχός· κλείστηκε σε μοναστήρι του νησιού, όπου και πέθανε, το 948.

77 Κατά τη Μεσοβυζαντινή εποχή, όταν οι νόμιμοι διάδοχοι του θρόνου ήταν ανήλικοι άντρες ή γυναίκες, τότε άντρες με γόητρο και κύρος αυξημένο – ιδίως λόγω των στρατιωτικών τους κατορθωμάτων – έπαιρναν την εξουσία, την οποία τυπικά ασκούσαν μαζί με τους νόμιμους διαδόχους, ουσιαστικά όμως κυβερνούσαν μόνοι τους. Αυτό ίσχυσε και στην περίπτωση του Ρωμανού Λακαπηνού, καθώς και για τους στρατηγούς Νικηφόρο Φωκά και Ιωάννη Τζιμισκή, οι οποίοι συμβασίλευσαν διαδοχικά μαζί με ανήλικα εγγόνια του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου.

78 Αξίωμα στο Βυζάντιο που αφορούσε εκείνον που ήταν αρχηγός του τμήματος της βασιλικής φρουράς, της καλούμενης *εταιρείας*.

Νικηφόρος Φωκάς

Ο Νικηφόρος Φωκάς υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους αυτοκράτορες του Βυζαντίου· καταγόταν από τη μεγάλη στρατιωτική οικογένεια των Φωκάδων της Καππαδοκίας, γι' αυτό και ο ίδιος ακολούθησε στρατιωτική σταδιοδρομία.

Το 960, ανέλαβε επικεφαλής της εκστρατείας για την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Σαρακηνούς (Άραβες). Στρατοπέδευσε κοντά στο Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο), την πρωτεύουσα της Κρήτης, επιχειρώντας ταυτόχρονα επιθέσεις εναντίον των τειχών και εξορμήσεις στο εσωτερικό, για να υποτάξει ολόκληρο το νησί. Ύστερα από εννέα μήνες δραματικής πολιορκίας, το Μάρτιο του 961, ο Νικηφόρος Φωκάς κατέλαβε το Χάνδακα και επανέφερε την Κρήτη στους κόλπους της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Πριν την αναχώρησή του, ο Φωκάς οργάνωσε διοικητικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά το νησί ενώ άφησε και αξιόλογη φρουρά, για την προστασία του από νέες αραβικές επιδρομές. Μάλιστα, επιχείρησε τη μεταφορά της πρωτεύουσας σε άλλο σημείο (για το σκοπό αυτό, οχύρωσε ένα λόφο νότια του Χάνδακα, όπου έχτισε το φρούριο «Τέμενος»), ωστόσο η νέα πρωτεύουσα δεν κατάφερε να επιβληθεί, με αποτέλεσμα ο Χάνδακας να αναβιώσει και να γίνει ξανά το διοικητικό και εκκλησιαστικό κέντρο της Κρήτης.

Κατά την επιστροφή του Νικηφόρου Φωκά στην Κωνσταντινούπολη, τελέστηκε θρίαμβος ενώπιον του αυτοκράτορα Ρωμανού Β' και μεγάλου πλήθους. Μετά το θάνατο του αυτοκράτορα, η χήρα του Θεοφανώ κάλεσε το Νικηφόρο στην πρωτεύουσα, έχοντας πρόθεση να του ζητήσει προστασία για τα παιδιά της και την ίδια· τελικά, δέχτηκε το γάμο που της πρότεινε ο Νικηφόρος, διότι με αυτό τον τρόπο θα προστάτευε σε μεγάλο βαθμό τα οικογενειακά και προσωπικά της συμφέροντα. Έτσι, τον Αύγουστο του 963, ο Νικηφόρος Φωκάς στέφθηκε αυτοκράτορας.

Βασική κατεύθυνση της πολιτικής του Νικηφόρου Φωκά υπήρξε η συνέχιση των αγώνων εναντίον των Αράβων στην Ανατολή. Παράλληλα, έδειξε ενδιαφέρον για την περιφρούρηση των βυζαντινών συμφερόντων στις επαρχίες της Νότιας Ιταλίας και της Σικελίας. Με ανάλογη ευαισθησία αντιμετώπισε και τα προβλήματα στα βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας, επιχειρώντας σύντομη εκστρατεία κατά μήκος των βυζαντινο-βουλγαρικών συνόρων και καταλαμβάνοντας, χωρίς δυσκολίες, όλα τα σημαντικά φρούρια. Ωστόσο, η συνεχής πολεμική δραστηριότητα είχε κουράσει το βυζαντινό στρατό και είχε προκαλέσει τη δυσφορία του λαού από τις επαχθείς φορολογικές επιβαρύνσεις. Ο ανιψιός του, Ιωάννης Τσιμισκής, εκμεταλλεύτηκε τη δυσφορία αυτή· συνεργάστηκε με την αυτοκράτειρα Θεοφανώ και οργάνωσε συνωμοσία για την εκθρόνισή του, η οποία και συντελέστηκε με τη δολοφονία του αυτοκράτορα τη νύχτα της 10^{ης} Δεκεμβρίου του 969.

Ο Νικηφόρος Φωκάς αγαπούσε τον μοναχισμό· είναι χαρακτηριστικό ότι μέρος από τα λάφυρα από την απελευθέρωση της Κρήτης, τα παραχώρησε στο φίλο του Αθανάσιο Αθωνίτη, για να ιδρύσει τη Μονή Μεγίστης Λαύρας στο Άγιον Όρος. Ο Νικηφόρος ήταν πάντως γεννημένος στρατιώτης. Είχε τη σωματική αντοχή και διανοητική ικανότητα ενός μεγάλου στρατιωτικού ηγέτη. Η ζωή του ήταν αφιερωμένη στα στρατεύματά του, τα οποία αγαπούσε και προστάτευε πάση θυσία, και τα οποία του ήταν πιστά μέχρι θανάτου. Η στρατιωτική του πολιτική ήταν απόλυτα επιτυχής, ήταν όμως μάλλον κακός διπλωμάτης, προκαλώντας αναταραχή στις σχέσεις του Βυζαντίου με τους Δυτικούς, τους Βούλγαρους και τους Ρως⁷⁹.

Ιωάννης Τσιμισκής

Η ανάρρηση του Ιωάννη Τσιμισκή στο θρόνο, στα 969, έγινε μετά από τη δολοφονία του θείου του, αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά. Στη συνωμοσία του εναντίον του Νικηφόρου συμμετείχε ή ίσως και πρωτοστατούσε η Θεοφανώ, η οποία υπήρξε σύζυγος αρχικά του Ρωμανού Β΄ και στη συνέχεια σύζυγος του Νικηφόρου Φωκά. Η Θεοφανώ, κρίνοντας ότι ο Φωκάς, με τα αυστηρά μέτρα που έπαιρνε, προκαλούσε λαϊκή δυσαρέσκεια, συνωμότησε με τον εραστή της Τσιμισκή για να τον σκοτώσουν και να αναλάβει εκείνος τη διακυβέρνηση ως νέος σύζυγός της. Όμως η συνωμοσία ήταν πασιφανής και όλο το βάρος έπεσε στη Θεοφανώ, με αποτέλεσμα ο Πατριάρχης να δηλώσει στον Τσιμισκή ότι δεν θα τον έχριζε αυτοκράτορα, αν δεν απομάκρυνε τη Θεοφανώ από το παλάτι. Προκειμένου ο Τσιμισκής να αποφύγει το προφανές σκάνδαλο, αποκήρυξε τη Θεοφανώ και την έκλεισε σε μοναστήρι.

Ο Ιωάννης Τσιμισκής υπήρξε ένας ικανότατος ηγέτης, φιλόπρωτος, ευγενής και δίκαιος. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του έλαβε φιλολαϊκά μέτρα, ενώ είχε στη διάθεσή του και ικανούς στρατηγούς – κυρίως τους Βάρδα Σκληρό και Πέτρο Φωκά (ανιψιό του Νικηφόρου Φωκά) – με τη βοήθεια των οποίων εξουδετέρωσε την απειλή των Ρως. Επίσης, κατέκτησε τη Συρία και την Παλαιστίνη, αλλά πέθανε ενώ ετοιμαζόταν να εκστρατεύσει στα Ιεροσόλυμα.

⁷⁹ Το μεσαιωνικό Κράτος των Ρως ήταν μια χαλαρή ομοσπονδία Ανατολικών Σλαβικών φυλών στην Ευρώπη, από τα τέλη του 9^{ου} μέχρι τα μέσα του 13^{ου} αιώνα. Οι σύγχρονοι λαοί της Λευκορωσίας, της Ουκρανίας και της Ρωσίας διεκδικούν τους Ρως ως πολιτιστικούς τους προγόνους.

Βασίλειος Β΄

Ο Βασίλειος Β΄ ήταν Βυζαντινός αυτοκράτορας της Μακεδονικής δυναστείας (η Μακεδονική Δυναστεία κράτησε 190 χρόνια (867-1057): ιδρυτής και γενάρχης της δυναστείας ήταν ο αυτοκράτορας Βασίλειος Α΄). Βασίλευσε από το 976 έως το θάνατό του (1025), χαρίζοντας την τελευταία περίοδο πολιτικής ακμής στην αυτοκρατορία. Ο Βασίλειος επέβλεψε τη σταθεροποίηση και την επέκταση των ανατολικών συνόρων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας: πάνω απ' όλα όμως συνδέεται με την τελική και πλήρη υποταγή της Βουλγαρίας, του κυριότερου ευρωπαϊκού εχθρού της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, γι' αυτό και έλαβε την επωνομασία «Βουλγαροκτόνος». Παρά τους συνεχείς πολέμους, ο Βασίλειος Β΄ επέδειξε επίσης διοικητικές ικανότητες, μειώνοντας τη δύναμη των μεγάλων γαιοκτημόνων (που κυριαρχούσαν στη διοίκηση και στο στρατό) και γεμίζοντας τα θησαυροφυλάκια της αυτοκρατορίας. Πολύ μεγάλης σημασίας ήταν η απόφαση του Βασιλείου να προσφέρει το χέρι της αδελφής του, Άννας, στον Βλαδίμηρο Α' του Κιέβου, σε αντάλλαγμα για τη στρατιωτική του υποστήριξη, γεγονός που οδήγησε στον εκχριστιανισμό των Ρως και την ενσωμάτωση της Ρωσίας στην πολιτιστική σφαίρα του Βυζαντίου.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να συμπληρωθούν τα κενά στο παρακάτω κείμενο (κάθε κενό αντιστοιχεί σε **μία** μόνο λέξη).
 - Επί Ρωμανού του⁽¹⁾ το Βυζάντιο αντεπιτέθηκε κατά των Αράβων και ο στρατηγός Ιωάννης⁽²⁾ κατέλαβε την Έδεσσα της Συρίας. Ακολούθησαν οι θριαμβευτικές επιτυχίες του Νικηφόρου⁽³⁾, του Ιωάννη⁽⁴⁾ και του Βασίλειου Β'.
 - Οι φιλικές σχέσεις με τους Βούλγαρους διαταράχθηκαν επί⁽⁵⁾, ο οποίος αυτοτιτλοφορήθηκε «βασιλεύς Βουλγάρων και⁽⁶⁾». Ο διάδοχός του⁽⁷⁾ σύναψε ειρήνη με το Βυζάντιο.
 - Ο τσάρος των Βουλγάρων⁽⁸⁾ έδρυσε νέο βουλγαρικό κράτος το οποίο κατέλυσε ο Βασίλειος Β' με τη συντριβή των Βουλγάρων στις μάχες του Σπερχειού και του⁽⁹⁾.

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Ιωάννης Κουρκούρας	1. επιτυχίες κατά των Βουλγάρων
β. Σαμούλη	2. κατάληψη συριακής Έδεσσας
γ. Βασίλειος Β'	3. επιδίωξη βουλγαροβυζαντινής αυτοκρατορίας
δ. Συμεών	4. νέο βουλγαρικό κράτος

3. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Γ με εκείνα της ομάδας Δ:

Γ	Δ
α. 961	1. μάχη Σπερχειού
β. 965	2. υποταγή Βουλγαρίας
γ. 997	3. ανάκτηση Κύπρου
δ. 1014	4. ανάκτηση Κρήτης
ε. 1018	5. μάχη Κλειδίου

B. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση το κείμενο της πηγής «Η προσωπικότητα του Βασιλείου Β'» (σελ. 41) και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε τα κυριότερα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντινού Κράτους και τον τρόπο επίλυσής τους από τον Βασίλειο Β'. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο παράθεμα, πώς σκιαγραφείται η προσωπικότητα του Βασιλείου και σε τι διέφερε αυτός από άλλους στρατιωτικούς ηγέτες;
2. Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο της πηγής «Βυζαντινή εποποιία και οικονομία» (σελ. 42), να αναζητήσετε ποιες ήταν οι άμεσες οικονομικές συνέπειες της βυζαντινής εποποιίας, αλλά και ποιες, κατά τη γνώμη σας, οι έμμεσες ψυχολογικές συνέπειες.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Ρωμανού	6. Κρήτη	11. Ρωμαίων
2. Αράβων	7. Κύπρο	12. Πέτρος
3. Φωκά	8. Συμεών	13. Βασίλειο
4. Τζιμισκή	9. βουλγαρο	14. θέματα
5. στρατηγού	10. βασιλεύς	15. Δούναβη
16. οικονομίας
17. εδάφη
18. έσοδα
19. αραβικών
20. νομισματικά

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΚΕΝΩΝ

1. Λακαπηνού	6. Ρωμαίων
2. Κουρκούας	7. Πέτρος
3. Φωκά	8. Σαμουήλ
4. Τζιμισκή	9. Κλειδίου
5. Συμεών	

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 2 β: 4 γ: 1 δ: 3

3. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 4 β: 3 γ: 1 δ: 5 ε: 2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

Ι. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

6. Η ίδρυση, η εξέλιξη και ο εκχριστιανισμός του Ρωσικού Κράτους

α. Η διαμόρφωση του έθνους των Ρώσων

Από πού προέρχονταν οι Ρώσοι και πώς διαμορφώθηκε το έθνος τους;

• Βάραγγοι:

- Οι ανατολικοί Σλάβοι τους ονόμαζαν⁽¹⁾.
- Ήταν⁽²⁾ φύλα που εμφανίστηκαν στο ιστορικό προσκήνιο τον 9^ο αι.
- Συνδύαζαν εμπορικές με⁽³⁾ δραστηριότητες.
- Έγιναν γνωστοί στους λαούς της Δύσης με τα ονόματα⁽⁴⁾ και Νορμανδοί.
- Στο χώρο της σημερινής Ρωσίας αξιοποίησαν, για εμπορικές δραστηριότητες, τους υδάτινους δρόμους και ιδίως το δρόμο από τους Βάραγγους στους Έλληνες, μέσω του οποίου έφταναν στον Εύξεινο Πόντο και τη⁽⁵⁾.
- Αναμείχθηκαν με τους ανατολικούς⁽⁶⁾ και δημιούργησαν βαθμιαία ένα νέο λαό.
- Στο λαό αυτό:
 - α. οι Βάραγγοι έδωσαν το⁽⁷⁾ και την⁽⁸⁾ οργάνωση
 - β. οι Σλάβοι τη⁽⁹⁾ και τη λαϊκή βάση⁸⁰.

80 Υπενθυμίζουμε ότι κάτι ανάλογο έγινε και με τη διαμόρφωση του βουλγαρικού κράτους, όπου οι Βούλγαροι έδωσαν την κρατική οργάνωση και το όνομά τους, ενώ οι πολυπληθέστεροι Σλάβοι έδωσαν τη γλώσσα και τη λαϊκή βάση.

β. Ίδρυση κράτους-Σχέσεις με το Βυζάντιο

Ποιο ήταν το πρώτο ρωσικό κράτος που ιδρύθηκε:

- Στα μέσα του 9^{ου} αι., σχηματίστηκε το πρώτο σημαντικό ρωσικό κράτος· ήταν η ηγεμονία του⁽¹⁰⁾, η οποία:
 - α. έλεγχε το δρόμο του ποταμού Ντον⁸¹
 - β. έκανε εμπόριο με το Βυζάντιο και το⁽¹¹⁾.

Ποιες σχέσεις ανέπτυξαν οι Ρώσοι με τους Βυζαντινούς κατά τον 10^ο αιώνα:

- Όσον αφορά το Βυζάντιο, οι Ρώσοι:
 - α. κάνουν δύο αποτυχημένες εκστρατείες κατά της⁽¹²⁾
 - β. ωστόσο, στη διάρκεια του 10^{ου} αι., και συγκριμένα το 911 και το 944, οι Ρώσοι υπογράφουν δύο σημαντικές⁽¹³⁾ συνθήκες με το Βυζάντιο
 - > οι συνθήκες αυτές επέτρεπαν στους Ρώσους να ταξιδεύουν και να εμπορεύονται στην⁽¹⁴⁾.
- Οι έμποροι και οι διπλωμάτες που ταξίδευαν μεταξύ Κιέβου και Βυζαντίου ήταν φορείς ιδεών και πεποιθήσεων
 - > οι εμπορικές σχέσεις των δύο κρατών προετοίμασαν τον⁽¹⁵⁾ των Ρώσων, που άρχισε στα μέσα και ολοκληρώθηκε στα τέλη του 10^{ου} αι.

γ. Εκχριστιανισμός Ρώσων

Πώς έγινε ο εκχριστιανισμός των Ρώσων:

- Για να συντρίψει την εξέγερση της μικρασιατικής αριστοκρατίας, ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β':
 - α. ζήτησε τη βοήθεια του ρώσου ηγεμόνα⁽¹⁶⁾
 - β. του υποσχέθηκε ως σύζυγο την αδελφή του⁽¹⁷⁾
- > οι Ρώσοι έστειλαν επικουρικό στρατιωτικό σώμα

81 Ο Ντον είναι ποταμός της Ρωσίας, με μήκος 1.960 χλμ. Πηγάζει κοντά στην πόλη Νοβομοσκόφσκ (ΝΑ της Μόσχας) και εκβάλλει στη Αζοφική Θάλασσα, στα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας.

---> το στρατιωτικό αυτό σώμα συνέτριψε την ανταρσία των βυζαντινών γαιοκτημόνων (.....⁽¹⁸⁾), αλλά ο Βασίλειος λησμόνησε⁸² την υπόσχεσή του

---> ως αντιποινα, ο Βλαδίμηρος κατέλαβε τη Χερσώνα

---> τότε, ο αυτοκράτορας συναίνεσε στο γάμο, με την πρόσθετη προϋπόθεση ότι ο Βλαδίμηρος θα ασπαζόταν το⁽¹⁹⁾

---> η νύφη ταξίδεψε στη Χερσώνα, όπου έγιναν η βάπτισμα του Βλαδιμήρου και ο βασιλικός γάμος

---> επακολούθησε ομαδική⁽²⁰⁾ των Ρώσων στα νερά του Δνείπερου (989).

Ποια ήταν τα αποτελέσματα του εκχριστιανισμού των Ρώσων;

- Με τον εκχριστιανισμό των Ρώσων:

α. μια τεράστια έκταση εντάχθηκε στη σφαίρα επιρροής της⁽²¹⁾ και του βυζαντινού πολιτισμού⁸³

β. επηρεάστηκε καθοριστικά η νοοτροπία, ο πνευματικός και υλικός πολιτισμός των Ρώσων, καθώς η Ρωσία απέκτησε πλέον διεθνές κύρος και δέχτηκε επιρροές από τη βυζαντινή τέχνη και το βυζαντινό πολιτισμό

γ. οι εμπορικές ανταλλαγές με το Βυζάντιο εντατικοποιήθηκαν

δ. αυξήθηκε κατά πολύ ο αριθμός των βαραγγών και ρώσων⁽²²⁾ που υπηρετούσαν στην αυτοκρατορική φρουρά και το βυζαντινό στρατό.

82 Για το Βυζάντιο, ο γάμος μεταξύ μιας προφυρογέννητης και ενός ξένου άρχοντα αποτελούσε μεγάλη υποχώρηση. Εάν ο Βασίλειος πραγματοποιούσε την υπόσχεσή του προς το Βλαδίμηρο, ένας τέτοιος γάμος θα γινόταν για πρώτη φορά· γι' αυτό και ο Βασίλειος προσπάθησε να το αποφύγει, κατόπιν πιέσεων που δέχτηκε αλλά και επηρεασμένος από τον στρατηγό Βάρδα Σκληρό.

83 Η νέα Εκκλησία της Ρωσίας οργανώθηκε ως μητρόπολη που εξαρτιόταν άμεσα από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Το καθεστώς αυτό διατηρήθηκε έως το 1448.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Οι Ρως εμφανίζονται για πρώτη φορά στην Ιστορία το 839, όταν, σύμφωνα με ένα λατινικό κείμενο, μια επίσημη βυζαντινή πρεσβεία του αυτοκράτορα Θεόφιλου προς τον Φράγκο ηγεμόνα Λουδοβίκο τον Ευσεβή, είχε μαζί της και μια ομάδα Σουηδών που έλεγαν πως ονομάζονται «Ρως».
- Οι Ρώσοι έκαναν δύο αποτυχημένες εκστρατείες κατά της Κωνσταντινούπολης. Η πρώτη εκστρατεία πραγματοποιήθηκε το 860, όταν οι Ρώσοι, με 200 πλοία, πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη, αλλά ο Μιχαήλ Γ' επέστρεψε από εκστρατεία εναντίον των Αράβων και ανέλαβε την άμυνα της πρωτεύουσας. Οι Ρώσοι προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στα παράλια της Προποντίδας· ωστόσο, ο στόλος τους καταστράφηκε από φοβερή τρικυμία, την οποία οι Βυζαντινοί απέδωσαν στην Παναγία. Η δεύτερη εκστρατεία έγινε το 907, υπό τον ηγεμόνα του Κιέβου Όλεγκ ο οποίος, με ισχυρό στόλο, κατέπλευσε εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Η εκστρατεία αυτή τερματίστηκε με την πρώτη εμπορική συμφωνία μεταξύ Βυζαντινών και Ρώσων. Πρόκειται για τη συνθήκη του 907, η οποία καθόριζε τους όρους σύμφωνα με τους οποίους οι Ρώσοι θα εμπορεύονταν μέσα στο Βυζάντιο.
- Η συνθήκη του 911 καθόρισε τις υποχρεώσεις των Ρώσων προς το Βυζάντιο ενώ τους αναγνώρισε και το δικαίωμα να υπηρετούν στο βυζαντινό στρατό.
- Η συνθήκη του 944 τερμάτισε αντιπαράθεση Ρώσων και Βυζαντινών η οποία είχε ξεκινήσει τρία χρόνια πριν, με εκστρατεία του ηγεμόνα του Κιέβου Ιγκόρ κατά της Κωνσταντινούπολης. Η συνθήκη αυτή επαναλάμβανε, σε γενικές γραμμές, τους όρους εκείνης του 911, αλλά ήταν περισσότερο ευνοϊκή για το Βυζάντιο.
- Τα πρώτα σπέρματα του Χριστιανισμού είχαν διαδοθεί ήδη έναν αιώνα πριν όταν, ύστερα από επίθεση των Ρώσων κατά της Κωνσταντινούπολης, είχε οργανωθεί από το Βυζάντιο ιεραποστολή, με σκοπό τον εκχριστιανισμό των Ρώσων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Κίεβο, υπήρχαν Ρώσοι χριστιανοί, καθώς και χριστιανικός ναός. Το 957, η πριγκίπισσα του Κιέβου Όλγα επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη και προετοίμασε τον οριστικό πλέον εκχριστιανισμό των Ρώσων, κάτι που ολοκληρώθηκε από τον ηγεμόνα Βλαδίμηρο, επί Βασιλείου του Β'.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. . Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αφού διαβάστε με προσοχή τους όρους της συνθήκης του 944, σύμφωνα με το κείμενο της πηγής «Από τη δεύτερη βυζαντινορωσική συνθήκη (944)» (σελ. 43), να απαριθμήσετε τους περιορισμούς στους οποίους υπέκειτο η παραμονή των ρώσων εμπόρων στην Κωνσταντινούπολη.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Ρως	6. Σλάβους	11. Χαλιφάτο
2. σκανδιναβικά	7. όνομα	12. Κωνσταντινούπολης
3. πειρατικές	8. κρατική	13. εμπορικές
4. Βίγκικς	9. γλώσσα	14. Κωνσταντινούπολη
5. Βασιλεύουσα	10. Κιέβου	15. εκχριστιανισμό
16. Βλαδίμηρου	21. Ορθοδοξίας	
17. Άννα	22. μισθοφόρων	
18. δυνατών		
19. Χριστιανισμό		
20. βάπτιση		

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

7. Σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης. Αγώνες για τη διατήρηση των ιταλικών κτήσεων.

α. Ο Ελληνισμός της Ιταλίας

Ποια ήταν η παρουσία του ελληνισμού στη Μεγάλη Ελλάδα μέχρι τις αρχές του 10^{ου} αιώνα;

- Κατά τον 7^ο και 8^ο αι., το ελληνικό στοιχείο (που κατά την αρχαιότητα κατοικούσε στη Σικελία και τη Ν.Ιταλία – *Μεγάλη Ελλάς*), ενισχύθηκε με μετοικεσίες πληθυσμών από την Ελλάδα, εξαιτίας των σλαβικών επιδρομών.
- Στις αρχές του 10^{ου} αι., οι Άραβες ολοκλήρωσαν την κατάκτηση της Σικελίας
---> στο Βυζάντιο απέμεινε η Ν. Ιταλία.
- Σικελιώτες, που εγκατέλειψαν τις εστίες τους εξαιτίας των αραβικών επιθέσεων, πύκνωσαν το ελληνικό στοιχείο στην περιοχή της Ν.Ιταλίας.

Πώς ήταν οργανωμένη η Νότια Ιταλία κατά το 10^ο αιώνα;

- Η βυζαντινή Ν.Ιταλία περιλάμβανε τα *θέματα* Λογγοβαρδίας, Καλαβρίας και Λουκανίας.

β. Η ιταλική πολιτική των Μακεδόνων - Σχέσεις με το Γερμανικό Κράτος

Ποιος ήταν ο στόχος της ιταλικής πολιτικής των Μακεδόνων αυτοκρατόρων και ποιες οι ενέργειες του Κωνσταντίνου Ζ΄;

- Η δυτική ή ιταλική πολιτική των Μακεδόνων αποσκοπούσε:
 - α. στη διατήρηση και την επέκταση των κτήσεών τους στην Ιταλία
 - β. στην απόκρουση των αραβικών επιθέσεων και της γερμανικής απειλής.
- Για την αντιμετώπιση των Αράβων, ο Κωνσταντίνος Ζ' προσπάθησε να εξασφαλίσει συμμάχους στη Δύση.

Ποια πολιτική ακολούθησε ο Νικηφόρος Φωκάς στην Ιταλία:

- Ο Νικηφόρος Φωκάς:
 - έναντι των Αράβων της Σικελίας και των Γερμανών ακολούθησε αμυντική πολιτική
 - στηρίχθηκε σε συμμαχίες με ιταλούς ηγεμόνες και στη βοήθεια του τοπικού πληθυσμού.
- Η απειλή για τις βυζαντινές κτήσεις στην Ιταλία έγινε έντονη, όταν ο γερμανός ηγεμόνας Όθων Α' ανακηρύχθηκε βασιλεύς Ιταλίας (951) και στέφθηκε από τον πάπα στη Ρώμη αυτοκράτωρ Ρωμαίων (962).
- Ο πρεσβευτής του Όθωνα ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη:
 - α. για να προτείνει ειρήνη και γάμο του γερμανού διαδόχου με μια βυζαντινή πριγκίπισσα
 - β. για να υποσχεθεί ως προίκα τις βυζαντινές κτήσεις της Ν. Ιταλίας

---> ωστόσο, ο Νικηφόρος Φωκάς απέρριψε τις προτάσεις αυτές.

Ποια ήταν η ιταλική πολιτική του Ιωάννη Τζιμισκή:

- Ο Ιωάννης Τζιμισκής συνένωσε τα τρία ιταλικά θέματα και ίδρυσε το *κατεπανάτο* Ιταλίας⁸⁴.

Ποιες ήταν οι σχέσεις Βυζαντίου-Γερμανών επί βασιλείας Όθωνα Β' και πώς αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις:

- Ο Όθων Β' (973-983), δείχνοντας αλαζονεία, διέσχισε τη Νότια Ιταλία (που αποτελούσε βυζαντινό έδαφος), συντρίφτηκε όμως από τους Άραβες. Μετά το θάνατο του, οι σχέσεις των δύο κρατών αποκαταστάθηκαν.

Ποια στάση ακολούθησε στο ιταλικό ζήτημα ο Βασίλειος Β' και ποιος ήταν ο νέος κίνδυνος που εμφανίστηκε για τις βυζαντινές κτήσεις της Ιταλίας τον 11^ο αιώνα:

- Ο Βασίλειος Β' αντιμετώπισε αποτελεσματικά τις εξωτερικές απειλές, με τη βοήθεια των Βενετών. Μάλιστα, στους τελευταίους παραχώρησε και τα πρώτα εμπορικά προνόμια (τα οποία αργότερα διευρύνθηκαν από τους Κομνηνούς).

84 Ο όρος *κατεπανάτο* προέρχεται από το «κατεπάνω», αξίωμα που αρχικά δήλωνε τον αρχηγό ναυτικής μονάδας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ήταν ο ανώτατος εκπρόσωπος του αυτοκράτορα στην περιοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

II. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Οι εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία

Στα χρόνια της δυναστείας των Μακεδόνων:

α. η δημογραφική εξέλιξη σταθεροποιήθηκε⁸⁵

β. οι δείκτες της οικονομίας βελτιώθηκαν⁸⁶

γ. η αστική οικονομία αναπτύχθηκε περισσότερο από την οικονομία της υπαίθρου.

α. Οικονομία και κοινωνία της υπαίθρου

Ποιες μορφές παίρνει η αριστοκρατία του Βυζαντίου στα τέλη του 8^{ου} – αρχές του 9^{ου} αιώνα:

- Οι⁽¹⁾-αριστοκράτες του ύστερου Ρωμαϊκού Κράτους φαίνεται ότι χάθηκαν κατά τις εχθρικές εισβολές του 7^{ου} αι.
- Στο μεταίχμιο από τον 8^ο προς τον 9^ο αι.:
 - άρχισε να σχηματίζεται μια νέα αριστοκρατία της⁽²⁾ (ή⁽³⁾)⁸⁷
 - κοντά σ' αυτήν υπάρχει και η αριστοκρατία των⁽⁴⁾ (ή⁽⁵⁾).

85 Ενδεικτικό είναι ότι το 800 οι κάτοικοι της Αυτοκρατορίας ήταν γύρω στα 11.000.000 ενώ μετά τον 11^ο αιώνα ανήλθαν στα 20.000.000· αυτό σημαίνει ότι στο εν λόγω χρονικό διάστημα, σημειώθηκε αύξηση πάνω από 80%. Στη δημογραφική ανάκαμψη του Βυζαντίου, στα χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας, συνέβαλαν οι εξής παράγοντες: α) η υποχώρηση των επιδημιών, β) η απουσία φυσικών καταστροφών που δημιουργούν λιμούς, γ) η υποχώρηση των εξωτερικών συγκρούσεων και των επιδρομών, δ) ο τερματισμός της εσωτερικής διαμάχης για τις εικόνες και ε) η ανάκτηση ορισμένων περιοχών.

86 Στην αναγέννηση της οικονομικής ζωής, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συνετέλεσαν: α) η πολιτική και στρατιωτική ισχυροποίηση της Αυτοκρατορίας, β) η άρση του σχίσματος της Εικονομαχίας, γ) η βελτίωση της διοίκησης, δ) η κάμψη της αραβικής δύναμης, ε) ο περιορισμός της πειρατείας και στ) η αύξηση της καταναλωτικής δύναμης, όχι μόνο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά και της διεθνούς κοινωνίας.

87 Η γενικότερη βελτίωση των όρων ζωής, η ανασυγκρότηση της εκκλησιαστικής ιδιοκτησίας (με το τέλος της Εικονομαχίας), η ανάδειξη της διοικητικής αριστοκρατίας μέσα από τους τοπικούς θεσμούς άμυνας (ιδιαίτερα στις εκτεθειμένες σε κινδύνους επαρχίες), αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες ενίσχυσης της μεγάλης γαιοκτησίας.

Πώς δημιουργήθηκε η λεγόμενη τάξη των δυνατών:

- Κατά τον 8^ο-11^ο αι., άρχισε να διαμορφώνεται η νέα βυζαντινή αριστοκρατία· αυτό συνδέεται στενά με τη βαθμιαία επέκταση των οικογενειακών επωνύμων.
- Οι δύο ομάδες της αριστοκρατίας, η επαρχιακή και η αστική:
 - α. συνήθιζαν να συνδέονται με⁽⁶⁾
 - β. στα τέλη του 10^{ου} αι., συγχωνεύτηκαν σε μία ενιαία τάξη· είναι οι⁽⁷⁾ 88 .
- Σ' αυτούς περιλαμβάνονταν:
 - α. οι πολιτικοί, οι⁽⁸⁾ και οι⁽⁹⁾ άρχοντες
 - β. οι διαχειριστές της κρατικής, της αυτοκρατορικής, της⁽¹⁰⁾ και της μοναστικής περιουσίας.

Απέναντι στην αριστοκρατία, ποια ήταν η άλλη, η κατώτερη τάξη και ποιες απειλές είχε να αντιμετωπίσει:

- Οι αγροτικές μάζες, οι⁽¹¹⁾, αποτελούνταν από:
 - α. ελεύθερους⁽¹²⁾
 - β.⁽¹³⁾ γεωργούς που μίσθωναν γη για καλλιέργεια⁸⁹
 - γ.⁽¹⁴⁾ που ήταν δεμένοι με τη γη ή είχαν προσωπική εξάρτηση από τους κυρίους της⁹⁰.

88 «Δυνατός» ήταν όποιος κατείχε πλούτο που συνδυαζόταν με πολιτική δύναμη και συμμετείχε, άμεσα ή έμμεσα, στην εξουσία. Οι «δυνατοί» δεν έπαψαν να επιδιώκουν την αύξηση της γης που κατείχαν και τον έλεγχο του αγροτικού κόσμου, την απόσπαση όλο και μεγαλύτερων προνομίων από το κράτος και την ενίσχυση της συμμετοχής τους στην άσκηση εξουσίας (μέσα από την μονοπώληση των θέσεων-κλειδιών της κρατικής μηχανής κλπ.).

89 Οι ακτήμονες γεωργοί νοίκιαζαν από την Εκκλησία, το κράτος ή από ιδιώτες αναξιοποίητη συνήθως γη, με ορισμένες υποχρεώσεις (να κρατούν το κτήμα σε καλή κατάσταση, να πληρώνουν στον ιδιοκτήτη ένα ποσό ετησίως – σε είδος ή σε χρήμα – και να καταβάλουν στο κράτος έγγειο φόρο). Ως αντιστάθμισμα, αποκτούσαν στο κτήμα εκτεταμένα δικαιώματα (πλήρη χρήση και εκμετάλλευση του κτήματος και δικαιώματα να ενεργούν σχεδόν σαν ιδιοκτήτες, με τον όρο να μη χειροτερεύει η κατάσταση του κτήματος).

90 Οι πάροικοι ήταν δούλοι της γης (και όχι του κυρίου του κτήματος)· επομένως, συγκαταλέγονταν στα περιουσιακά στοιχεία του κτήματος. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου και σε ορισμένες περιπτώσεις, ο δεσμός του πάροικου με τη γη μεταβαλλόταν σε προσωπική εξάρτηση από τον κύριο της γης.

- Από τις αρχές του 9^{ου} αι.:
 - η αγροτική κοινότητα και οι ανεξάρτητοι αγρότες άρχιζαν να κινδυνεύουν:
 - α. από τη συνήθεια των μεγαλοκτηματιών να αποκτούν τα κτήματα των μικρομεσαίων γαιοκτημόνων με τρόπους νόμιμους (.....⁽¹⁵⁾ ή⁽¹⁶⁾) ή και παράνομους
 - β. από τη⁽¹⁷⁾ πίεση που ασκούσε το κράτος.

Πώς ήταν διαμορφωμένα τα κτήματα των μεγαλογαιοκτημόνων, ποια ήταν η ζωή τους και ποια τα αποτελέσματά της;

- Τα μεγάλα κτήματα:
 - δεν ήταν ενιαία
 - αποτελούνταν από πολυάριθμες διάσπαρτες εκτάσεις, τα⁽¹⁸⁾ ή προάστεια που καλλιεργούσαν ελεύθεροι ενοικιαστές ή πάροικοι.
- Με τα έσοδα από τα κτήματά τους και με τους μισθούς που έπαιρναν από το κράτος ως αξιωματούχοι, οι ευγενείς ζούσαν ζωή γεμάτη χλιδή.
- Από την άλλη μεριά, οι μεγαλογαιοκτήμονες ήταν απρόθυμοι να δαπανήσουν χρήματα, για να βελτιώσουν τις εγκαταστάσεις των υποστατικών τους καθώς και τα μέσα και τις τεχνικές της παραγωγής

---> όλα αυτά συνέβαλαν ώστε η αγροτική παραγωγή στο Βυζάντιο να παραμείνει⁽¹⁹⁾ και ευάλωτη στις κρίσεις που άρχισαν να εκδηλώνονται στα μέσα του 11^{ου} αιώνα.

β. Οικονομία και κοινωνία των πόλεων

Ποια εικόνα εμφανίζουν οι πόλεις και η αστική οικονομία κατά τον 9^ο αιώνα;

- Με επίκεντρο τις πόλεις, η⁽²⁰⁾ οικονομία που, όπως και η αγροτική, ήταν σε μεγάλο βαθμό⁽²¹⁾ 91, γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη:
 - από τις αρχές του 9^{ου} αι., παλιές πόλεις (όπως η Πάτρα και η Σπάρτη) ανοικοδομήθηκαν, ενώ ιδρύθηκαν και νέες
 - οι πόλεις άρχισαν να ξαναβρίσκουν την οικονομική τους λειτουργία
 -⁽²²⁾, όπως το Άρτζε (Γεωργία) και το Άνιον (Αρμενία), έγιναν *αστυκώμαι* ή⁽²³⁾, δηλ. αστικά κέντρα με ημιαγροτικό χαρακτήρα
 - μεγαλύτερη εμπορική κίνηση είχαν οι πόλεις Έφεσος, Ευχάιτα, Τραπεζούς κ.ά., όπου διεξάγονταν ετήσιες⁽²⁴⁾.

Τι γνωρίζετε για τον τρόπο με τον οποίο ασκούσαν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες οι έμποροι και βιοτέχνες της Κωνσταντινούπολης;

- Οι έμποροι και οι βιοτέχνες ήταν οργανωμένοι σε⁽²⁵⁾ ή επαγγελματικά σωματεία (.....⁽²⁶⁾):
 - το ύψος της⁽²⁷⁾ και οι⁽²⁸⁾ των προϊόντων ήταν προκαθορισμένα
 - η λειτουργία των *συστημάτων* στην Κων/λη καθοριζόταν από το⁽²⁹⁾ Βιβλίων⁹², μια συλλογή διατάξεων των αρχών του 10^{ου} αι.
 - οι περισσότερες βιοτεχνίες αφορούσαν τον τομέα των⁽³⁰⁾
 - από το 10^ο αι. εμφανίστηκαν επιχειρήσεις σχετικές με την επεξεργασία και εμπορία ειδών πολυτελείας (μετάξι, μπαχαρικά, πολύτιμοι λίθοι).

91 Εκκρηματισμένη είναι η οικονομία στην οποία τη οικονομική δραστηριότητα έχει ως βάση της το χρήμα.

92 Ο τίτλος του *Επάρχου Κωνσταντινούπολης* δινόταν στο Γενικό Διοικητή της Πρωτεύουσας· πρόκειται για ανώτατο αξιωματούχο στην ιεραρχία του Βυζαντίου, ο οποίος είχε ως καθήκοντα: α. τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας και β. την επίβλεψη των συλλόγων και των συντεχνιών των εμπόρων και βιοτεχνών της Κωνσταντινούπολης.

Ποια εικόνα παρουσίαζε το εξωτερικό εμπόριο κατά τον 10^ο αιώνα;

- Το εξωτερικό εμπόριο του Βυζαντίου αναβίωσε από τα μέσα του 10^{ου} αιώνα.
 - Η ακτίνα της δράσης του εξωτερικού εμπορίου του Βυζαντίου μεγάλωνε συνεχώς.⁹³ αναπτύχθηκαν εμπορικές σχέσεις με τους⁽³¹⁾, τους⁽³²⁾, τις ιταλικές πόλεις (ιδίως τη Βενετία), και το⁽³³⁾.
 - Οι βυζαντινοί έμποροι ταξίδευαν μέχρι το Κάιρο και σε άλλους τόπους του Χαλιφάτου, για να προμηθευτούν τα περιζήτητα και πολύ επικερδή⁽³⁴⁾.
 - Οι μουσουλμάνοι έμποροι μετέφεραν μπαχαρικά, αρώματα και⁽³⁵⁾ ύλες στο Βυζάντιο· ο εκτελωνισμός τους γινόταν στην Τραπεζούντα που λειτουργούσε ως εμπορική πύλη της Μ.Ασίας προς Ανατολάς.

Πώς αναπτύχθηκε η μεσαιά τάξη στο Βυζάντιο;

- Η συνεχής ανάπτυξη της αστικής οικονομίας, οδήγησε στη δημιουργία της μεσαιάς τάξης (τάξης των⁽³⁶⁾). Η τάξη αυτή:
 - αποτελείται από⁽³⁷⁾, ναύκληρους και⁽³⁸⁾
 - είναι οργανωμένη σε⁽³⁹⁾ ή αδελφότητες
 - συχνά υποκινούσε λαϊκά κινήματα κατά των ευγενών
 - έφτασε στο απόγειο της κοινωνικής και πολιτικής της επιρροής της στα μέσα του 11^{ου} αιώνα.
- Οι πολυάριθμες λαϊκές μάζες των πόλεων (.....⁽⁴⁰⁾) αποτελούνταν από φτωχούς που εργάζονταν περιστασιακά ή ήταν⁽⁴¹⁾.

93 Στα τέλη του 10^{ου} αιώνα, όλες οι μεγάλες χερσαίες και θαλάσσιες αρτηρίες βρίσκονταν υπό βυζαντινό έλεγχο· έτσι, διευκολύνθηκε το βυζαντινό εμπόριο.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Τα *συστήματα* αποτελούσαν ένα μείγμα ελεύθερης επιχείρησης και κρατικού παρεμβατισμού. Λειτουργούσαν ως εξής:
 - α. Όσον αφορά τα δικαιώματα:
 - τα *συστήματα* ήταν ελεύθερα να ρυθμίζουν τον όγκο της παραγωγής, το μισθό των υπαλλήλων και την τιμή πώλησης των αγαθών
 - παράλληλα τα μέλη των *συστημάτων* είχαν ποικίλα οικονομικά προνόμια ενώ μπορούσαν και να ασκούν πολιτική πίεση.
 - β. Όσον αφορά την κρατική παρέμβαση: το κράτος παρενέβαινε:
 - στην προμήθεια πρώτων υλών αλλά και ξένων εμπορευμάτων στην ίδια τιμή για όλους
 - στον καθορισμό του ποσοστού θεμιτού κέρδους (το οποίο κυμαινόταν μεταξύ 4% και 16% επί της τιμής αγοράς)
 - στον έλεγχο ποιότητας των εμπορευμάτων και στη διάθεση των πολύτιμων εμπορευμάτων
 - στα ζητήματα επαγγελματικής συνέπειας των μελών των συντεχνιών (αποβολή από τα *συστήματα*, η οποία συνοδευόταν από σωματικές ποινές).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. γαιοκτήμονες	6. επιγαμίες	11. πένητες
2. γης	7. «δυνατοί»	12. γαιοκτήμονες
3. επαρχιακή	8. στρατιωτικοί	13. ακτήμονες
4. αξιωμάτων	9. θρησκευτικοί	14. πάροικους
5. αστική	10. εκκλησιαστικής	15. αγορά
16. κληροδοσία	21. εκχρηματισμένη	26. συστήματα
17. φορολογική	22. κάστρα	27. παραγωγής
18. χωρία	23. αγροτοπόλεις	28. τιμές
19. στάσιμη	24. εμποροπανήγυρες	29. Επαρχικόν
20. αστική	25. συντεχνίες	30. τροφίμων
31. Βούλγαρους	36. επιχειρηματιών	41. άνεργοι
32. Ρώσους	37. εμποροβιοτέχνες	
33. Χαλιφάτο	38. τραπεζίτες	
34. μπαχαρικά	39. συντεχνίες	
35. βαφικές	40. δήμος	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

II. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2. Η νομοθεσία της Μακεδονικής Δυναστείας και η σύγκρουσή της με τους «δυνατούς»

α. Η νομοθετική δραστηριότητα

Ποιοι λόγοι επέβαλαν στους Μακεδόνες αυτοκράτορες την αναθεώρηση της νομοθεσίας:

- Οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Μακεδόνων φρόντισαν:
 - α. να αναθεωρήσουν τη νομοθεσία των⁽¹⁾
 - β. να εκδώσουν νόμους προσαρμοσμένους στις⁽²⁾ και κοινωνικές συνθήκες της εποχής τους.
- Με τις παραπάνω ενέργειες, στόχος των αυτοκρατόρων της Μακεδονικής δυναστείας ήταν:
 - να κάνουν περισσότερο εύρυθμη τη λειτουργία της⁽³⁾
 - να λύσουν τα επείγοντα κοινωνικά προβλήματα.

Ποιες συλλογές νόμων εκδόθηκαν στα χρόνια των Μακεδόνων αυτοκρατόρων:

Πολύ έντονη ήταν η νομοθετική δραστηριότητα στα χρόνια των δύο πρώτων Μακεδόνων· πρόκειται για τους Βασίλειο Α' (867-886) και το γιο του Λέοντα Στ', τον επονομαζόμενο «Σόφο». Την περίοδο εκείνη εκδόθηκαν οι ακόλουθοι νόμοι (σε συλλογές ή μεμονωμένοι):

1. «.....⁽⁴⁾ Νόμος»⁹⁴: πρόκειται για ένα εύχρηστο απάνθισμα νόμων, το οποίο αντικατέστησε την «Εκλογή» (δηλ. τη νομική συλλογή των Ισαύρων)
2. «Επαναγωγή»: είναι μια εισαγωγή στον «Πρόχειρο Νόμο», η οποία καθόριζε με ακρίβεια τις αρμοδιότητες του⁽⁵⁾ και του⁽⁶⁾
3. «Βασιλικά»: πρόκειται για συλλογή νόμων, η οποία αντλεί το περιεχόμενό της κυρίως από τις νομικές συλλογές του⁽⁷⁾ και αριθμεί 60 βιβλία

94 Ο «Πρόχειρος Νόμος» εκδόθηκε το 872 και είναι έργο του πρώτου αυτοκράτορα της Μακεδονικής Δυναστείας, του Βασίλειου Α'. Αναφέρεται σε θέματα αστικού, δημόσιου και ποινικού δικαίου. Το αστικό δίκαιο αφορά τις καθημερινές σχέσεις και συναλλαγές στο χώρο της ιδιωτικής ζωής (π.χ. γάμου, προίκας, δανείων, μίσθωσης κ.α.). Το δημόσιο δίκαιο αναφέρεται στους κανόνες δικαίου που καθορίζουν την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας, καθώς και τις σχέσεις κράτους και πολίτη. Το ποινικό δίκαιο καθορίζει ποιες πράξεις είναι εγκληματικές και ποιες είναι οι σχετικές με αυτές ποινές.

4. «Επαρχικόν Βιβλίον»: εμπεριέχει διατάξεις που ρυθμίζουν τη λειτουργία των συντεχνιών της Κωνσταντινούπολης⁹⁵.
5. «Νεαρές»: είναι νέοι νόμοι οι οποίοι απέβλεπαν κυρίως στον περιορισμό της μεγάλης⁽⁸⁾.

β. Νόμοι και αγώνας κατά των «δυνατών»

Ποιες ήταν οι επιδιώξεις των «δυνατών», εξαιτίας των οποίων στράφηκαν εναντίον τους οι Μακεδόνες αυτοκράτορες;

- Ο αγώνας του κράτους κατά των μεγάλων γαιοκτημόνων (.....⁽⁹⁾), είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνικής ιστορίας του Βυζαντίου στα χρόνια των Μακεδόνων⁹⁶.
- Οι «δυνατοί» επεδίωκαν:
 - α. να ιδιοποιηθούν τη γη των⁽¹⁰⁾
 - β. να αποσπάσουν⁽¹¹⁾
 - γ. να κατακτήσουν την⁽¹²⁾ εξουσία.

Για ποιους λόγους οι Μακεδόνες αυτοκράτορες ενδιαφέρθηκαν για την προστασία των αδυνάτων;

- Το Βυζαντινό Κράτος δεν μπορούσε να ανεχθεί αυτές τις επιδιώξεις των «δυνατών», καθώς:
 - α. οι ελεύθεροι αγρότες υπηρετούσαν στους στρατούς των⁽¹³⁾
 - β. οι⁽¹⁴⁾ που πλήρωναν αποτελούσαν την κύρια πηγή των κρατικών εσόδων
---> αυτό σημαίνει ότι η⁽¹⁵⁾ και η⁽¹⁶⁾ του Βυζαντίου

95 Πρόκειται για έργο της εποχής του Λέοντος Στ' με το οποίο ρυθμίζονταν οι τιμές αγοράς των πρώτων υλών, αλλά δινόταν ελευθερία στις συντεχνίες να καθορίζουν τον όγκο παραγωγής, τους μισθούς των υπαλλήλων και την τιμή πώλησης των αγαθών (με τον όρο το κέρδος να κυμαίνεται μεταξύ 4% και 16% επί της τιμής αγοράς). Επίσης, υπήρχαν αυστηρές διατάξεις για τον έλεγχο της ποιότητας των προϊόντων, ενώ η αποβολή από τις συντεχνίες, για κάποιο παράπτωμα, συνοδευόταν από αυστηρές ποινές.

96 Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Νικηφόρος Φωκάς εισήγαγε τον κανόνα ότι η αγοραπωλησία είναι δυνατό μόνο μεταξύ ατόμων που έχουν κοινή κοινωνική κατάσταση· επομένως, ο «δυνατός» να αγοράζει από τον «δυνατό» και ο φτωχός από τον φτωχό. Ο Ιωάννης Τσιμισκής και ο Βασίλειος ο Β' ανανέωσαν την πολιτική υποστήριξης των αγροτών και των στρατιωτών.

ήταν αδιανόητες χωρίς τη μικρή και μεσαία αγροτική ιδιοκτησία

---> γι' αυτό, επί 80 ολόκληρα χρόνια (922-1002), οι αυτοκράτορες προσπάθησαν, με τις «Νεαρές» τους, να προστατεύσουν την αγροτική κοινότητα και τους ελεύθερους καλλιεργητές από τις καταχρήσεις των «δυνατών».

Τι προέβλεπαν οι νόμοι των Μακεδόνων αυτοκρατόρων που στόχευαν στον περιορισμό των «δυνατών»:

- Με τους νόμους για τον περιορισμό των «δυνατών», οι Μακεδόνες αυτοκράτορες επέβαλαν ή επέτυχαν τα εξής:
 1. Όταν πουλιόταν ένα κομμάτι κοινοτικής γης, να προτιμώνται ως αγοραστές οι γείτονες και οι⁽¹⁷⁾ 97.
 2. Τα χωράφια που είχαν σφετεριστεί οι «δυνατοί», να αποδίδονται στους προηγούμενους φτωχούς ιδιοκτήτες τους χωρίς⁽¹⁸⁾ 98.
 3. Να απαγορεύεται η πώληση και η αγορά⁽¹⁹⁾ κτημάτων. Όποιος διέθετε τέτοια κτήματα, ήταν υποχρεωμένος να⁽²⁰⁾.
 4. Να περιοριστεί η αύξηση της⁽²¹⁾ περιουσίας.
 5. Να πληρώνουν οι «δυνατοί» τους φόρους των⁽²²⁾ του χωριού (1002)· πρόκειται για υποχρέωση που παλιότερα βάραινε την κοινότητα συλλογικά (.....⁽²³⁾).

97 Πρόκειται για «Νεαρά» του Ρωμανού Λακαπηνού (922), σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση που έπρεπε να πουληθεί κάποια έκταση γης, τότε η αγορά της επιτρεπόταν να γίνει, με σειρά προτεραιότητας, καταρχάς από συγγενή συνιδιοκτήτη ή από απλό συνιδιοκτήτη (όχι απαραίτητα συγγενικό πρόσωπο). Εάν δεν υπήρχε κάποιος πρόθυμος, τότε μπορούσε να αγοραστεί από συγχωριανό ή γείτονα. Μόνο στην περίπτωση που κανένας από τις παραπάνω κατηγορίες δεν βρισκόταν να αγοράσει τη γη, μπορούσε να την αγοράσει κάποιος ξένος. Τα πρόστιμα που προβλέπονταν για τους παραβάτες ήταν πολύ αυστηρά.

98 Παλαιότερα, οι «δυνατοί» επέστρεφαν τα κτήματα στους φτωχούς, διεκδικώντας όμως το αντίτιμο του ποσού το οποίο είχαν διαθέσει (οι «δυνατοί») για να αγοράσουν τη γη από τους φτωχούς ή αποζημίωση για τα έξοδα που είχαν κάνει (οι «δυνατοί»), προκειμένου να βελτιώσουν και να συντηρήσουν τα κτήματα που είχαν πάρει από τους φτωχούς.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Με τα νομοθετήματα των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, αναθεωρήθηκε το Δίκαιο των εικονομάχων και επιδιώχθηκε η επιστροφή στο ρωμαϊκό Δίκαιο, με τις αναγκαίες για την εποχή αναπροσαρμογές.
- Το 740, ο Λέων Γ' ο Ίσαυρος εξέδωσε την «Εκλογή των νόμων», την πρώτη κωδικοποίηση νόμων που διατυπώθηκε στα ελληνικά (αντί των λατινικών που χρησιμοποιούνταν έως τότε). Στο προοίμιό της αναφερόταν ότι ήταν μία σύνοψη της νομοθεσίας του Ιουστινιανού «εἰς τό φιλανθρωπότερον ἔκτεθεῖσα». Ενδεικτικό του περιεχομένου και του χαρακτήρα των νόμων που περιείχε είναι ότι:
 - α. προστάτεψε τον θεσμό του γάμου, θεσπίζοντας αποκλειστικούς λόγους διαζυγίου
 - β. έδωσε περιουσιακή ισοτιμία στην γυναίκα και ίσα δικαιώματα επί των τέκνων, ενώ προστάτευε και τα ορφανά
 - γ. η θανατική ποινή καταργήθηκε για τα περισσότερα αδικήματα· αντ' αυτής εισήχθη η ποινή του ακρωτηριασμού, η εξορία και οι χρηματικές ποινές
 - δ. καταργήθηκε η διάκριση των κοινωνικών τάξεων στην απονομή της δικαιοσύνης.
- Η «Επιναγωγή» αποτελεί αστικό κυρίως δίκαιο (*περί βασιλέως, περί πατριάρχου, περί επισκόπων και χειροτονιών κ.α.*), το οποίο αναφέρεται στις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας καθώς και σε ζητήματα διοίκησης και εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Είναι έργο επίσης του Βασιλείου Α'.
- Τα «Βασιλικά» είναι η μεγαλύτερη νομική συλλογή που όμως είναι περιορισμένης αξίας. Αναφέρεται στο Δημόσιο, το Εκκλησιαστικό, το Αστικό και το Ποινικό Δίκαιο.
- Σημαντικές ήταν οι «Νεαρές» που καταργούσαν τα παλαιά δικαιώματα των βουλευτηρίων των πόλεων, με σκοπό τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του αυτοκράτορα. Φυσικά, σημαντικές ήταν οι «Νεαρές» που αποσκοπούσαν στη μείωση της δύναμης των «δυνατών».
- Προς τον τομέα που αφορά την αγοραπωλησία στρατιωτικών κτημάτων στρέφονται κυρίως οι «Νεαρές» του Κωνσταντίνου Ζ' και του Νικηφόρου Φωκά.
- Κυρίως ο Νικηφόρος Φωκάς προσπάθησε με τις «Νεαρές» να περιορίσει την εκκλησιαστική περιουσία.
- Η «Νεαρά» που αφορά την πληρωμή των φόρων των φτωχών από τους «δυνατούς» είναι του Βασιλείου Β'.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Εκτός από την απόκτηση της γης των φτωχών, οι «δυνατοί» επεδίωκαν και τη συμμετοχή τους στην πολιτική εξουσία.		
β. Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες βοήθησαν τους φτωχούς γεωργούς, γιατί η προσφορά των τελευταίων ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την άμυνα και την οικονομία της χώρας.		
γ. Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες απαγόρευσαν την αγοραπωλησία στρατιωτικών κτημάτων.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας A με εκείνα της ομάδας B:

A

- α. *Πρόχειρος Νόμος*
- β. *Επαναγωγή*
- γ. *Βασιλικά*
- δ. *Επαρχικόν Βιβλίον*
- ε. *Νεαρές*

B

- 1. ρύθμιση της λειτουργίας των συντεχνιών της Πόλης
- 2. βασίστηκαν στις νομικές συλλογές του Ιουστινιανού
- 3. αντικατέστησε την *Εκλογή* των Ισαύρων
- 4. νέοι νόμοι για περιορισμό των μεγαλοαγιοκτητών
- 5. καθορισμός αρμοδιοτήτων του αυτοκράτορα και του Πατριάρχη

B. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

- Αξιοποιώντας το κείμενο της πηγής «Νεαρά του Βασιλείου Β' (996)» (σελ. 51), να εντοπίσετε τα βασικά σημεία της «Νεαράς» του 996, αφού λάβετε υπόψη ότι αυτή καταργούσε το νόμο ο οποίος, μετά παρέλευση 40ετίας απάλλαξε τους δυνατούς από την υποχρέωση να αποδώσουν στους πένητες τα κτήματα που είχαν σφετεριστεί.
- Με βάση τις πληροφορίες της πηγής «Οφέλη από την ύπαρξη των μικροκαλλιεργητών (Νεαρά του 934)», να σχολιάσει τη συμπεριφορά των «δυνατών» έναντι των πενήτων. Στη συνέχεια να αξιολογήσετε τη σημασία που είχε για το κράτος η διατήρηση και προστασία της τάξης των ελεύθερων αγροτών από την αρπακτική συμπεριφορά των δυνατών.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Ισαύρων	6. πατριάρχη	11. προνόμια
2. οικονομικές	7. Ιουστινιανού	12. πολιτική
3. διοίκηση	8. γαιοκτησίας	13. θεμάτων
4. «Πρόχειρος»	9. «δυνατοί»	14. φόροι
5. αυτοκράτορα	10. φτωχών	15. άμυνα
16. οικονομία	21. εκκλησιαστικής	
17. συγγενείς	22. φτωσών	
18. αποζημίωση	23. αλληλέγγυον	
19. στρατιωτικών		
20. στρατεύεται		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Σ β: Σ γ: Σ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 3 β: 5 γ: 2 δ: 1 ε: 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

I. Η ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ

1. Η κρίση και οι απώλειες της αυτοκρατορίας κατά τον 11^ο αιώνα (1025-1081)

α. Η εσωτερική κρίση

- Όταν πέθανε ο αυτοκράτορας⁽¹⁾ Β' (1025), το Βυζάντιο είχε θριαμβεύσει στα πεδία των μαχών και είχε εξελιχθεί σε παγκόσμια δύναμη, με ευρύτατο διεθνή ρόλο. Ωστόσο, σύντομα παρουσιάστηκαν σύννεφα στον ορίζοντα.

Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην αποδυνάμωση του στρατού μετά το θάνατο του Βασιλείου Β':

- Η ψευδαίσθηση ότι είχε εξασφαλιστεί αδιατάρακτη και διαρκής⁽²⁾, οδήγησε τη βυζαντινή κυβέρνηση σε μέτρα⁽³⁾:
 - α. παραμέλησε το⁽⁴⁾ (ο οποίος χαρακτηρίζεται ως η «δόξα της Ρωμανίας»)
 - β. διέλυσε σταδιακά τα θέματα και τους θεματικούς στρατούς
 - γ. αντικατέστησε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία μ' ένα φόρο, που χρησιμοποιήθηκε για τη στρατολογία ξένων⁽⁵⁾
 - δ. χρησιμοποίησε πολλούς ξένους σε ανώτερες θέσεις⁹⁹.

99 Η ψευδαίσθηση της βυζαντινής ηγεσίας ότι είχαν λυθεί τα σχετικά προβλήματα και ότι είχε εξασφαλιστεί διαρκής ειρήνη, οδήγησε στη διάλυση των *θεμάτων* και των *θεματικών* στρατών και στην αντικατάσταση της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας με φόρο που χρησιμοποιήθηκε για τη στρατολογία ξένων μισθοφόρων. Επομένως, αυτοί που μπορούσαν να πολεμήσουν για την πατρίδα και τα ιδανικά τους, αυτοί που είχαν επεκτείνει εδαφικά το κράτος και δοξάστηκαν γι' αυτό, είχαν πλέον αφευθεί στη μοίρα τους. Οι ξένοι μισθοφόροι που τους αντικατέστησαν, πολεμούσαν μόνο για το χρήμα και δεν είχαν τη διάθεση να θυσιάσουν τη ζωή τους.

Εκτός από το στρατό, σε ποιους άλλους τομείς είχε κρίση το Βυζάντιο κατά τον 11^ο αιώνα;

- Σε κοινωνικό επίπεδο:
 - Η επιβολή νέων⁽⁶⁾ από μια αυταρχική κεντρική κυβέρνηση, οδήγησε σε ταραχές και εξεγέρσεις των επαρχιακών αγροτικών πληθυσμών¹⁰⁰.
 - Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα, τις ταραχές και τις συγκρούσεις, γύρω στα 1060 εκδηλώθηκε⁽⁷⁾ αστάθεια· αυτό ενίσχυσε την αίσθηση ότι η αυτοκρατορία είχε περιέλθει σε γενικευμένη κρίση.

β. Οι στρατιωτικές αποτυχίες

Ποιες ήταν οι στρατιωτικές αποτυχίες του Βυζαντίου κατά τον 11^ο αιώνα στην Ανατολή;

- Την ίδια περίοδο, νέοι εχθροί άρχισαν να απειλούν την εδαφική ακεραιότητα του κράτους.
 - Στην Ανατολή, εμφανίστηκαν οι⁽⁸⁾, ένα τουρκικό φύλο¹⁰¹.
 - Στη μάχη του⁽⁹⁾ (κοντά στη λίμνη Βαν της Αρμενίας), στα 1071, οι Σελτζούκοι συνέτριψαν τα μισθοφορικά στρατεύματα του Βυζαντίου
 - Οι κυριότεροι παράγοντες της ήττας των Βυζαντινών στη μάχη αυτή ήταν η έλλειψη επαρκούς οπλισμού, η απουσία πειθαρχίας και το πεσμένο ηθικό των μαχητών.

100 Τα μέτρα των διαδόχων του Βασίλειου Β' ήταν πολύ αρνητικά για την κοινωνία του Βυζαντίου, καθώς καταργήθηκε το *αλληλέγγυον* και εγκαταλείφθηκε ο αγώνας κατά των «δυνατών», με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί η γη στους μεγάλους γαιοκτήμονες και να εξαντληθούν οι φτωχοί αγρότες. Από τον 11^ο αιώνα, η βυζαντινή διοίκηση δεν ήταν πλέον ικανή να κρατήσει τις ισορροπίες και να προστατέψει τους μικροϊδιοκτήτες γης. Η φορολογία, που ήταν χαριστική για τα μοναστήρια και τους «δυνατούς», αναγκαστικά επιβάρυνε όλο και περισσότερο τα λαϊκά στρώματα. Μάλιστα, επί Κωνσταντίνου Θ' του Μονομάχου, οι «δυνατοί» εξαιρέθηκαν από τη φορολογία ενώ απέχτησαν και δικαστικές αρμοδιότητες. Επίσης, καθιερώθηκε ο θεσμός της *πρόνοιας*, της παραχώρησης δηλ. κτημάτων στους «δυνατούς», με αντάλλαγμα την παροχή κάποιων υπηρεσιών. Οι αποδέκτες των προνομίων αυτού του θεσμού ονομάζονταν *προνοιάριοι* και έγιναν η άρχουσα τάξη.

101 Ονομάστηκαν έτσι από το φύλαρχό τους, Σελτζούκ.

Τι γνωρίζετε για το στρατιωτικό μέτωπο του Βυζαντίου στη Δύση κατά τον 11^ο αιώνα;

- Οι σκανδιναβικής καταγωγής⁽¹⁰⁾ αφαίρεσαν από το Βυζάντιο τις ιταλικές του κτήσεις. Πιο συγκεκριμένα, στα 1071, έπεσε στα χέρια τους το τελευταίο βυζαντινό οχυρό της Ιταλίας, η πόλη Μπάρι, στις ακτές της Αδριατικής
---> το γεγονός αυτό σήμανε το τέλος της Βυζαντινής Ιταλίας.

Ποιους κινδύνους είχε να αντιμετωπίσει το Βυζάντιο στα βόρεια σύνορά του;

- Στα βόρεια σύνορα του κράτους, επικίνδυνοι αντίπαλοι του Βυζαντίου αποδείχτηκαν οι⁽¹¹⁾ και οι Σέρβοι.
- Τα χρόνια ανάμεσα στο θάνατο του Βασιλείου Β' και την άνοδο στο θρόνο της δυναστείας των⁽¹²⁾, αποτελούν μια κρίσιμη και μεταβατική περίοδο, μια φάση στασιμότητας και υποχώρησης της βυζαντινής δύναμης.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Το βυζαντινό χρυσό νόμισμα διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στην ιστορία του Βυζαντίου και παρέμεινε αναλλοίωτο από την εποχή του Μ.Κωνσταντίνου έως την εποχή του Κωνσταντίνου Θ', ο οποίος το νόθευσε. Η νόθεσή του οφειλόταν στην αύξηση του όγκου των συναλλαγών και στην ανεπάρκεια της ποσότητας πολύτιμων μετάλλων. Με την εξέλιξη αυτή δημιουργήθηκε αρνητική εικόνα για την οικονομική ισχύ και το κύρος της Αυτοκρατορίας, αφού η σταθερότητα της τιμής του νομίσματος εξαρτιόταν από την περιεκτικότητά του σε χρυσό. Αν λάβουμε υπόψη ότι το βυζαντινό νόμισμα είχε και συμβολικό ρόλο, αφού έδινε μια εικόνα αίγλης του Βυζαντίου στους λαούς του Μεσαίωμα, συμπεραίνουμε ότι επί Νικηφόρου Βοτανειάτη (1078-1081) είχε μειωθεί το κύρος και ο κυρίαρχος ρόλος του στις διεθνείς συναλλαγές.
- Ο ηγεμόνας του σερβικού κράτους της Ζέντας επαναστάτησε κατά των Βυζαντινών. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος έστειλε εναντίον του στρατεύματα, αλλά νικήθηκε και αναγκάστηκε να αναγνωρίσει την εξουσία του σέρβου ηγεμόνα. Η Ζέντα ήταν η πρώτη περιοχή των Βαλκανίων που αποσπάστηκε οριστικά από το βυζαντινό κράτος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η μάχη του Μαντζικέρτ

Η μάχη του Μαντζικέρτ έλαβε χώρα στις 26 Αυγούστου 1071, στο φρούριο Μαντζικέρτ στην Αρμενία, μεταξύ του βυζαντινού στρατού υπό τον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ' Διογένη και των Σελτζούκων Τούρκων του σουλτάνου Αλπ Αρσλάν.

Το χειμώνα του 1071, ο Ρωμανός Διογένης πληροφορήθηκε ότι ο Αλπ Αρσλάν απουσίαζε από την περιοχή της Αρμενίας, πολιορκώντας τη βυζαντινή Έδεσσα. Θέλοντας να εισβάλει στην Αρμενία, ο Ρωμανός άρχισε να συγκεντρώνει μεγάλη στρατιά στην Κωνσταντινούπολη. Με σκοπό να εξαπατήσει τους Σελτζούκους, έστειλε στον Αλπ Αρσλάν πρεσβεία με ειρηνευτικούς όρους, τους οποίους εκείνος δέχτηκε αμέσως γιατί έτσι μπορούσε να επιτεθεί απερίσπαστα εναντίον του Χαλεπίου.

Έχοντας με αυτό τον τρόπο παραπλανήσει τον Σελτζούκο σουλτάνο, το καλοκαίρι του 1071 ο Ρωμανός εισέβαλε με στρατό 40.000 ανδρών στην Αρμενία· στη συνέχεια, αποφάσισε ότι θα βάδιζε προς το Μαντζικέρτ, αν και οι στρατηγοί του τον συμβούλεψαν να περιμένει τον Αλπ Αρσλάν και να μην κινηθεί προς το εσωτερικό της κατεχόμενης από τους Σελτζούκους Αρμενίας. Πριν ξεκινήσει για το σημαντικό αυτό φρούριο, θέλοντας να έχει προφυλαγμένα τα νώτα του, ο Ρωμανός έθεσε τον Ανδρόνικο Δούκα επικεφαλής της οπισθοφυλακής και έστειλε ανιχνευτές να ελέγξουν το πέρασμα. Οι ανιχνευτές τον διαβεβαίωσαν ότι δεν υπήρχε αντίπαλος στρατός. Όμως ο αυτοκράτορας είχε υποπέσει σε δυο λάθη:

- α) έθεσε τον Ανδρόνικο Δούκα, γιο του πολιτικού του αντιπάλου, αρχηγό της οπισθοφυλακής
- β) δεν υπολόγισε το δίκτυο πληροφοριών του Αλπ Αρσλάν ούτε είχε καλή εικόνα των κινήσεων του αντιπάλου του.

Ο Ρωμανός δεν γνώριζε ότι ο σουλτάνος, έχοντας ήδη ενημερωθεί για τις κινήσεις του αυτοκράτορα, είχε λύσει την πολιορκία του Χαλεπίου, ενώ στο δρόμο συγκέντρωσε ακόμα πιο πολλούς μαχητές, για να αντιμετωπίσει τους Βυζαντινούς, ανεβάζοντας έτσι τη δύναμη του στρατού του στις 30.000 άνδρες. Το άλλο μεγάλο λάθος του Ρωμανού ήταν ότι, ενώ εισέβαλε σε χώρα που γνώριζε λιγότερο καλά από τους αντιπάλους του, διαίρεσε τις δυνάμεις του, χωρίζοντας το στρατό σε δύο τμήματα. Επίσης, ένα στοιχείο που φέρεται ότι οδήγησε στην ήττα του βυζαντινού στρατεύματος, ήταν η ετερογένειά του, καθώς αυτό βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό σε ξένους μισθοφόρους¹⁰².

102 Ο εμπειροπόλεμος και πιστός στην αυτοκρατορία θεματικός στρατός είχε παραμεληθεί δραματικά από τους προηγούμενους αυτοκράτορες, αναγκάζοντας τον αυτοκράτορα Ρωμανό να καταφύγει σε μισθοφόρους.

Οι απώλειες των Βυζαντινών στη μάχη του Ματζικέρτ έφτασαν ίσως και τους 8.000 άνδρες, ενώ ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' Διογένης αιχμαλωτίστηκε και οδηγήθηκε στο σουλτάνο Αλπ Αρσλάν. Όταν παρουσιάστηκε μπροστά του, ο δεύτερος δεν πίστευε ότι αυτός ο γεμάτος αίματα και σακατεμένος άνδρας ήταν πράγματι ο παντοδύναμος Βυζαντινός Αυτοκράτορας. Μετά την επαλήθευση των στοιχείων του αυτοκράτορα, έγινε ο παρακάτω διάλογος ο οποίος έμεινε στην ιστορία:

Αλπ Αρσλάν: *"Τι θα έκανες, αν ήμουν εγώ δικός σου αιχμάλωτος;"*

Ρωμανός: *"Θα σε σκότωνα, ή μάλλον θα σε εξέθετα στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης."*

Αλπ Αρσλάν: *"Η τιμωρία μου είναι πολύ χειρότερη... Σε αφήνω ελεύθερο..."*

Ο αυτοκράτορας Ρωμανός ηττήθηκε, αιχμαλωτίστηκε και απελευθερώθηκε μετά την καταβολή λύτρων, ενώ η βυζαντινή αυτοκρατορία υποχρεώθηκε στην καταβολή ετήσιου φόρου και την παραχώρηση μερικών φρουριών στους Σελτζούκους. Αυτή η πανωλεθρία των βυζαντινών στρατευμάτων αλλά και η εσωτερική πολιτική παράλυση που ακολούθησε, επέτρεψε τη μόνιμη εγκατάσταση των Σελτζούκων στη Μικρά Ασία.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να απαριθμήσετε τους λόγους οι οποίοι οδήγησαν στην αποδυνάμωση του στρατού, μετά το θάνατο του Βασιλείου Β'.

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Κωνσταντίνος Α'	1. Αγία Σοφία
β. Ιουστινιανός	2. Διάταγμα των Μεδιολάνων
γ. Λέων Γ' Ίσαυρος	3. εκχριστιανισμός Σλάβων
δ. Μιχαήλ Γ'	4. Εικονομαχία
ε. Κύριλλος και Μεθόδιος	5. Στάση του Νίκα
στ. Βασίλειος Β'	6. Σχολή Μαγναύρας
	7. κωδικοποίηση ρωμαϊκού δικαίου
	8. υποταγή Βουλγάρων

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση το κείμενο της πηγής «Ο στρατός του Ρωμανού Δ' Διογένη, που ηττήθηκε στη μάχη του Ματζικέρτ» (σελ. 54), να περιγράψετε την κατάσταση του βυζαντινού στρατού στις παραμονές της μάχης του Ματζικέρτ και να εντοπίσετε τους παράγοντες που οδήγησαν σε αυτή την εικόνα του βυζαντινού στρατεύματος.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Βασίλειος	6. φόρων	11. Ούγγροι
2. ειρήνη	7. πολιτική	12. Κομνηνών
3. αποστρατιωτικοποίησης	8. Σελτζούκοι	
4. στόλο	9. Ματζικέρτ	
5. μισθοφόρων	10. Νορμανδοί	

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 2 β: 1, 5, 7 γ: 4 δ: 6 ε: 3 στ: 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

I. Η ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ

2. Οι Κομνηνοί και η μερική αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας

α. Κατάσταση της αυτοκρατορίας

Ποιοι ήταν οι κίνδυνοι που είχε να αντιμετωπίσει το Βυζάντιο, όταν ξεκίνησε η δυναστεία των Κομνηνών;

- Όταν ο⁽¹⁾ Α' (1081-1118), ο ιδρυτής της δυναστείας των⁽²⁾ 103, ανήλθε στον θρόνο, το Βυζάντιο δεχόταν επίθεση και κινδύνευε σε όλα τα μέτωπα:
 - α. οι⁽³⁾: απειλούν τις ακτές της Ηπείρου
 - β. οι Κουμάνοι-Πατζινάκες: λεηλατούν τα⁽⁴⁾
 - γ. οι⁽⁵⁾ Τούρκοι: κατακτούν μέρος της Μ.Ασίας.

β. Εσωτερική πολιτική

Τι γνωρίζετε για το θεσμό της Πρόνοιας;

- Στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, οι Κομνηνοί στηρίχτηκαν στους ευγενείς¹⁰⁴, εφαρμόζοντας το θεσμό της⁽⁶⁾. Σύμφωνα με αυτόν:
 - παραχωρούσαν, ισόβια,⁽⁷⁾ και⁽⁸⁾ έσοδα στους ευγενείς¹⁰⁵

103 Σύμφωνα με ιστορικούς, το όνομα «Κομνηνός» υποδηλώνει καταγωγή της οικογένειας από την Κόμνη της Θράκης.

104 Στην προσπάθειά τους να σώσουν την Αυτοκρατορία από την κατάρρευση, οι Κομνηνοί στηρίχτηκαν στις οικογένειες των ευγενών (αστών και στρατιωτικών), εφαρμόζοντας το θεσμό της Πρόνοιας· αυτή την πολιτική εκφράζει ο όρος «αριστοκρατικός πατριωτισμός». Σε αντίθεση με αυτούς, οι Ίσαυροι στηρίχτηκαν στις λαϊκές τάξεις, προκειμένου να ανορθώσουν το κράτος. Ειδικότερα, προσπάθησαν να στηρίξουν τους αγρότες των ανατολικών επαρχιών, δίνοντάς τους γη και μετατρέποντάς τους σε στρατιώτες, ώστε να υπηρετήσουν με αποτελεσματικότητα και προθυμία την πατρίδα τους (εφόσον θα προστάτευαν τις περιουσίες τους). Η δυναστεία των Μακεδόνων, με διάφορα μέτρα, προστάτευσε στους μικροϊδιοκτήτες γης και γενικότερα το λαό από τις αυθαιρεσίες των «δυνατών».

105 Οι πρόνοιες ήταν παροχές μεγάλων εκτάσεων γης, αποκλειστικά σε ισχυρές οικογένειες, μαζί με τους γεωργούς που τις καλλιεργούσαν· πάνω στους τελευταίους, οι προνοιάριοι είχαν απόλυτα δικαιώματα ζωής και περιουσίας. Οι περιοχές που παραχωρούνταν ήταν αυτόνομες (παρόλο που η γη αυτή αποτελούσε κρατική

- από εκείνους ζητούσαν ως αντάλλαγμα την παροχή⁽⁹⁾ υπηρεσιών¹⁰⁶
- οι ευγενείς αυτοί ονομάστηκαν⁽¹⁰⁾ ή «στρατιώτες»· έγιναν η άρχουσα τάξη, ενώ οι απλοί αγρότες βυθίστηκαν στην αθλιότητα.

γ. Εξωτερικές επιτυχίες

Ποιες ήταν οι στρατιωτικές επιτυχίες του Αλέξιου Α':

- Αλέξιος Α' (1081-1118):
 - Εκμεταλλεύτηκε επιδέξια τις επιχειρήσεις των⁽¹¹⁾ στη Μ. Ασία.
 - Υπέγραψε συμφωνίες με τους αρχηγούς των σταυροφόρων στην Κωνσταντινούπολη
---> ανέκτησε τη δυτική Μ. Ασία, που περιελάμβανε σημαντικές πόλεις (Νίκαια, Σμύρνη, Έφεσος, Σάρδεις).
 - Στα⁽¹²⁾ ο αυτοκράτορας, με τη διπλωματία και τον πόλεμο, πέτυχε να απαλλαγεί από τις επιδρομές των Πατζινακών και των Κουμάνων¹⁰⁷.

Τι γνωρίζετε για τους στρατιωτικούς αγώνες του Ιωάννη Κομνηνού:

- Ιωάννης Κομνηνός (1118-1143):
 - Κατέκτησε διάφορα ξένα κρατίδια στη Μ. Ασία και έφτασε ως τη συριακή Αντιόχεια.
 - Στα Βαλκάνια, επέβαλε την κυριαρχία του στους⁽¹³⁾.
 - Προσπάθησε να θέσει υπό βυζαντινή κηδεμονία το⁽¹⁴⁾ Βασίλειο, που τότε αποτελούσε μια αναδυόμενη δύναμη.

ιδιοκτησία).

106 Ως αντάλλαγμα, οι ισχυροί παρείχαν στο κράτος ένα ορισμένο αριθμό στρατιωτών, όταν αυτό το ζητούσε· οι ίδιοι οι *προνοϊάριοι* συμμετείχαν στον πόλεμο ως επικεφαλής ομάδας, η αριθμητική δύναμη της οποίας ήταν ανάλογη με την έκταση της *πρόνοιας* (δηλ. της γης που τους είχε παραχωρηθεί).

107 Ο Αλέξιος, με βάση την πάγια πολιτική του να στρέφει «βάρβαρους» εναντίον «βαρβάρων», κατόρθωσε να εξαφανίσει κυριολεκτικά τους Πατζινακές, με τη βοήθεια των Ρώσων και των Κουμάνων.

Ποια ήταν η πολιτική του Μανουήλ Α' στον εσωτερικό και εξωτερικό τομέα:

- Μανουήλ Α' Κομνηνός (1143-1180):
 - Καινοτομώντας, ακολούθησε⁽¹⁵⁾ εσωτερική πολιτική και στηρίχθηκε στις υπηρεσίες των⁽¹⁶⁾.
 - Στην εξωτερική πολιτική:
 - σύναψε ειρήνη με τους Ούγγρους και κυριάρχησε στα βορειοδυτικά Βαλκάνια
 - ταπείνωσε τους Σέρβους
 - συνέχισε τις εκστρατείες του πατέρα του κατά των Σελτζουκικών κτήσεων στη Μ. Ασία.

δ. Η στρατιωτική κατάρρευση

Ποια υπήρξε η μεγάλη στρατιωτική ήττα των Κομνηνών:

- Η εμπλοκή του Μανουήλ Α' στο ιταλικό μέτωπο, ενθάρρυνε το σουλτάνο των Σελτζούκων να ανανεώσει τις επιθέσεις του κατά των εδαφών του Βυζαντίου.
- Ο βυζαντινός στρατός δεν μπόρεσε να ανακόψει την πρόοδο των Τούρκων
---> στο⁽¹⁷⁾ της Φρυγίας (1176), ο βυζαντινός στρατός σχεδόν εξολοθρεύτηκε· ο ίδιος ο Μανουήλ, συνέκρινε την ήττα αυτή με την καταστροφή που είχε υποστεί το Βυζάντιο, πριν από 105 χρόνια, στο⁽¹⁸⁾.

Ποιες ήταν οι συνέπειες της ήττας στο Μυριοκέφαλο για το Βυζάντιο:

- Η νίκη στο Μυριοκέφαλο:
 - παγίωσε τη θέση των⁽¹⁹⁾
 - επηρέασε καθοριστικά τη φυσιογνωμία της Μ. Ασίας
 - οι καταλήψεις πόλεων, οι σφαγές, η φυγή χριστιανών στις γειτονικές χώρες, σε συνδυασμό με τις συνέπειες της πείνας και της πανούκλας, επέφεραν τον⁽²⁰⁾ (δηλαδή τη μεταστροφή στο Ισλάμ) των μικρασιατικών επαρχιών που άλλοτε αποτελούσαν τους πνεύμονες του Βυζαντινού Κράτους.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Οι Κουμάνοι ήταν τουρκικός νομαδικός λαός. Μετά την επιδρομή των Μογγόλων στο κράτος των Ρως (1237), πολλοί αναζήτησαν άσυλο στην Ουγγαρία και στη Βουλγαρία. Οι Κουμάνοι άσκησαν επίμονη πίεση στα μεσαιωνικά Βαλκάνια· βασικό όργανο άσκησης πολιτικής των Κουμάνων ήταν η στρατιωτική δύναμη και η πίεση στα εξασθενημένα από τις εμφύλιες διαμάχες βαλκανικά κράτη. Οι πιέσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα να εγκατασταθούν ομάδες Κουμάνων στα Βαλκάνια και να αναμειχθούν με τους γηγενείς πληθυσμούς.
- Οι Πατζινάκες ήταν ένας ημι-νομαδικός τουρκικός λαός των στεπών της Κεντρικής Ασίας. Δεν είχαν συγκροτήσει ενιαίο κράτος, αλλά ήταν οργανωμένοι σε τοπικά χανάτα. Το εθνώνυμο των Πετσενέγων προήλθε από τη λέξη της Αρχαίας Τουρκικής για τον κουνιάδο, υπονοώντας ότι αρχικά αναφερόταν σε φυλή τα μέλη της οποίας συνδέονταν μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς αίματος ή με σχέση εξ αγχιστείας. Ο μεσαιωνικός αυτός λαός έχει πλέον εξαφανισθεί.
- Ο Αλέξιος Α' υποτίμησε το νόμισμα, μειώνοντας την περιεκτικότητά του σε χρυσό. Η νόθευση του νομίσματος κρίθηκε αναγκαία, εξαιτίας των εξόδων που απαιτούσαν οι πόλεμοι τους οποίους υποχρεώθηκε να αναλάβει.
- Η οικονομική διείσδυση των Βενετών στην αυτοκρατορία, εξαιτίας των προνομίων που τους παραχωρήθηκαν, ανάγκασε τον Μανουήλ να παραχωρήσει ανάλογα προνόμια και στη Γένουα και την Πίζα. Γενικά και φιλοδοξούσε να παραμερίσει τους Γερμανούς και να επαναφέρει τη βυζαντινή εξουσία στην Ιταλία.
- Το 1164, το Βυζάντιο ανάγκασε τους Ούγγρους να υπογράψουν συνθήκη και να του παραχωρήσουν τη Δαλμαρία, την Κροατία, τη Βοσνία και την περιοχή του Σίρμιου.
- Ο Μανουήλ Α' Κομνηνός συνέχισε τις εκστρατείες του πατέρα του στη Μ.Ασία. Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να υπογράψει συνθήκη με βαρείς όρους (1162), την οποία όμως δεν τήρησε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η μάχη του Μυριοκέφαλου

Η μάχη του Μυριοκέφαλου διεξήχθη μεταξύ Βυζαντινών και Σελτζούκων, στις 17 Σεπτεμβρίου 1176, στην ομώνυμη τοποθεσία στη Φρυγία¹⁰⁸. Αν και η μάχη αυτή έληξε ισόπαλη (αν και με τεράστιες απώλειες από την πλευρά των Σελτζούκων), πέρασε στην ιστορία ως συντριπτική νίκη του Σουλτάνου Αρσλάν Β΄ και ως «πανωλεθρία» του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού.

Η μάχη που έγινε σ' αυτό το δύσβατο ορεινό πέρασμα της Φρυγίας, υπήρξε για το Βυζάντιο σχεδόν εξ ίσου καταστρεπτική με τη μάχη του Μαντζικέρτ. Αποκομμένοι και περικυκλωμένοι μέσα στις στενές διαβάσεις της περιοχής, οι Βυζαντινοί υπέστησαν φοβερή σφαγή. Επιπλέον, σηκώθηκε σφοδρή αμμοθύελλα η οποία ελάττωσε την ορατότητα τόσο πολύ, ώστε ήταν αδύνατο οι βυζαντινοί πολεμιστές να διακρίνουν τους αντιπάλους τους, με αποτέλεσμα να αλληλοσκοτώνονται. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι το ηθικό του βυζαντινού στρατού έπεσε ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια της νύχτας, με τις εκκλήσεις των Τούρκων προς τους χριστιανούς ομοεθνείς τους, να εγκαταλείψουν τους Βυζαντινούς, όσο ήταν ακόμη καιρός. Η καταπόνηση του στρατού ήταν τόσο μεγάλη, ώστε ο Μανουήλ σκέφθηκε σοβαρά να φύγει κρυφά και να εγκαταλείψει τον στρατό του στο έλεος των αντιπάλων.

Ουσιαστικά το πρόβλημα ήταν ότι ο Μανουήλ είχε εστιάσει την προσοχή του σε μια σειρά από ζητήματα ήσσονος σημασίας (στην Ιταλία και την Αίγυπτο), αντί να ασχολείται με το κρίσιμο ζήτημα της αντιμετώπισης των Τούρκων. Αυτό έδωσε στον Σουλτάνο το χρονικό περιθώριο να εξαλείψει τους αντιπάλους του και να συγκροτήσει ικανή στρατιωτική δύναμη, για να αντιμετωπίσει το Βυζαντινό στρατό σε μάχη πεδίου. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Φρυγία, ο Μανουήλ διέπραξε πολλά σοβαρά λάθη¹⁰⁹ τακτικής (όπως το γεγονός ότι παρέλειψε να προβεί σε αναγνώριση της περιοχής με ανιχνευτές, παραβλέποντας τις συμβουλές των στρατηγών του). Αυτά τα λάθη οδήγησαν τις δυνάμεις του κατευθείαν σε μια κλασική ενέδρα.

Οι συνέπειες της μάχης του Μυριοκέφαλου στα χρόνια που ακολούθησαν ήταν η σταδιακή συρρίκνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ολοένα και δυτικότερα, καθώς και η παράδοση της Πόλης και της Αυτοκρατορίας στα χέρια των Λατίνων και Φράγκων. Το Μυριοκέφαλο είχε

108 Το Μυριοκέφαλο ήταν οχυρωμένη περιοχή της Μ.Ασίας, κοντά σ'οι Μαϊάνδρο ποταμό, στο δρόμο προς το Ικόνιο.

109 Ωστόσο, στον τομέα της υπεράσπισης, ο Μανουήλ οργάνωσε τον στρατό με πολύ αποτελεσματικό τρόπο. Ο στρατός αποτελείτο από τμήματα, καθένα από τα οποία ήταν αυτοδύναμο και μπορούσε να λειτουργήσει ως ένας μικρός ανεξάρτητος στρατός· έχει υποστηριχθεί ότι αυτή ακριβώς η οργάνωση επέτρεψε στο μεγαλύτερο μέρος του στρατού του να επιβιώσει της ενέδρας που είχε στηθεί από τους Σελτζούκους Τούρκους.

περισσότερο ψυχολογικό παρά στρατιωτικό αντίκτυπο διότι, όπως αποδείχθηκε, η αυτοκρατορία δεν μπορούσε να καταστρέψει την δύναμη των Σελτζούκων στην κεντρική Ανατολία, παρά τις προόδους που πραγματοποιήθηκαν κατά τη βασιλεία του Μανουήλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Η πολιτική των Κομνηνών χαρακτηρίζεται ως «αριστοκρατικός πατριωτισμός». Να εξηγήσετε τον όρο και να συγκρίνετε την εσωτερική πολιτική των Κομνηνών με εκείνη των Ισαύρων και των Μακεδόνων. Σε ποιες τάξεις στηρίχτηκαν οι τρεις αυτές δυναστείες;
2. Ποια ήταν η μεγάλη στρατιωτική ήττα των Κομνηνών και ποιες οι συνέπειές της;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Στους ευγενείς-προνοιάριους ή στρατιώτες, το κράτος παραχωρούσε αγροκτήματα και φορολογικά έσοδα, με αντάλλαγμα την παροχή διοικητικών υπηρεσιών.		
β. Στα χρόνια της δυναστείας των Κομνηνών, οι απλοί αγρότες βρέθηκαν σε πλεονεκτική θέση.		
γ. Η πολιτική του Μανουήλ Α' ενθάρρυνε τους Σελτζούκους κατά του Βυζαντίου, με αποτέλεσμα την ήττα του Βυζαντίου στο Ματζικέρτ.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A

- α. Αλέξιος Α'
- β. Ιωάννης Κομνηνός
- γ. Μανουήλ Α' Κομνηνός

B

- 1. συμφωνίες με τους Σταυροφόρους
- 2. ειρήνη με τους Ούγγρους
- 3. προέλαση ως τη συριακή Αντιόχεια
- 4. φιλοδυτική πολιτική
- 5. απαλλαγή από τις επιδρομές Πατζινακών-Κουμάνων

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Να αναφέρετε τι γνωρίζετε για το θεσμό της *Πρόνοιας*. Στη συνέχεια, αντλώντας στοιχεία από την πηγή «Πρόνοιες, στρατός και χωρικοί» (σελ. 56), να προσδιορίσετε τις συνέπειες που είχε η επέκταση του θεσμού της *Πρόνοιας* στα χρόνια του Μανουήλ Κομνηνού.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Αλέξιος	6. πρόνοιας	11. σταυροφόρων
2. Κομνηνών	7. αγροκτήματα	12. Βαλκάνια
3. Νορμανδοί	8. φορολογικά	13. Σέρβους
4. Βαλκάνια	9. στρατιωτικών	14. Ουγγρικό
5. Σελτζούκοι	10. προνοιάριοι	15. φιλοδυτική
-
16. Λατίνων
17. Μυριοκέφαλο
18. Ματζικέρτ
19. Τούρκων
20. εξισλαμισμό

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Λ γ: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 1, 5 β: 3 γ: 2, 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

I. Η ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ

3. Η ενετική οικονομική διείσδυση και το σχίσμα των Εκκλησιών

α. Εμπορικά προνόμια στους Βενετούς

Με ποια αφορμή προχώρησε το Βυζάντιο στην παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς:

- Οι Νορμανδοί της Ιταλίας είχαν ήδη αποβιβαστεί στα παράλια της Ηπείρου και ήταν έτοιμοι να βαδίσουν κατά της βυζαντινής πρωτεύουσας
---> για να τους αποκρούσει, ο Αλέξιος Α' ζήτησε τη συνδρομή των⁽¹⁾.
- Με τη βοήθεια του πανίσχυρου βενετικού στόλου¹¹⁰, το Βυζάντιο νίκησε τους Νορμανδούς
---> για να ανταμείψει τους συμμάχους του Βενετούς, ο Αλέξιος Α' τους έδωσε μια σειρά προνομίων, τα οποία απέκτησαν ισχύ με το⁽²⁾, που ήταν μια επίσημη έγγραφη συμφωνία, υπογεγραμμένη από τον ίδιο τον αυτοκράτορα και σφραγισμένη με τη χρυσή του βούλα (1082).

Ποια ήταν τα προνόμια που παραχωρήθηκαν στους Βενετούς με το χρυσόβουλο του 1082:

- Με το χρυσόβουλο του 1082, παραχωρήθηκαν από τον Αλέξιο Α' στους Βενετούς τα ακόλουθα προνόμια:
 1. παραχώρησε⁽³⁾ και⁽⁴⁾ χορηγίες¹¹¹ στους κοσμικούς και⁽⁵⁾ άρχοντες της Βενετίας
 2. στους εμπόρους της Βενετίας, παραχώρησε⁽⁶⁾ (δηλ. αποβάθρες) και εμπορικά καταστήματα στην προκουμαία της πρωτεύουσας
 3. επέτρεψε στους Βενετούς να εμπορεύονται⁽⁷⁾ και χωρίς να πληρώνουν⁽⁸⁾ σε όλα τα σημαντικά βυζαντινά λιμάνια.

110 Τα εμπορικά ενετικά πλοία συνήθως ήταν τρικάτάρτα με πανιά. Επίσης, είχαν μια σειρά κουπιά τα οποία τραβούσαν οι κωπηλάτες, για να κινείται το πλοίο (όταν ο άνεμος δεν ήταν ευνοϊκός)· ήταν στολισμένα με σημαίες που έφεραν το λιοντάρι, το οποίο συμβόλιζε τη δύναμη της πόλης των δόγηδων.

111 Πρόκειται για χρήματα που δίνονταν από το Βυζάντιο στη Βενετία, για την πραγματοποίηση κοινωφελών ή άλλων έργων.

Ποιες ήταν οι συνέπειες για το Βυζάντιο από την παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς;

- Με τη διμερή αυτή συνθήκη:
 - α. το Βυζάντιο παραιτήθηκε εκούσια από τα φορολογικά, ναυτιλιακά και οικονομικά δικαιώματά του, τα οποία τώρα δόθηκαν στους Βενετούς ως⁽⁹⁾
 - β. οι Βενετοί διείσδυσαν οικονομικά στο Βυζάντιο και ίδρυσαν μια πανίσχυρη αποικιακή αυτοκρατορία στην Ανατολή
 - γ. το Βυζάντιο έχασε το ρόλο του⁽¹⁰⁾ μεταξύ των Αράβων και της Δυτικής Ευρώπης¹¹², αλλά και την κυρίαρχη θέση του στο εμπόριο της Μεσογείου.

Με ποιους τρόπους προσπάθησαν οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες να αντιδράσουν στην ενίσχυση του ρόλου των Βενετών;

- Αργότερα, οι αυτοκράτορες επιχείρησαν να αντιδράσουν σε όλη αυτή την προνομιακή για τους Βενετούς κατάσταση, με πολλούς τρόπους:
 - α. δημεύοντας τις⁽¹¹⁾ Βενετών
 - β. υποκινώντας⁽¹²⁾ του πληθυσμού της πρωτεύουσας εναντίον των Βενετών
 - γ. παραχωρώντας⁽¹³⁾ και στις άλλες ιταλικές ναυτικές πόλεις (Πίζα και Γένουα).

112 Έως τότε, τα βενετσιάνικα εμπορικά πλοία παρέδιδαν στους βυζαντινούς εμπόρους τα εμπορεύματα που προορίζονταν για την Ανατολή. Στη συνέχεια, οι Βυζαντινοί τα προωθούσαν στον τελικό προορισμό τους, κάνοντας έτσι διαμετακομιστικό εμπόριο. Ωστόσο, με βάση τις συμφωνίες του 1082, οι Βενετοί μπορούσαν πλέον μόνοι τους να εμπορεύονται στα λιμάνια και τις πόλεις της βυζαντινής της Αυτοκρατορίας, χωρίς να χρειάζονται τη διαμεσολάβηση των Βυζαντινών εμπόρων. Συνεπώς, το διαμετακομιστικό εμπόριο των Βυζαντινών υπέστη μεγάλο πλήγμα, την ίδια στιγμή που οι Βενετσιάνοι μεγιστοποίησαν τα κέρδη τους.

β. Το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών

Πότε έγινε το Σχίσμα και ποιος ήταν ο ουσιαστικός λόγος για τον οποίο αυτό έγινε;

- Η παλιά αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης, μια αντιπαράθεση που ουσιαστικά αφορούσε το ζήτημα της.....⁽¹⁴⁾ επί της χριστιανικής οικουμένης, οδηγήθηκε σε ρήξη στα χρόνια του Κωνσταντίνου Θ'
---> διακόπηκαν πλήρως οι σχέσεις μεταξύ των πατριαρχείων⁽¹⁵⁾ και⁽¹⁶⁾. με το τελευταίο συμπαρατάχτηκαν τα πατριαρχεία Αντιόχειας,⁽¹⁷⁾ και⁽¹⁸⁾).
- Το γεγονός αυτό είναι γνωστό ως⁽¹⁹⁾ των δύο Εκκλησιών.

Υπό ποιες συνθήκες έγινε το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών και ποιες ήταν οι συνέπειές του;

- Παπική πρεσβεία, με αρχηγό τον καρδινάλιο⁽²⁰⁾, επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη, για να συζητήσει με τον πατριάρχη Μιχαήλ⁽²¹⁾ την επίλυση των λειτουργικών και⁽²²⁾ διαφορών που υπήρχαν ανάμεσα στα δύο πατριαρχεία¹¹³.
- Οι διαφορές δεν ήταν αγεφύρωτες, αλλά η αλαζονεία των διαπραγματευτών οδήγησε σε οριστική ρήξη μεταξύ των δύο πατριαρχείων
---> στο εξής, τα δύο πατριαρχεία αντιπροσωπεύουν δύο χωριστές χριστιανικές εκκλησίες, την⁽²³⁾ και τη⁽²⁴⁾ Εκκλησία
---> η εξέλιξη αυτή προκάλεσε μεγάλη αντιπαλότητα και μίσος μεταξύ Ανατολής και Δύσης.
- Οι σύγχρονοι δεν αντιλήφθηκαν τη σημασία των γεγονότων αυτών, που ωστόσο έμελλαν να έχουν ανυπολόγιστες επιπτώσεις στις τύχες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας¹¹⁴.

113 Μερικά από τα θέματα στα οποία υπήρχε διαφωνία από πλευράς Ανατολικής Εκκλησίας ήταν:

α. η νηστεία του Σαββάτου

β. η αγαμία του κλήρου

γ. το δόγμα της ρωμαϊκής Εκκλησίας περί εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος **και από τον Υιό** (filioque).

Η ουσιαστική όμως αιτία ήταν η διεκδίκηση, από τη Ρώμη, της πρωτοκαθεδρίας στο χριστιανικό κόσμο.

114 Στη Δύση, το μίσος για τους Βυζαντινούς συνδέθηκε με την ιδέα της πολιτικής τους υποταγής. Έτσι, όταν αργότερα οι Παλαιολόγοι, μπροστά στην τουρκική απειλή, ζήτησαν βοήθεια από τα χριστιανικά κράτη της Δύσης, δυστυχώς δεν βρήκαν ανταπόκριση.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Στην αντίδραση των αυτοκρατόρων εναντίον της παραχώρησης προνομίων, οι Βενετοί απάντησαν το 1171/1172, στέλνοντας στόλο για να πολιορκήσει την πόλη της Χαλκίδας. Αφού κατόρθωσαν να κάψουν λίγα σπίτια, αναγκάστηκαν να αποπλεύσουν για τη Χίο, την οποία χρησιμοποίησαν ως βάση των επιχειρήσεών τους. Ωστόσο, μια φοβερή επιδημία, σε συνδυασμό με την παρουσία του ισχυρού βυζαντινού στόλου, τους ανάγκασαν να αποπλεύσουν για τον τόπο τους, χωρίς να πολεμήσουν σχεδόν καθόλου.
- Οι αυτοκράτορες επιχείρησαν να υποκινήσουν βιαιοπραγίες εναντίον των Βενετών. Ειδικότερα, στα χρόνια του Ανδρονίκου Α' (1182), έγινε μεγάλη λαϊκή εξέγερση εναντίον των Λατίνων, με σφαγές και λεηλασίες.
- Το μέτρο της παραχώρησης προνομίων και σε άλλες ιταλικές ναυτικές πόλεις εφαρμόστηκε κυρίως από τον Μανουήλ Κομνηνό ο οποίος, με αυτό τον τρόπο, πέτυχε να διχάσει τους αντιπάλους του και να παρέμβει στρατιωτικά στην Ιταλία, επαναφέροντας έτσι στην περιοχή τη φιλόδοξη πολιτική του Ιουστινιανού Α'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το Σχίσμα του 1054

Το Σχίσμα του 1054 (ή Σχίσμα των δύο Εκκλησιών) είναι η διάσπαση της κοινωνίας μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας, όταν επικεφαλής τους ήταν αντίστοιχα ο Πάπας Ρώμης Λέων Θ' και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριος· η διαίρεση συντελέστηκε ύστερα από τους αμοιβαίους αναθεματισμούς που εξαπολύθηκαν τον Ιούλιο του 1054. Στοιχεία που συνέβαλαν στη σταδιακή διαφοροποίηση μεταξύ των δύο Εκκλησιών είναι:

- α. η γεωγραφική τους απόσταση (συγκαλούνταν τοπικές σύνοδοι οι οποίες ωστόσο αγνοούνταν, τόσο από τη δυτική Εκκλησία, εάν συγκαλούνταν στην Ανατολή, όσο και από την ανατολική, εάν λάμβαναν χώρα στη Δύση)
- β. η ανάπτυξη ξεχωριστού ιστορικού βίου, σε συνδυασμό με τις μεταξύ τους εθνολογικές διαφορές
- γ. το γλωσσικό ζήτημα (ενδεικτικό είναι ότι ήδη από τον 4^ο αιώνα, οι Λατίνοι χριστιανοί διανοούμενοι δεν διαβάζουν πια στα ελληνικά και δεν τα καταλαβαίνουν)
- δ. η διαφορά στο πολιτιστικό πλαίσιο ανάπτυξης των δύο εκκλησιαστικών παραδόσεων
- ε. η επιλογή διαφορετικών λύσεων αντιμετώπισης αιρέσεων και κακοδοξιών (στην Ανατολή, η έμφαση δίνεται σε θέματα διατύπωσης έναντι όσων πρεσβεύουν οι τριαδολογικές και χριστολογικές αιρέσεις· αντίθετα, στη Δύση η Εκκλησία έδωσε έμφαση σε θέματα πρακτικά, σχετιζόμενα με τη σωτηριολογία και την ανθρωπολογία).

Άλλωστε, η αντιπαράθεση Ανατολής – Δύσης είχε ήδη καταλήξει σε ένα πρώτο σχίσμα (867), με αφορμή τον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων, όταν πατριάρχης Κωνσταντινούπολης ήταν ο Φώτιος.

Την αφορμή για τη διάσπαση της κοινωνίας των δύο Εκκλησιών έδωσε η στέψη του Καρλομάγνου¹¹⁵ από τον Πάπα Λέοντα τον Γ', τα Χριστούγεννα του 800, με τον τίτλο του «αυτοκράτορα». Η κίνηση αυτή έθετε εν αμφιβόλω την οικουμενική ιδιότητα του Βυζαντινού αυτοκράτορα και ταυτόχρονα διεύρυνε το χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Ο Πάπας, στο πρόσωπο του Καρλομάγνου, έβρισκε έναν προστάτη για τη Ρωμαϊκή Εκκλησία, αποσπώντας συγχρόνως από την Κωνσταντινούπολη την εκκλησιαστική δικαιοδοσία σε Σικελία και Νότια Ιταλία. Η κυριαρχία του βυζαντινού αυτοκράτορα περιοριζόταν πλέον στην Ανατολή· για τους βυζαντινούς, η κίνηση αυτή συνιστούσε πραξικόπημα κατά της νόμιμης αυτοκρατορικής εξουσίας.

Συγκροτήθηκε επιτροπή με αρχηγό τον καρδινάλιο Ουμβέρτο, άνθρωπο ευσεβή και μορφωμένο, αλλά αλαζόνα, οξύθυμο και εγωιστή. Η πρεσβεία θα μετέβαινε στην Κωνσταντινούπολη, μεταφέροντας δύο επιστολές με αποδέκτες αντιστοίχως τον Πατριάρχη και τον

¹¹⁵Ο Καρλομάγνος (747 ή 748 – 814), γνωστός και ως Κάρολος ο Μέγας, ήταν βασιλιάς των Φράγκων. Ήταν επίσης βασιλιάς της Ιταλίας από το 774.

Αυτοκράτορα. Με την πρώτη επιστολή, οι Δυτικοί μέμφονταν τον Πατριάρχη για ιδιοποίηση του τίτλου «οικουμενικός» και για το ότι είχε αναμειχθεί στα εσωτερικά της λατινικής εκκλησίας, ενώ αμφέβαλαν και για την κανονικότητα της εκλογής του. Η δεύτερη επιστολή εξέφραζε παράπονα για την διαγωγή του πατριάρχη, απειλούσε με αντίποινα και ζητούσε την παροχή κάθε δυνατής βοήθειας προς τους παπικούς απεσταλμένους. Η αντιπροσωπεία συναντήθηκε με τον Πατριάρχη, του επέδωσε την επιστολή αλλά αποχώρησε, καθώς εκείνος τους υποδέχθηκε με ψυχρότητα, επειδή δεν τον χαίρετησαν με τον προσήκοντα τρόπο¹¹⁶.

Στις 15 Απριλίου, ο Πάπας Λέων Θ' πέθανε. Αυτομάτως, οι εκπρόσωποί του στην Κωνσταντινούπολη έχαναν κάθε νομικό κύρος, καθώς έπρεπε να εκλεγεί νέος Πάπας, για να δώσει νέα εντολή. Ωστόσο, η επιτροπή συνέχισε τις επαφές της, αυτή τη φορά με τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Θ' ο οποίος την παρότρυνε να συνεχίσει να παραμένει στην Βυζαντινή πρωτεύουσα. Όλα αυτά ενθάρρυναν την παπική αντιπροσωπεία, ώστε να δημοσιεύσει τις λατινικές κατηγορίες της σε βάρος της Ανατολικής Εκκλησίας. Ο αυτοκράτορας, ο οποίος δεν ήθελε να διακινδυνεύσει τη συμμαχία του με τη Ρώμη¹¹⁷, παρενέβη κατευναστικά, γεγονός που ενθάρρυνε περισσότερο τον Ουμβέρτο, ώστε να προβάλλει περισσότερο τις περί *filioque* θέσεις του, χωρίς σε όλα αυτά να αντιδρά ο Κηρουλάριος.

Τελικά, το Σάββατο 16 Απριλίου 1054, την ώρα του εσπερινού, Δυτικοί εισήλθαν στην Αγία Σοφία και άφησαν στην Αγία Τράπεζα βούλα, με την οποία αφοριζόταν ο Μιχαήλ Κηρουλάριος (και ο Μητροπολίτης Αχρίδας Λεόντας). Καθώς αποχωρούσαν, ο διάκονος του ναού έτρεξε πίσω τους, κρατώντας την παπική βούλα και ζητώντας τους να την ανακαλέσουν· εκείνοι αρνήθηκαν και αυτός την έριξε στον δρόμο. Ο Κηρουλάριος πληροφορήθηκε το περιεχόμενο του αναθέματος και αφού η βούλα μεταφράστηκε, την κοινοποίησε στον Κωνσταντίνο Θ'. Τότε ο τελευταίος ζήτησε να δει το λατινικό πρωτότυπο του αφορισμού. Στη συνέχεια, κάλεσε την παπική αντιπροσωπεία ενώπιον μιας συνόδου της Κωνσταντινούπολης. Εκείνη όμως αρνήθηκε να παρουσιαστεί για να δώσει εξηγήσεις και συνέχισε το ταξίδι της επιστροφής στη Ρώμη.

Στις 20 Ιουλίου, ο Κηρουλάριος, παρουσία αυτοκρατορικών αξιωματούχων, ανέστρεψε το ανάθεμα κατά των συντακτών του της επιστολής. Οι Πατριάρχες Αλεξάνδρειας και Ιεροσολύμων ακολούθησαν τις εντολές του Κηρουλάριου και διέγραψαν το όνομα του Πάπα από τα δίπτυχά τους. Ο Πέτρος Αντιοχείας, όντας μετριοπαθής, προσεγγίστηκε από τους Λατίνους και τους Βυζαντινούς, ωστόσο τελικά προσχώρησαν όλοι στο σχίσμα.

116 Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Μιχαήλ Κηρουλάριος ήταν άνθρωπος ιδιαίτερα φιλόδοξος και διακρινόταν από υπερψία και αλαζονεία.

117 Ο Κωνσταντίνος Θ', ο επονομαζόμενος «Μονομάχος», ήταν ιδιαίτερα αδύναμος, αλλά και πρόθυμος να θυσιάσει τον Πατριάρχη, για χάρη της φιλίας του Βυζαντίου με τη Ρώμη· επεδίωκε να έχει φιλικές σχέσεις με τον Πάπα, θεωρώντας ότι έτσι θα μπορούσε να στηρίξει τις βυζαντινές κτήσεις στην Ιταλία (κτήσεις που απειλούνταν από τους Νορμανδούς).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Να αναφέρετε τα προνόμια που παραχωρήθηκαν στους Βενετούς με το χρυσόβουλο του 1082.
2. Τι γνωρίζετε για τις συνθήκες που οδήγησαν στο Σχίσμα των δύο Εκκλησιών και για τις συνέπειες που αυτό είχε.

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση από τις παρακάτω προτεινόμενες απαντήσεις:

i. Τα προνόμια στους Βενετούς δόθηκαν:

α. Ως αντάλλαγμα για τη βοήθειά των Βενετών κατά των Νορμανδών.

β. Για να χτυπηθεί η βυζαντινή αυτοκρατορία.

γ. Από τον αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνό.

δ. Ως αντάλλαγμα για τη βοήθειά των Βενετών κατά των Τούρκων.

ii. Τι από τα παρακάτω **δεν** ισχύει σχετικά με το χρυσόβουλο του 1082;

α. Δόθηκαν σκάλες και καταστήματα στους Βενετούς στην Πόλη.

β. Δόθηκαν προνόμια στη Βενετία, τη Γένουα και την Πίζα.

γ. Παραχωρήθηκαν τίτλοι σε άρχοντες της Βενετίας.

iii. Με τα προνόμια που δόθηκαν στους Βενετούς:

α. Το Βυζάντιο μπόρεσε να διατηρήσει τα φορολογικά και οικονομικά του προνόμια.

β. Το Βυζάντιο έχασε την κυριαρχία στο χώρο της Μεσογείου, αλλά συνέχισε να παίζει το ρόλο του μεσάζοντα μεταξύ Αράβων και Δυτικής Ευρώπης.

γ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.

iv. Για την αντιμετώπιση των Βενετών, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες:

- α. Προχώρησαν σε δημεύσεις των περιουσιών τους.
- β. Υποκίνησαν βιαιότητες του πληθυσμού εναντίον τους.
- γ. Παραχώρησαν προνόμια και σε άλλες ιταλικές πόλεις.
- δ. Όλα τα παραπάνω.

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Αλέξιος Α' Κομνηνός	1. δήμευση περιουσιών Βενετών
β. Κωνσταντίνος Θ'	2. παραχώρηση εμπορικών προνομίων στους Βενετούς
γ. Μανουήλ Α' Κομνηνός	3. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατά το Σχίσμα
δ. Ουμβέρτος	4. επί της βασιλείας του έγινε το Σχίσμα
ε. Μιχαήλ Κηρουλάριος	5. επικεφαλής της παπικής πρεσβείας

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο της πηγής «Από το χρυσόβουλο του έτους 1082» (σελ. 57), να εντοπίσετε κάποια από τα προνόμια που δόθηκαν στους Βενετούς, σχολιάζοντας παράλληλα τις συνέπειες για το Βυζάντιο από την παραχώρηση τέτοιου είδους προνομίων στους Βενετούς.
2. Με βάση το κείμενο της πηγής «Επιστολή του Μιχαήλ Κηρουλαρίου για τις διαφορές με τους Λατίνους» (σελ. 58), να προσδιορίσετε τις διαφορές μεταξύ των δύο Εκκλησιών, επισημαίνοντας παράλληλα τον ουσιαστικό λόγο για τον οποίο οδηγήθηκαν σε ρήξη.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Βενετών	6. σκάλες	11. περιουσίες
2. χρυσόβουλο	7. ελεύθερα	12. βιαιότητες
3. τίτλους	8. δασμούς	13. προνόμια
4. χρηματικές	9. προνόμια	14. κυριαρχίας
5. εκκλησιαστικούς	10. μεσάζοντα	15. Ρώμης
16. Κωνσταντινούπολης	21. Κηρουλάριο	
17. Ιεροσολύμων	22. δογματικών	
18. Αλεξανδρείας	23. Ορθόδοξη	
19. Σχίσμα	24. Ρωμαιοκαθολική	
20. Ουμβέρτο		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

i: α ii: β iii. γ iv. δ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 2 β: 4 γ: 1 δ: 5 ε: 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

II. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

1. Οι σταυροφορίες και η πρώτη άλωση της Πόλης

α. Ορισμός και παράγοντες

Ποιοι οργάνωσαν τις σταυροφορίες και πού απέβλεπαν:

- Οι σταυροφορίες ήταν μια κίνηση που εκδηλώθηκε στη Δύση τον 11^ο αιώνα.
 - Προήλθαν από πρωτοβουλία του (εκάστοτε) Πάπα και απέβλεπαν στην απελευθέρωση του Παναγίου⁽¹⁾ καθώς και των Αγίων Τόπων, τους οποίους είχαν κατακτήσει οι⁽²⁾ (1077)¹¹⁸.

Ποιοι λόγοι ευνόησαν τις σταυροφορίες:

- Οι βασικότεροι παράγοντες που ευνόησαν την πραγματοποίηση των σταυροφοριών και επηρέασαν τη διαμόρφωσή τους, ήταν:
 - α. η φημολογία για τις⁽³⁾ Αράβων και Τούρκων κατά των προσκυνητών¹¹⁹
 - β. τα⁽⁴⁾ προβλήματα της Δύσης¹²⁰
 - γ. το κάλεσμα για⁽⁵⁾ το οποίο απηύθυνε ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός στους ηγεμόνες της Δύσης¹²¹.

118 Ήδη από τον 7^ο αιώνα οι Άγιοι Τόποι είχαν καταληφθεί από τους Άραβες, αλλά αυτοί, αν και μουσουλμάνοι, είχαν σεβαστεί τον Πανάγιο Τάφο και είχαν αφήσει πλήρη ελευθερία τόσο στους χριστιανούς κατοίκους της περιοχής όσο και στους προσκυνητές. Ωστόσο, όταν οι Σελτζούκοι έγιναν κυρίαρχοι της περιοχής (1077), απαγόρευσαν στους Χριστιανούς τις επισκέψεις, λεηλάτησαν την περιοχή και συχνά βιαιοπραγούσαν σε βάρος των προσκυνητών.

119 Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλές πληροφορίες για ωμότητες των Τούρκων κατακτητών, ήταν πιθανόν δημιουργήματα της φαντασίας του Πάπα και του καθολικού κλήρου οι οποίοι, με αυτό τον τρόπο, ήθελαν να φανατίσουν τους Χριστιανούς, προκειμένου οι τελευταίοι να πάρουν μέρος στις σταυροφορίες.

120 Η κακή οικονομική κατάσταση των λαών της Ευρώπης ως κίνητρο για τη συμμετοχή τους στις σταυροφορίες, επιβεβαιώνεται και από τα λόγια του Πάπα Ουρβανού Β', όταν εκείνος κήρυττε την πρώτη σταυροφορία, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Η γη στην οποία κατοικείτε, δεν έχει πλούτη. Γι' αυτό τρώγεστε και σφάζεστε μεταξύ σας. Σταματήστε τα μίσση και πηγαίνετε στους Αγίους Τόπους. Τα βασίλεια της Ασίας θα είναι δικά σας μερίδια».

121 Ο Αλέξιος, γνωρίζοντας ότι οι Δυτικοί ηγεμόνες και ο Πάπας έτρεφαν μεγάλο σεβασμό για τους Αγίους

β. Οι τρεις πρώτες σταυροφορίες

Τι γνωρίζετε για την πρώτη σταυροφορία:

- Η πρώτη σταυροφορία (1096-1099):

α. κηρύχτηκε από τον πάπα⁽⁶⁾ Β' στην Κλερμόν της Γαλλίας (1095)

β. είχε κυρίως⁽⁷⁾ χαρακτήρα· ωστόσο, στη διεξαγωγή της έπαιξαν ρόλο και τα οικονομικά προβλήματα, όπως ο⁽⁸⁾ και η έλλειψη⁽⁹⁾.

γ. διακρίνεται σε:

γι. μια⁽¹⁰⁾ σταυροφορία, κατά την οποία προηγήθηκαν οι ανοργάνωτες λαϊκές μάζες, οι οποίες όμως εξολοθρεύτηκαν από τους⁽¹¹⁾

γii. μια⁽¹²⁾ σταυροφορία, η οποία διαδέχτηκε τη λαϊκή:

- οι φεουδάρχες σταυροφόροι⁽¹³⁾ τους Τούρκους

---> ανέκτησαν τα εδάφη της δυτικής Μ. Ασίας τα οποία στη συνέχεια, βάσει συμφωνίας, παραχώρησαν στο Βυζάντιο

---> ακολούθως, οι φεουδάρχες σταυροφόροι ίδρυσαν μια σειρά από⁽¹⁴⁾ και αυτοτελή⁽¹⁵⁾ στη Συρία και την Παλαιστίνη

- Οι στρατιώτες της πρώτης σταυροφορίας έδειξαν σ' όλη τη διάρκεια των συγκρούσεων μαχητικότητα μέχρις αυτοπαύσεως και γνήσιο θρησκευτικό πάθος.

Τόπους, ζήτησε από αυτούς βοήθεια για να τους απελευθερώσει. Στην πραγματικότητα όμως επεδίωκε, με τη βοήθεια αυτή, να ανακτήσει τις βυζαντινές επαρχίες που είχαν καταλάβει οι Σελτζούκοι. Οι Δυτικοί πείστηκαν και ήρθαν, πολέμησαν από κοινού, νίκησαν και ο Αλέξιος καρπώθηκε τα μεγαλύτερα οφέλη της νίκης.

Τι γνωρίζετε για τη δεύτερη και την τρίτη σταυροφορία;

- Οι επόμενες δύο σταυροφορίες (12^{ος} αι.) δεν στέφθηκαν με επιτυχία.
- Μάλιστα, σημαντική για το Βυζάντιο ήταν η απώλεια της⁽¹⁶⁾
ως έμμεση συνέπεια της τρίτης σταυροφορίας.
 - Η μεγαλόνησος καταλήφθηκε από τον άγγλο βασιλιά Ριχάρδο⁽¹⁷⁾
και παραδόθηκε στο φράγκο Γουίδο Λουζινιάν (1192).
 - Έκτοτε το νησί παρέμεινε στην εξουσία των Δυτικών για σχεδόν τέσσερις αιώνες.

γ. Η τέταρτη σταυροφορία

Ποιος ήταν ο χαρακτήρας και η έκβαση της τέταρτης σταυροφορίας;

- Στις σταυροφορίες που διαδέχτηκαν την πρώτη, βαθμιαία υποχώρησαν τα θρησκευτικά και κυριάρχησαν τα⁽¹⁸⁾ κίνητρα.
- Το αποκορύφωμα της εξέλιξης αυτής σημειώθηκε με την τέταρτη σταυροφορία:
 - οι σταυροφόροι, αυτοί οι υποτιθέμενοι στρατιώτες του Χριστού, που είχαν ως αρχικό στόχο τους την Αίγυπτο και τη Συρία, παρεξέκλιναν από αυτόν και κατέλαβαν την⁽¹⁹⁾, το έτος⁽²⁰⁾.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Όταν ο Πάπας Ουρβανός Β' συγκάλεσε Σύνοδο στην Πλακεντία της Ιταλίας, παραβρέθηκε εκεί και μια αντιπροσωπεία του Αλέξιου Κομνηνού, προκειμένου να ζητήσει βοήθεια. Βέβαια, όταν ο Αλέξιος ζήτησε βοήθεια στην Πλακεντία, δε σκέφτηκε μια Σταυροφορία· απλά επιθυμούσε την αποστολή μισθοφόρων κατά των Τούρκων οι οποίοι, τα τελευταία τρία χρόνια, είχαν εξελιχθεί σε μεγάλη απειλή. Το αίτημα του Αλέξιου έγινε ευνοϊκά δεκτό στην Πλακεντία.

Το Νοέμβριο του 1095 ο Πάπας Ουρβανός Β' συγκάλεσε Σύνοδο στο Κλερμόν της Γαλλίας, με θέμα τη μεταρρύθμιση του γαλλικού κλήρου. Μετά το τέλος της Συνόδου – στη διάρκεια της οποίας συζητήθηκαν μερικά αξιολογικά και αυστηρώς εκκλησιαστικής μορφής ζητήματα – ο Ουρβανός Β' μπροστά σε αρχιεπισκόπους, ηγουμένους και πλήθος ιπποτών, έκανε μια πολύ συγκινητική ομιλία. Αναφερόμενος με θέρμη στους διωγμούς των Χριστιανών των Αγίων Τόπων, ο Πάπας παρότρυνε το πλήθος να οπλιστεί για την απελευθέρωση του Αγίου Τάφου και των Χριστιανών της Ανατολής· κάλεσε τους Χριστιανούς να εκστρατεύσουν για χάρη του Σταυρού και να σώσουν τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων από τις ταλαιπωρίες στις οποίες τους υπέβαλλαν οι Σελτζούκοι. Φωνάζοντας «Deus lo volt» (ο Θεός το θέλει) το πλήθος μαζευόταν κοντά στον Πάπα που πρότεινε την καθιέρωση, σαν έμβλημα των Σταυροφόρων, ενός κόκκινου Σταυρού, που θα έφεραν στον δεξί τους ώμο (από όπου και προήλθε το όνομα «Σταυροφόροι»). Οι Σταυροφόροι έλαβαν την υπόσχεση ότι με τη συμμετοχή της στη Σταυροφορία, θα συγχωρεθούν οι αμαρτίες τους ενώ στη διάρκεια της απουσίας τους στη Σταυροφορία θα απαλλαγούν από τα χρέη τους και θα προστατευθούν οι ιδιοκτησίες τους. Ωστόσο, όσοι θα λιποτακτούσαν, θα αφορίζονταν και θα θεωρούνταν ως εκτός νόμου.

Στη συνέχεια, ο Πάπας περιόδευσε σε όλη τη Γαλλία προκειμένου να πείσει όσο το δυνατόν περισσότερους να πάρουν μέρος στη σταυροφορία. Βασική πρόθεση του Πάπα, μέσα από την πραγματοποίηση της σταυροφορίας, ήταν η ενίσχυση της θέσης του έναντι των Γερμανών ηγεμόνων (και ιδιαίτερα του Ερρίκου Δ')· γενικότερα, η παπική εκκλησία ήθελε να έχει τη στήριξη του Βυζαντινού αυτοκράτορα στον αγώνα της κατά των Γερμανών. Από τη Γαλλία ο ενθουσιασμός απλώθηκε στην Ιταλία, τη Γερμανία και την Αγγλία. Μια τεράστια κίνηση προς την Ανατολή σχηματιζόταν, της οποίας η πραγματική έκταση και σημασία δεν μπορούσε να γίνει αντιληπτή στη Σύνοδο του Κλερμόν. «Έγινε», γράφει η Άννα Κομνηνή, «ένας τέτοιος ξεσηκωμός ανδρών και γυναικών που δεν είχε ποτέ άλλοτε παρουσιαστεί. Οι απλόκαρδοι άνθρωποι κινούνταν από την πραγματική επιθυμία να προσκυνήσουν τον Τάφο του Κυρίου μας και να επισκεφτούν τους Αγίους Τόπους, αλλά οι πιο πανούργοι, όπως ο Βοημούνδος και όσοι σκέφτονταν σαν κι αυτόν, είχαν άλλες κρυφές

επιδιώξεις. Είχαν δηλαδή την ελπίδα ότι θα έβρισκαν κάποιο τρόπο και κάποια πρόφαση να καταλάβουν την ίδια την πρωτεύουσα».

- Κατά τη λαϊκή στραυροφορία, υπολογίζεται ότι τρεις μήνες μετά την πρόσκληση του Πάπα στο Κλερμόν, 50.000 φτωχοί άνθρωποι, άντρες, γυναίκες και παιδιά, με αρχηγό τον καλόγερο Πέτρο τον Ερημίτη, ξεκίνησαν από τη Γαλλία για να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους. Όταν όμως συγκρούστηκαν με τους Τούρκους, αποδεκατίστηκαν (σώθηκαν μόλις 3.000, μεταξύ αυτών, και ο Πέτρος ο Ερημίτης).
- Κατά τη φεουδαρχική στραυροφορία, οι ιππότες ξεκίνησαν από διάφορα μέρη της Ευρώπης, χωρίς να έχουν μια ενιαία διοίκηση. Αρχηγός των βόρειων Γάλλων ήταν ο Γοδεφρείδος ντε Μπουγιόν και ο αδελφός του, ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας· αρχηγός των νότιων ήταν ο Ραϋμόνδος. Οι Νορμανδοί της Ιταλίας ξεκίνησαν με αρχηγούς τον Βοημούνδο (γιο του Νορμανδού βασιλιά Ροβέρτου Γισκάρδου) και τον Ταγκρέδο. Κανένας βασιλιάς δεν πήρε μέρος στη σταυροφορία. Λέγεται ότι το πλήθος των σταυροφόρων έφτανε τις 500.000, από τις οποίες όμως μόνο οι 300.000 ήταν μάχιμοι· οι υπόλοιποι ήταν γυναίκες και παιδιά, η παρουσία των οποίων μάλλον δυσκόλευε την όλη επιχείρηση. Με τη στρατιωτική βοήθεια που τους παρήχε ο Αλέξιος Α', πέρασαν στη Μ.Ασία και ανέκτησαν με επιτυχία παλιές βυζαντινές επαρχίες. Έπειτα από πολλές κακουχίες αλλά και μετά από νικηφόρες συγκρούσεις με τους Τούρκους, μόλις 40.000 από τους φεουδάρχες σταυροφόρους έφτασαν στην Ιερουσαλήμ. Αφού κατέλαβαν την πόλη, ύστερα από πολιορκία, προέβησαν αδιακρίτως σε σφαγές και λεηλασίες.
- Ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας ίδρυσε, στη Μεσοποταμία, την ηγεμονία της Έδεσσας. Ο Βοημούνδος ίδρυσε, στη Συρία, την ηγεμονία της Αντιόχειας (η Αντιόχεια ήταν μια από τις πλουσιότερες πόλεις της Ανατολής και η κατάληψή της από τους Σταυροφόρους θεωρήθηκε μεγάλη επιτυχία) ενώ ο Γοδεφρείδος της Μπουγιόν έδρασε το βασίλειο της Ιερουσαλήμ. Επίσης, ένα τέταρτο κράτος ιδρύθηκε στην Τρίπολη του Λιβάνου.
- Η Β' σταυροφορία (1147-1149) διεξήχθη από τον βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκο Ζ' και εκείνον της Γερμανίας, Κονράδο Γ'. Στόχος της ήταν η απελευθέρωση της Έδεσσας, την οποία είχε καταλάβει ο εμίρης της Μοσούλης, καθώς και η τιμωρία των μουσουλμάνων, γιατί είχαν φερθεί απάνθρωπα στους κατοίκους της περιοχής της Έδεσσας. Ωστόσο, οι σταυροφόροι απέτυχαν στην αποστολή τους. Η Γ' σταυροφορία έγινε γιατί ο σουλτάνος της Αιγύπτου Σαλαντίν, αφού νίκησε τους Φράγκους (στη μάχη της Τιβεριάδας), κατέλαβε την Ιερουσαλήμ και κατέλυσε το βασίλειό της. Τότε, οι βασιλιάδες της Αγγλίας (Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος), της Γαλλίας (Φίλιππος-Αύγουστος) και της Γερμανίας (Φρειδερίκος Βαρβαρόσα) ξεκίνησαν, για να απελευθερώσουν την Ιερουσαλήμ. Παρά τις μεγάλες προσδοκίες των Χριστιανών, οι τρεις ηγεμόνες δεν κατάφεραν κάτι το ουσιαστικό.

- Ο Ριχάρδος πήρε την Κύπρο από τον Ισαάκιο Κομνηνό, Βυζαντινό αποστάση άρχοντα. Στη συνέχεια, την πούλησε αρχικά στους Ναΐτες ιππότες, ενώ αργότερα η ιδιοκτησία μεταβιβάστηκε στον πρώην βασιλιά της Ιερουσαλήμ, Γκυ ντε Λουζινιάν. Επομένως, η τύχη της Κύπρου κρίθηκε σε μια πράξη καθαρά αγοραπωλησίας.
- Η Δ' σταυροφορία είχε καθαρά πολιτικό και οικονομικό χαρακτήρα. Οργανώθηκε από φεουδάρχες της Γαλλίας, του Βελγίου και της Ιταλίας, με την υποκίνηση του Πάπα Ιννοκέντιου Γ'. Οι πιο γνωστοί από τους αρχηγούς της τέταρτης σταυροφορίας ήταν ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας και ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός. Στόχος της σταυροφορίας ήταν να πλήξει τους μουσουλμάνους, που κατείχαν την Ιερουσαλήμ, στην καρδιά του κράτους τους, την Αίγυπτο. Οι Βενετοί ανέλαβαν να μεταφέρουν με το στόλο τους, επ' αμοιβή, τους σταυροφόρους στην Αίγυπτο. Ωστόσο, ενώ οι τελευταίοι διαπραγματεύονταν με τους Βενετούς τη μεταφορά τους, ο Αλέξιος, γιος του Ισαάκιου Β' Άγγελου (έκπτωτου βασιλιά του Βυζαντίου), εκμεταλλευόμενος τις οργανωτικές δυσκολίες που παραλίγο να ματαιώσουν τη σταυροφορία, πρότεινε στους σταυροφόρους αρκετά χρήματα (200.000 αργυρά μάρκα) αλλά και στρατεύματα (10.000 στρατιώτες), σε περίπτωση που εκείνοι θα τον βοηθούσαν για να ανακτήσει ο πατέρας του το θρόνο. Οι σταυροφόροι δέχτηκαν, καθώς ήδη είχε αρχίσει να γεννιέται σε αυτούς η ιδέα της επίθεσης στην Πόλη· βιάδισαν εναντίον της Κωνσταντινούπολης, την κατέλαβαν και ανέβασαν στο θρόνο τον Ισαάκιο. Ωστόσο, ούτε αυτός αλλά ούτε και ο γιος του Αλέξιος μπόρεσαν να εκπληρώσουν όσα είχαν υποσχεθεί ως αντάλλαγμα στους σταυροφόρους. Τότε οι τελευταίοι δεν εγκατέλειψαν τη Βασιλεύουσα, αλλά προχώρησαν στην άλωση της πρωτεύουσας (13 Απριλίου 1204), κατέλυσαν το βυζαντινό κράτος. Ακολούθησαν σφαγές, λεηλασίες, καταστράφηκαν και πολλά έργα τέχνης, ενώ οι σταυροφόροι διαμοίρασαν τα εδάφη της αυτοκρατορίας, δημιουργώντας δικά τους κράτη.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Ποιοι ήταν οι βασικότεροι παράγοντες που προκάλεσαν τη σταυροφορική κίνηση;
2. Τι γνωρίζετε για την πρώτη σταυροφορία;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Ο αρχικός στόχος των Σταυροφοριών ήταν η απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους Σελτζούκους.		
β. Κατά την πρώτη σταυροφορία, οι λαϊκές μάζες νίκησαν τους Τούρκους και ανέκτησαν εδάφη στις Μ.Ασίας.		
γ. Μετά την πρώτη σταυροφορία, οι φεουδάρχες σταυροφόροι ίδρυσαν κρατίδια στη Συρία και την Παλαιστίνη και τα παρέδωσαν στο Βυζάντιο.		
δ. Κατά τη δεύτερη σταυροφορία, το Βυζάντιο έχασε την Κύπρο από το Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο.		
ε. Τα θρησκευτικά κίνητρα υπερίσχυσαν μόνο στην πρώτη και την τέταρτη σταυροφορία.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

A	B
α. Αλέξιος Α΄	1. σε αυτόν παρέδωσε την Κύπρο ο Ριχάρδος
β. Ριχάρδος	2. κήρυξε την α΄ σταυροφορία στο Κλερμόν
γ. Ουρβανός Β΄	3. κάλεσε τους Δυτικούς σε βοήθεια
δ. Λουζινιάν	4. βασιλιάς της Αγγλίας

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Με βάση το κείμενο της πηγής «Ο Αλέξιος Α' και η πρώτη σταυροφορία» (σελ. 59) και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να σχολιάσετε το ρόλο του Αλέξιου Α' στην πρώτη σταυροφορία και να προσδιορίσετε τα οφέλη που αυτός εξασφάλισε για το κράτος του.
2. Με αφορμή την πηγή (σελ. 60, να προσδιορίσετε το χαρακτήρα της τέταρτης σταυροφορίας και να αναφερθείτε στην έκβασή της.
3. Μετά την πτώση των Ιεροσολύμων (1199), ένας χωρικός-σταυροφόρος από τη Δύση συνομιλεί με κάποιο άραβα αιχμάλωτο και προσπαθεί να του εξηγήσει γιατί πήρε μέρος στην πρώτη σταυροφορία. Για τη συγγραφή της συνομιλίας να στηριχθείτε σε στοιχεία από το παρακάτω απόσπασμα στο οποίο ο πάπας Ουρβανός Β' καλεί σε σταυροφορία τους Χριστιανούς της Δύσης:

Η Ιερογσαλήμ είναι το κέντρο της γης. Η χώρα της είναι εύφορη σε όλα, σαν άλλος παράδεισος. Ο Λυτρωτής του ανθρώπινου γένους την τίμησε ερχόμενος εδώ, τη στόλισε με τη διαμονή του, την εξιγίασε με το πάθος του, τη λύτρωσε με το θάνατό του, τη δόξασε με την ταφή του. Η βασιλική αυτή πόλη, τοποθετημένη στο κέντρο του κόσμου, είναι τώρα αιχμάλωτη στους εχθρούς της και έχει υποφέρει τόσα πολλά από τους ανθρώπους που δεν πιστεύουν στο Θεό, ώστε να έχει καταργηθεί η λατρεία. Αναζητεί και επιθυμεί να ελευθερωθεί και δεν παύει να παρακαλεί για τη βοήθησέτε. Για το λόγο αυτό, αναλάβετε το μεγάλο ταξίδι, για την άφεση των αμαρτιών σας και για να εξασφαλίσετε την αθάνατη δόξα του βασιλείου των ουρανών.

(R. Laffan, *Select document of Eurpoean History*, N.York, 1929, p.56)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Τάφου	6. Ουρβανό	11. Τούρκους
2. Σελτζούκοι	7. θρησκευτικό	12. φεουδαρχική
3. ωμότητες	8. υπερπληθυσμός	13. νίκησαν
4. οικονομικά	9. γης	14. ηγεμονίες
5. βοήθεια	10. λαϊκή	15. κρατίδια
16. Κύπρου
17. Λεοντόκαρδο
18. υλικά
19. Κωνσταντινούπολη
20. 1204

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Σ β: Λ γ: Λ δ: Σ ε: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 3 β: 4 γ: 2 δ: 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

II. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

2. Η περίοδος της Λατινοκρατίας και τα ελληνικά κράτη

α. Τα λατινικά κράτη

- Με τη διανομή των βυζαντινών εδαφών (Ρωμανία) αρχίζει η περίοδος της Λατινοκρατίας.
- Η μερίδα του λέοντος περιήλθε στους⁽¹⁾, που έλαβαν:
 - α. το μεγαλύτερο μέρος της⁽²⁾
 - β. τα σημαντικότερα λιμάνια και νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους.
- Ο κόμης Βαλδουίνος της Φλάνδρας πήρε την αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης, από την οποία εξαρτιόταν το βασίλειο της⁽³⁾.
- Υπήρχαν δύο ακόμη λατινικά κράτη, εξαρτημένα από το Βασίλειο Θεσσαλονίκης, κατά το σύστημα της αλυσιδωτής εξάρτησης:
 - α. το⁽⁴⁾ των Αθηνών
 - β. η⁽⁵⁾ της Αχαΐας.

β. Τα ελληνικά κράτη

- Μετά την πτώση της Πόλης (.....⁽⁶⁾), οι δυνάμεις του Ελληνισμού βρήκαν καταφύγιο σε τρία ελληνικά κράτη:
 - α. η αυτοκρατορία της⁽⁷⁾ που εκτεινόταν στις ΝΑ ακτές του Ευξείνου Πόντου
 - β. η αυτοκρατορία της⁽⁸⁾ στο ΒΔ τμήμα της Μ. Ασίας
 - γ. το κράτος της⁽⁹⁾, που περιλάμβανε την Ήπειρο και την Αιτωλοακαρνανία.
- Μετά τη μάχη της Πελαγονίας (1259), τα κάστρα⁽¹⁰⁾, Γεράκι, Μονεμβασιά και⁽¹¹⁾ παραχωρήθηκαν από τους Φράγκους στο Βυζάντιο· αποτέλεσαν τον πυρήνα ενός μικρού κράτους που απορρόφησε βαθμιαία τις φραγκικές κτήσεις και εξελίχτηκε στο⁽¹²⁾ του Μυστρά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η μάχη της Πελαγονίας

Η μάχη της Πελαγονίας έλαβε χώρα το Σεπτέμβριο του 1259, ανάμεσα στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας (του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου¹²²) και στη συμμαχία που είχε δημιουργηθεί εναντίον της από το Βασίλειο της Σικελίας (του Μανφρέδου Χοχενστάουφεν), το Δεσποτάτο της Ηπείρου (του Μιχαήλ Δούκα) και το Πριγκιπάτο της Αχαΐας (του Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου). Ήταν γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την ιστορία της ανατολικής Μεσογείου.

Ο δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Δούκας, συμμάχησε με τον βασιλιά της Σικελίας, Μανφρέδο Χοχενστάουφεν, καθώς και με τον πρίγκιπα της Αχαΐας, Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο. Τον πρώτο πάντρεψε με την κόρη του Ελένη, ενώ τον δεύτερο με την κόρη του Άννα. Αυτή η συμμαχία στρεφόταν σαφώς κατά της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας και απειλούσε άμεσα τη Θεσσαλονίκη.

Το 1259 ο στρατός των Φράγκων της Πελοποννήσου με το στρατό των Ηπειρωτών, τους Βλάχους του Ιωάννη Δούκα, αλλά και με 400 Γερμανούς ιππότες που έστειλε ο Μανφρέδος, αντιπαρατίθεται στην περιοχή της Μακεδονίας στο στρατό των Νικαιατών, που είναι υπό την αρχηγία του Ιωάννη Παλαιολόγου (αδελφού του Μιχαήλ Παλαιολόγου) και του Αλέξιου Στρατηγόπουλου. Ο στρατός των Νικαιατών υποχώρησε βόρεια, ακολουθούμενος από το στρατό των συμμάχων,¹²³ μέχρι την πεδιάδα της Πελαγονίας (κοντά στην Καστοριά). Εκεί, οι Νικαιάτες μάζεψαν τους ντόπιους με τα κοπάδια τους και τους έστειλαν στους κοντινούς λόφους, ώστε να μοιάζουν σαν άλλο ένα μέρος του στρατού και να παραπλανήσουν τους συμμάχους. Έπειτα, έστειλαν ένα δικό τους άνθρωπο, δήθεν αυτόμολο, στους Ηπειρώτες. Αυτός τους πληροφόρησε, υπερβάλλοντας φυσικά, για το μέγεθος του στρατού της Νίκαιας.

Τη νύχτα πριν από τη μάχη ο Μιχαήλ Δούκας, με το μεγαλύτερο μέρος του στρατού του, εγκατέλειψε κρυφά το στρατόπεδο, ίσως από φόβο για το μέγεθος του στρατού της Νίκαιας. Το πρωί της επόμενης ημέρας, ο στρατός των Ηπειρωτών, βλέποντας ότι ο δεσπότης Μιχαήλ είχε φύγει, διαλύθηκε με αποτέλεσμα τι δυνάμεις του Γουλιέλμου και του Μανφρέδου να δεχτούν απροετοίμαστες την επίθεση των Νικαιατών. Η μάχη εξελίχθηκε σε πραγματικό θρίαμβο για την αυτοκρατορία της Νίκαιας. Με την αιχμαλωσία του Γουλιέλμου, εξουδετερωνόταν το πριγκιπάτο της Αχαΐας, που ήταν το ισχυρότερο φραγκικό κράτος στον ελλαδικό χώρο. Η απειλή για τη

122 Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Θεόδωρος Β' Λάσκαρης πέθανε το 1258, ενώ ήδη είχε ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ της Ηπείρου και της Νίκαιας. Ο διάδοχός του, Ιωάννης Δ' Λάσκαρης, ήταν ανήλικος· αντιβασιλέας ορίστηκε ο Μιχαήλ Παλαιολόγος.

123 Ο στρατός της Νίκαιας, εκτός από το κύριο τμήμα του, αποτελείτο και από Τούρκους μισθοφόρους, Κουμάνους, Γερμανούς (Ούγγρους, Σέρβους, Βουλγάρους και μερικούς Βλάχους).

Θεσσαλονίκη είχε εκλείψει και ο Μιχαήλ Παλαιολόγος μπορούσε πλέον να στρέψει την προσοχή του στην ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης.

Η Κωνσταντινούπολη έπεσε στα χέρια των Νικαιατών το 1261·έτσι οι τελευταίοι έδωσαν τέλος στη Λατινική Αυτοκρατορία, επανιδρύοντας τη Βυζαντινή. Ο Γουλιέλμος απελευθερώθηκε το 1262, αφού παρέδωσε στον Μιχαήλ Παλαιολόγο τα κάστρα του Μυστρά, της Μεγάλης Μάνης και της Μονεμβασιάς.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Βενετούς	6. 1204	11. Μυστράς
2. Βασιλεύουσας	7. Τραπεζούντας	12. δεσποτάτο
3. Θεσσαλονίκη	8. Νίκαιας	
4. δουκάτο	9. Ηπείρου	
5. ηγεμονία	10. Μάνη	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

III. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΥΣ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ

1. Εξάπλωση των Τούρκων και τελευταία προσπάθεια για ανάσχεσή τους

α. Η αδυναμία του Βυζαντίου

Ποια στοιχεία συνθέτουν την εικόνα παρακμής του Βυζαντίου μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα;

- Το Βυζαντινό Κράτος, που ανασυστήθηκε από τον⁽¹⁾ Η', γνώρισε, κυρίως χάρη στην ευφυή διπλωματία του αυτοκράτορα, μια τελευταία αναλαμπή που διήρκεσε ως τα μέσα του 14^{ου} αιώνα.
- Ωστόσο, οι⁽²⁾ πόλεμοι έφεραν γρήγορα την⁽³⁾ και⁽⁴⁾ κατάρρευση:
 - το⁽⁵⁾ υποτιμήθηκε
 - υπήρξε βαριά⁽⁶⁾ και εξαθλίωση του λαού

---> όλα αυτά προκάλεσαν επαναστάσεις του λαού και της μεσαιάς τάξης κατά των ευγενών στη Θεσσαλονίκη και την Αδριανούπολη.
- Ο⁽⁷⁾ Β' (1282-1328):
 - μείωσε τη δύναμη του στρατού και του στόλου

---> οι ξένοι⁽⁸⁾ κυριάρχησαν

---> η άλλοτε κραταιά αυτοκρατορία έγινε τώρα πια μια αδύναμη αυτοκρατορία των Στενών

---> εύκολα καταλύθηκε από τους Οθωμανούς.

β. Οθωμανοί και οι κατακτήσεις τους

Ποιοι ήταν οι Οθωμανοί και από ποιον οργανώθηκαν:

- Οι Οθωμανοί ήταν μια τουρκική φυλή διαφορετική από τους Σελτζούκους.
- Ήταν ασιάτες⁽⁹⁾ που μετανάστευσαν σε μια περιοχή κοντά στην Προύσα¹²⁴.
- Αρχικά, οργανώθηκαν από το σουλτάνο (δηλ. ηγεμόνα) Οθμάν ή Οσμάν, στον οποίο και οφείλουν και το όνομά τους.

Ποιοι λόγοι ευνόησαν την οθωμανική επέκταση:

- Οι Οθωμανοί εκμεταλλεύτηκαν την κατάργηση των βυζαντινών⁽¹⁰⁾ (μετά το 1261).
 - Αξιοποίησαν τον ισλαμικό θεσμό των⁽¹¹⁾ (δηλ. των φανατικών μαχητών του Ισλάμ)¹²⁵, για να αποκλείσουν τις ελληνικές πόλεις και να τις εξαναγκάσουν, μετά από μακρόχρονη πολιορκία, σε παράδοση
- > βαθμιαία, οι Οθωμανοί κατέκτησαν όλη τη Μ. Ασία.

124 Αρχικά, οι Οθωμανοί ήταν μια ομάδα *γιουρούκων* (δηλ. νομάδων), που κατοικούσαν στην Ασία. Εξαιτίας της επιδρομής του Μογγόλου Τζέκινς Χαν, μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν κοντά στην Προύσα. Οι Βυζαντινοί τους παραχώρησαν ένα μικρό τμήμα γη για εγκατάσταση.

125 Ο *γαζής* ήταν ονομασία που έδιναν σε ήρωες πολεμιστές στην Ανατολή. Δεν ήταν ληστής, αλλά μαχόταν κατά των απίστων, ως εκπρόσωπος της *σύμμα* (ή του «Οίκου του Θεού») των μουσουλμάνων. Μετά την άνοδο του Ισλάμ, ο *γαζής* έγινε τίτλος τιμής (τον οποίο είχαν πάρει και πολλοί Οθωμανοί Σουλτάνοι), που συνήθως μεταφράζεται ως «ο θριαμβευτής» και δίδεται σε υψηλόβαθμους αξιωματούχους του στρατού, οι οποίοι έχουν διακριθεί στη μάχη εναντίον εχθρών μη-Μουσουλμάνων. Άλλωστε, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Ιερός Πόλεμος κατά των «απίστων» χριστιανών, ήταν ο κύριος ενοποιητικός παράγοντας μεταξύ των μουσουλμάνων τουρκόφωνων νομάδων της Μεσαιωνικής Μικράς Ασίας. Ο τίτλος του *γαζή* έφερε και σαφή πολιτικά συμφραζόμενα, καθώς εκείνος συνέισφερε οικονομικά μέσα από την λεία του στην κοινωνία, γεγονός το οποίο σίγουρα του προσέδιδε κύρος και σεβασμό.

- Η ανάγκη για ενίσχυση του στρατού των Οθωμανών, οδήγησε στη στρατολόγηση των χριστιανόπαιδων, η οποία ονομάστηκε⁽¹²⁾, και στη συνέχεια στη συγκρότηση από αυτά του επίλεκτου τάγματος των⁽¹³⁾ (δηλ. του «νέου στρατού»)¹²⁶.

Ποια ήταν η πορεία των τουρκικών κατακτήσεων στην Ευρώπη;

Στα μέσα του 14^{ου} αι.:

- οι Οθωμανοί πέρασαν στην Ευρώπη και κατέκτησαν την οχυρή⁽¹⁴⁾ (1354).
- οι διαιρεμένοι⁽¹⁵⁾ λαοί υπέκυψαν μπροστά στις υπέρτερες δυνάμεις των Οθωμανών
- στη μάχη του⁽¹⁶⁾ (1389), οι Σέρβοι νικήθηκαν και αναγνώρισαν την οθωμανική επικυριαρχία.

γ. Προσπάθειες ανάσχεσης των Οθωμανών

Ποιο γεγονός έδωσε παράταση ζωής στο Βυζάντιο κατά τον 15^ο αιώνα;

- Στις αρχές του 15^{ου} αι., οι⁽¹⁷⁾ εισέβαλαν στη Μ. Ασία και κατανίκησαν το σουλτάνο Βαγιαζίτ στη μάχη της⁽¹⁸⁾ (1402).

---> η ήττα προκάλεσε βαθιά κρίση στο Οθωμανικό Κράτος και έδωσε παράταση ζωής στο ετοιμόρροπο Βυζάντιο.

¹²⁶Όταν οι Οθωμανοί, επί βασιλείας Μουράτ Α', είχαν εισβάλει στα Βαλκάνια και χρειάζονταν πολλά στρατεύματα, σκέφτηκαν να καταφύγουν στα παιδιά των Χριστιανών, τα οποία έπιαναν αιχμάλωτα. Ένας μουσουλμάνος θεολόγος, ο Καρά Ρουστέμ, γνωμάτευσε ότι το «Κοράνι» επέτρεπε στους μουσουλμάνους ηγέτες να χρησιμοποιούν το 1/5 των νεαρών απίστων που έπιαναν αιχμάλωτους, σε ηλικία από 15-20 ετών, για να ενισχύσουν τα στρατεύματά τους. Με τα παιδιά αυτά των χριστιανών που στρατολογούσαν, εξισλάμιζαν και φανάτιζαν, σχημάτιζαν τα περίφημα για τη γενναιότητα και τη σκληρότητά τους τάγματα των γενίτσαρων.

Ποιες προσπάθειες έκαναν οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες, τον τελευταίο αιώνα πριν την άλωση, για να αντιμετωπίσουν τους Οθωμανούς;

- Κατά τον τελευταίο αιώνα πριν την Άλωση:
 - Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες Ιωάννης Ε' (1369-71), Μανουήλ Β' (1399-1402) και Ιωάννης Η', ταξίδεψαν για βοήθεια στη Δύση.
 - Ο τελευταίος, στη σύνοδο της⁽¹⁹⁾-Φλωρεντίας, ανανέωσε την «ένωση», δηλ. την⁽²⁰⁾ της Ορθόδοξης στη Ρωμαϊκή Εκκλησία (1438-9), κάτι που είχε πρώτος αποδεχτεί ο Μιχαήλ Η' στη σύνοδο της⁽²¹⁾ (1274)
 - Η υποχώρηση αυτή, που δεν έγινε δεκτή από το λαό¹²⁷, αποδείχτηκε μάταιη, καθώς το Βυζάντιο έμεινε απροστάτευτο στα κατακτητικά σχέδια των Οθωμανών.

127 Ένα μεγάλο μέρος του βυζαντινού λαού μισούσε τόσο πολύ τους Λατίνους, ώστε προτιμούσε την πολιτική υποταγή στους Οθωμανούς παρά την πνευματική και εκκλησιαστική στον πάπα. Ο μεγάλος Δούκας Λουκάς Νοταράς, που εξέφραζε τις απόψεις των ανθενωτικών, δεν δίστασε να δηλώσει: *είναι προτιμότερο να δω να κυριαρχεί στην αγορά της Πόλης το φακίολι των Τούρκων παρά η καλύπτρα των Λατίνων.*

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Ο Μιχαήλ Η΄ προέβη σε συμμαχίες τόσο με τη Βενετία, όσο και με την αντίπαλό της Γένουα. Επίσης, συμμάχησε με την Ουγγαρία εναντίον της Σερβίας και με τους Τάταρους εναντίον των Βουλγάρων. Πέρα όμως από αυτά, ο Μιχαήλ είχε να αντιμετωπίσει ένα μεγάλο εξωτερικό εχθρό, τον Κάρολο Α΄ Ανδεγαβό, Γάλλο ευγενή ο οποίος, με παπική συναίνεση, είχε καταλάβει το θρόνο στο Βασίλειο της Σικελίας ενώ εμφανιζόταν και ως επίδοξος κατακτητής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Θεωρείται ότι ο Μιχαήλ αναμείχθηκε στη λαϊκή εξέγερση εναντίον των Γάλλων, η οποία κατέληξε στην άγρια σφαγή τους (σημαντική βέβαια ήταν και η προδιάθεση των Σικελών να εκδιώξουν τους κυβερνήτες τους). Η επανάσταση αυτή που έμεινε γνωστή ως «Σικελικός Εσπερινός», επειδή ξεκίνησε κατά τη διάρκεια του Εσπερινού της Δευτέρας του Πάσχα, στις 30 Μαρτίου 1282· ήταν η απαρχή του Πολέμου του Εσπερινού που κράτησε για 20 χρόνια (δηλ. μέχρι το 1302).

Η εξέγερση των Σικελών, το 1282, ενάντια στο καθεστώς του Καρόλου του Ανδεγαβού, αλλά και στην παρουσία των Γάλλων στο σύνολό τους, ήταν αποφασιστικής σημασίας για το Βυζάντιο που διήνυε τότε μια κρίσιμη περίοδο, μετά την πρόσφατη ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1261). Ο θανάσιμος κίνδυνος από τη Δύση, από τους Ανδεγαβούς του Καρόλου, είχε πλέον εξανεμιστεί. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Μιχαήλ, με τους συνεχείς πολέμους του, δεν κατόρθωσε τελικά να ανακτήσει τα εδάφη της αυτοκρατορίας, ενώ παράλληλα αποδυνάμωσε και το κράτος.

- Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1223-1282), ιδρυτής της δυναστείας των Παλαιολόγων, έγινε αυτοκράτορας το 1259 στο Νυμφαίον (παραγκωνίζοντας τον ανήλικο Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, του οποίου ήταν κηδεμόνας) και βασίλευσε μέχρι το θάνατό του. Έχοντας ήδη αποδείξει την αξία του στο πεδίο της μάχης ως στρατιωτικός, ο Μιχαήλ έδωσε γρήγορα και σαφή δείγματα ηγετικών και διπλωματικών ικανοτήτων. Πρώτη μεγάλη νίκη του αποτελεί η συντριβή των ενωμένων δυνάμεων του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Αγγέλου, του πρίγκιπα της Αχαΐας Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου και του βασιλιά της Σικελίας Μανφρέδου Χοχενστάουφεν, στην μάχη της Πελαγονίας (1259).
- Δύο ήταν οι εσωτερικοί διχασμοί στο Βυζάντιο κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ο πρώτος έγινε όταν πέθανε ο Μιχαήλ Η΄ (1320) και ο γιος του, Ανδρόνικος Γ΄, θέλησε να τον διαδεχτεί. Ωστόσο, ο παππούς του Ανδρόνικος Β΄ (πατέρας του Μιχαήλ Η΄) είχε άλλη γνώμη. Τελικά επικράτησε ο νόμιμος διάδοχος Ανδρόνικος Γ΄ και ο εμφύλιος σπαραγμός έληξε. Ο δεύτερος διχασμός έγινε το 1341, όταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός πήρε αυθαίρετα το βυζαντινό θρόνο και μετέφερε την έδρα του κράτους στο Διδυμότειχο. Την ίδια στιγμή, στην Πόλη, ο Πατριάρχης έστεφε νόμιμο αυτοκράτορα τον ανήλικο Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, γιο του Ανδρόνικου Γ΄. Έτσι, για ένα διάστημα, το κράτος είχε δύο πρωτεύουσες και δύο

αυτοκράτορες.

- Επειδή στη Θεσσαλονίκη υπήρχε μεγάλη κοινωνική ανισότητα, στα 1342 ξέσπασε επανάσταση με πρωτοβουλία της φιλελεύθερης παράταξης των Ζηλωτών. Τα 7 χρόνια που οι Ζηλωτές είχαν την εξουσία, δημεύτηκαν οι περιουσίες των ευγενών και ανακουφίστηκαν οι φτωχές λαϊκές μάζες. Όταν ο αρχηγός των Ζηλωτών, Μιχαήλ Παλαιολόγος, δολοφονήθηκε, ακολούθησε νέα λαϊκή εξέγερση, κατά την οποία εκτελέστηκαν πολλοί ευγενείς. Ηγέτης της εξέγερσης ήταν ο αρχηγός της ναυτικής συντεχνίας Ανδρέας Παλαιολόγος. Τελικά, οι Ζηλωτές διαφώνησαν μεταξύ τους και οι μετριοπαθείς παρέδωσαν την πόλη στον Βυζαντινό σφετεριστή αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνό.
- Ο Ανδόνικος Β', γιος του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, εγκατέλειψε τον εθνικό στρατό και στηρίχτηκε σε τυχοδιώκτες μισθοφόρους· πιο συγκεκριμένα, προσέλαβε στην υπηρεσία του την «καταλανική εταιρεία», που διέθετε 6.500 στρατιώτες, που όμως ενδιαφέρονταν μόνο για το κέρδος. Αρχικά, οι Καταλανοί και Αραγωνιοί, με αρχηγό τον Ρογήρο Δελφόρ, νίκησαν επανειλημμένα τους Τούρκους. Αργότερα όμως, άρχισαν οι ίδιοι να κάνουν καταστροφικές επιδρομές και λεηλασίες στις περιοχές της Νότιας Ελλάδας.
- Ο Μουράτ Α' πέρασε στην Ευρώπη και κατέκτησε διαδοχικά το Διδυμότειχο, την Ανδριανούπολη και άλλες περιοχές της Θράκης. Στον Έβρο προσπάθησαν να τον σταματήσουν δύο Σέρβοι ηγεμόνες, αλλά νικήθηκαν και έτσι οι Σλάβοι ηγεμόνες και οι Βούλγαροι αναγνώρισαν την ηγεμονία του σουλτάνου.
- Η κατάληψη της Καλλίπολης από τους Οθωμανούς έλαβε χώρα τον Μάρτιο του 1354 (μέχρι τότε, η Καλλίπολη ήταν κτήση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας). Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του βυζαντινού εμφυλίου πολέμου (1352-1357), οι Τούρκοι μισθοφόροι ενώθηκαν με τον Αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ' και λεηλάτησαν το θέμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην περιοχή της σημερινής Ανατολικής Θράκης. Στις 2 Μαρτίου 1354, ένας σεισμός κατέστρεψε εκατοντάδες χωριά και πόλεις στην περιοχή· σχεδόν κάθε κτήριο στην Καλλίπολη καταστράφηκε, αναγκάζοντας τους Έλληνες κατοίκους να εκκενώσουν την πόλη. Σε λιγότερο από ένα μήνα, ο Σουλεϊμάν πασάς κατέλαβε την πόλη, την οχύρωσε γρήγορα και την κατοίκησε με τουρκικές οικογένειες από τα βάθη της Ανατολίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ιωάννης ΣΤ' προσέφερε χρηματική αποζημίωση, ώστε να εκκενωθεί η πόλη από τον τουρικό πληθυσμό, αλλά η προσφορά του δεν έγινε δεκτή. Τότε ξέσπασε πανικός στην Κωνσταντινούπολη, καθώς οι κάτοικοι της βυζαντινής πρωτεύουσας θεώρησαν πως οι Τούρκοι θα επιτεθούν σύντομα στην Πόλη. Εξαιτίας αυτού, τον Νοέμβριο του 1354 ο Καντακουζηνός εκθρονίστηκε. Τελικά, η Καλλίπολη έγινε το μεγάλο προγεφύρωμα που χρησιμοποιήθηκε από τους Οθωμανούς για τη μετέπειτα επέκτασή τους στην Ευρώπη. Μάλιστα, σε λιγότερα από 10 χρόνια, σχεδόν ολόκληρη η Θράκη έπεσε στα χέρια των

Τούρκων, εκτός της Αδριανούπολης.

- Η Μάχη στο Κοσσυφοπέδιο αποτέλεσε κρίσιμη αλλά και πολύνεκρη σύγκρουση των στρατευμάτων της επεκτεινόμενης Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Σερβίας του Μοράβα (Σερβία του Μοράβα αποκαλείται, την περίοδο 1373-1402, το ισχυρότερο βασίλειο ανάμεσα σε όσα συνέθεταν τη Σερβική αυτοκρατορία· πρόκειται για ένα φεουδαρχικό κρατίδιο που βρισκόταν στην κοιλάδα απορροής του Μεγάλου Μοράβα – παραπόταμου του Δούναβη – στον οποίο οφείλει και το όνομα του). Τους Οθωμανούς οδήγησε επικεφαλής στη μάχη ο Σουλτάνος Μουράτ Α΄, συνοδευόμενος από τους γιους του Βαγιαζήτ και Γιακούμπ. Στο σουλτάνο αντιπαρατίθενται οι Σέρβοι μαζί με επικουρίες από άλλα βαλκανικά κράτη, σε μια προσπάθεια αναχαίτισης της ορμής των Οθωμανών. Το έμφυχο δυναμικό των αντιμαχόμενων παρατάξεων εξολοθρεύτηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου. Ανάμεσα στους πολυάριθμους νεκρούς κείτονταν οι επικεφαλής των στρατιών, ο σουλτάνος Μουράτ και ο πρίγκηπας Λάζαρος. Συνοπτικά, αν και οι Τούρκοι αφάνισαν τον σερβικό στρατό, εντούτοις είχαν «πύρρειο νίκη», με πολλούς νεκρούς και τραυματίες, με αποτέλεσμα την προσωρινή επιβράδυνση της προέλασής τους στη Βαλκανική.
- Η μάχη της Άγκυρας (1402) έγινε ανάμεσα στους Μογγόλους του Ταμερλάνου (διάσημου Μογγόλου κατακτητή, απογόνου του Τζέγκινς Χαν) από τη μία πλευρά και από την άλλη τους Οθωμανούς Τούρκους του Σουλτάνου Βαγιαζήτ Α' και τους Σέρβους (η χώρα των τελευταίων ήταν υποδουλωμένη στο Σουλτάνο). Ο Σουλτάνος Βαγιαζήτ Α', βλέποντας τον Ταμερλάνο να επεκτείνεται προς τα εδάφη που είχαν κατακτήσει οι Οθωμανοί, έσπευσε να τον αντιμετωπίσει, ωστόσο υπέστη μεγάλη ήττα και πιάστηκε αιχμάλωτος. Η νίκη των Μογγόλων στη Μάχη της Άγκυρας είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Βυζαντινούς, προκάλεσε εμφύλιο πόλεμο στο Οθωμανικό κράτος και καθυστέρησε την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σύνοδος της Λυών

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει στο εξωτερικό ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος, ήταν τα σχέδια του φιλόδοξου Γάλλου πρίγκιπα Κάρολου του Ανδεγαυού που, με τις ευλογίες του Πάπα, είχε θέσει υπό τον έλεγχό του τη νότια Ιταλία. Ο Γάλλος ηγεμόνας, μαζί με τον εκθρονισμένο Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο, ετοιμάζαν μια νέα σταυροφορία, η οποία αυτή τη φορά στρεφόταν ανοιχτά κατά των Βυζαντινών, με τη δικαιολογία ότι η Ανατολική Εκκλησία ήταν σχισματική. Μάλιστα, ο Κάρολος είχε ήδη καταλάβει την Αλβανία ενώ είχε κλείσει και συμμαχία με τους Ούγγρους, τους Σέρβους και τους Βούλγαρους.

Κάτω από την πίεση αυτών των εξελίξεων και με νωπή ακόμα την εμπειρία από την καταστροφική Σταυροφορία του 1204, ο Μιχαήλ έκανε συμφωνία με τον πάπα Γρηγόριο Θ΄ για την επανένωση της Ανατολικής Εκκλησίας με τη Ρώμη. Ο αυτοκράτορας, παρόλο που γνώριζε τις αντιδράσεις που θα προκαλούσε στους ισχυρούς εκκλησιαστικούς κύκλους, επιχειρηματολόγούσε υπέρ της Ένωσης, τονίζοντας κυρίως τα πολιτικά οφέλη που θα αποκόμιζε η Βυζαντινή αυτοκρατορία. Παράλληλα, υποσχόταν ότι η υποταγή που ζητούσε ο Πάπας δε θα ήταν ολοκληρωτική και τίποτα δε θα άλλαζε στο τυπικό και στην πίστη της Ανατολικής Εκκλησίας. Ωστόσο, οι αντίπαλοί της Ένωσης απαντούσαν επισημαίνοντας τη δογματική διαφορά του “filioque” και τον κίνδυνο εκλατινισμού τους.

Το Μάρτιο του 1274, μια βυζαντινή αντιπροσωπεία ξεκίνησε από την Πόλη με προορισμό τη Λυών της Γαλλίας. Φυσικά, τα μέλη της ήταν ένθερμοι υποστηρικτές της ένωσης. Φτάνοντας στη σύνοδο, οι βυζαντινοί έγιναν δεκτοί με τιμές από τον Πάπα και δήλωσαν ότι ήλθαν για να συμφωνήσουν την ένωση των εκκλησιών, έχοντας μαζί τους ένα χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ και μια παρόμοια επιστολή του γιου του, με τα οποία και οι δύο συμφωνούσαν με τους παπικούς όρους. Επίσης, είχαν μια παρόμοια επιστολή από τους βυζαντινούς κληρικούς (αν και οι τελευταίοι δεν δεσμεύονταν τόσο ανοιχτά).

Στις 29 Ιουνίου 1274, στο ναό των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, έλαβε χώρα μια κοινή λαμπρή Λειτουργία, κατά την οποία ο Πάπας εγκωμίασε το ελληνικό έθνος, τονίζοντας ταυτόχρονα τα οφέλη που θα είχε το Βυζάντιο από την ανακατάληψη της Μικράς Ασίας, στα πλαίσια μιας νέας σταυροφορίας. Η τελετή ολοκληρώθηκε με την ανάγνωση των λειτουργικών κειμένων στην λατινική και στην ελληνική γλώσσα, καθώς και του ελληνικού Συμβόλου της Πίστεως που όμως περιλάμβανε και το “filioque”.

Στη σύνοδο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στη Λυών, στις 6 Ιουνίου 1274, ο πάπας και η βυζαντινή αντιπροσωπεία διακήρυξαν την επανένωση των δύο Εκκλησιών, που θα είναι βασισμένη στην αμοιβαία ανοχή των δυτικών και ανατολικών εθίμων και συνηθειών. Με την

κίνηση αυτή, εξέλειπε πλέον η δικαιολογία για την ανάληψη σταυροφορίας από τη Δύση. Ο φιλόδοξος Γάλλος πρίγκιπας Κάρολος Ανδεγαυός αναγκάστηκε να αναδιπλωθεί και να περιμένει.

Ωστόσο, ήταν πολύ δύσκολο για τον Μιχαήλ Παλαιολόγο να πείσει την πλειοψηφία των Βυζαντινών για την ένωση που επετεύχθη στη Λυών. Επιπρόσθετα, η εκλογή στον παπικό θρόνο του Μαρτίνου του Δ΄, που ήταν υποστηρικτής του Καρόλου, ανέτρεψε τα όποια πολιτικά οφέλη για την Βυζαντινή αυτοκρατορία. Μάλιστα, ο Κάρολος κατόρθωσε να πείσει τον πάπα ότι οι Βυζαντινοί δεν δέχτηκαν την Ένωση και έτσι τα σχέδια για την σταυροφορία αναθερμάνθηκαν. Ευτυχώς όμως για το Βυζάντιο, ο Μιχαήλ Η΄ κατόρθωσε να αποτρέψει τον κίνδυνο. Η επανάσταση που ξέσπασε στη Σικελία (1282), με την υποκίνηση και του Μιχαήλ, προκάλεσε πολλά προβλήματα στους Γάλλους και τα σχέδιά τους ματαιώθηκαν.

Σύνοδος της Φερράρας-Φλωρεντίας

Το 1430, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα (δύο από τις σημαντικότερες πόλεις του βυζαντινού κόσμου), ξεκίνησε από την Κωνσταντινούπολη πρεσβεία με προορισμό τον πάπα, για να συγκληθεί οικουμενική σύνοδος που θα πραγματοποιούσε την Ένωση των Εκκλησιών, με αντάλλαγμα τη βοήθεια της Δύσης. Τον Νοέμβριο του 1437 νέα βυζαντινή αποστολή, με επικεφαλής τον αυτοκράτορα Ιωάννη και τον πατριάρχη Ιωσήφ, επιβιβάστηκε στα πλοία που είχαν ναυλωθεί από τον πάπα. Η προτίμηση του βυζαντινού μονάρχη Ιωάννη προς την παπική πρόταση οφειλόταν στο ότι στην Κωνσταντινούπολη κυριαρχούσε πάντα η αντίληψη πως ο πάπας, όντας ισχυρός πολιτικός παράγων, μπορούσε να επηρεάσει τους ηγέτες της Δύσης, προκειμένου αυτοί να βοηθήσουν για τη σωτηρία της Πόλης. Ωστόσο, στη διάρκεια της συνόδου, στο εσωτερικό της βυζαντινής αποστολής επικράτησε «σύγχυσις και διχόνοια»: τα μέλη της χωρίστηκαν σε υπερασπιστές της δυνατότητας της Ένωσης και σε υπέρμαχους της καθαρότητας της βυζαντινής παράδοσης¹²⁸, που θεωρούσε τους Λατίνους αιρετικούς και την Ένωση αδύνατη.

Ως τόπος της συνόδου ορίστηκε η Φερράρα. Ο πάπας προσκάλεσε στη σύνοδο τους θρησκευτικούς και πολιτικούς ηγέτες της Δύσης, δίνοντας διορία τριών μηνών για την παρουσία τους εκεί. Ωστόσο, κανένας πολιτικός δεν είχε παρουσιαστεί στον καθορισμένο χρόνο και ο αυτοκράτορας ανέβαλε συνεχώς την εναρκτήρια τελετή. Τελικά, η σύνοδος άρχισε επίσημα τον

¹²⁸ Κυριότερος εκπρόσωπος των ανθενωτικών ήταν ο μητροπολίτης Εφέσου Μάρκος Ευγενικός ο οποίος, αν και μέλος της βυζαντινής αποστολής στη σύνοδο, υποστήριξε σταθερά την ανυπαρξία συμβιβαστικής λύσης με τους Δυτικούς. Πέρα όμως από τους πρωταγωνιστές, η αποστολή αριθμούσε και πλήθος εκκλησιαστικών (δηλ. αυτούς που ήταν ιεράρχες και πατριαρχικοί άρχοντες): οι τελευταίοι, βασισμένοι στη γνώση του τυπικού και των γραφειοκρατικών διαδικασιών, θεωρούσαν ότι ήταν οι μόνοι αρμόδιοι να διαχειρισθούν τις υποθέσεις της εκκλησίας. Σχεδόν όλοι ήταν αντίθετοι εξ αρχής στην ιδέα της συνόδου και παρουσίαζαν τη συμμετοχή τους ως καθήκον υπακοής και απέδιδαν στον αυτοκράτορα την απόφαση να πραγματοποιηθεί η Ένωση.

Οκτώβριο. Ο δούκας της Βουργουνδίας, Φίλιππος Β' ο Καλός, ήταν ο μοναδικός ηγέτης που έστειλε εκπροσώπους του στη σύνοδο, χωρίς ωστόσο να εκδηλώσει ενδιαφέρον για παροχή βοήθειας προς τον βυζαντινό αυτοκράτορα. Κατά συνέπεια, η παρουσία του βυζαντινού μονάρχη στη σύνοδο δεν είχε κανένα αποτέλεσμα από διπλωματικής πλευράς, δεδομένου ότι δεν είχε καμιά επαφή με τους δυτικούς ηγέτες, ενώ ο πάπας, που τον είχε προσκαλέσει, δεν ήταν σε θέση να προσφέρει την απαιτούμενη βοήθεια.

Τον Μάιο του 1438 έφθασε στη Φερράρα το νέο ότι ο σουλτάνος Μουράτ Β' συγκέντρωνε στρατεύματα για να πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας απευθύνθηκε στον πάπα, ζητώντας να σταλούν τουλάχιστον δύο πλοία. Υστερα από επανειλημμένα διαβήματα του αυτοκράτορα, απεσταλμένοι του πάπα και του αυτοκράτορα συμφώνησαν με τους Βενετούς για τη ναύλωση τριών πλοίων (τα δύο από τα οποία ναύλωσε ο πάπας). Για να μην προκαλέσουν την οργή των Τούρκων κατά των Βενετών, που είχαν συμφέροντα στην Ανατολή, τα πλοία θα έφεραν τη βυζαντινή σημαία.

Τον Ιανουάριο του 1439 η σύνοδος μεταφέρθηκε στην Φλωρεντία¹²⁹. Στην αρχή της συνόδου, ο αυτοκράτορας είχε απαγορεύσει στους πολιτικούς άρχοντες που τον συνόδευαν να παίρνουν μέρος στις συζητήσεις ενώ υπογραμμίζοντας ότι ο θεολογικός διάλογος ήταν υπόθεση της Εκκλησίας, προσπάθησε να δείξει ότι έπρεπε να βρεθεί κάποια «μεσότητα» στα αδιέξοδα που οι εκκλησιαστικοί παρουσίαζαν ως ανυπέρβλητα. Όμως ο διάλογος δεν προχωρούσε και ο αυτοκράτορας απαίτησε στο εσωτερικό της βυζαντινής αποστολής να παίρνονται αποφάσεις με πλειοψηφία. Μάλιστα, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η Ένωση, πρότεινε να ψηφίσουν και οι πολιτικοί άρχοντες ενώ οι πιέσεις στους εκκλησιαστικούς για να συμφωνήσουν ήταν αφόρητες. Τελικά, όλοι (με εξαίρεση τον Μάρκο Ευγενικό), αναγκάστηκαν να υπογράψουν την Ένωση.

Στη σύγκρουση του πάπα και των εκπροσώπων του με τους βυζαντινούς εκκλησιαστικούς, δέσποζε η πολιτική σκοπιμότητα· ωστόσο, για τον βυζαντινό αυτοκράτορα η βοήθεια από τον πάπα παρέμενε η μοναδική διέξοδος και έτσι υποχωρούσε σε ό,τι θεωρούσε πως αποτελούσε δικαιοδοσία του για τη σύγκληση και τις εργασίες της συνόδου. Ο Ιωάννης συμβιβάστηκε να έχει θρόνο χαμηλότερο από αυτόν του πάπα και να μην εισέλθει έφιππος στην αίθουσα της συνόδου. Όταν οι εργασίες της συνόδου έληξαν, στις 5 Ιουλίου του 1439, ο αυτοκράτορας, αν και προέβαλε τα δικαιώματά του να δει το όνομα του να βρίσκεται στην αρχή του κειμένου για την απόφαση της Ένωσης, συμβιβάστηκε να ακολουθήσει το όνομα του πάπα. Η απαίτηση του πάπα Ευγενίου να ασπαστεί ο βυζαντινός πατριάρχης Ιωσήφ το πόδι του, ίσως να αποτελεί την παραστατικότερη ενέργεια των Δυτικών για να επιβληθούν στο επίπεδο του γοήτρου.

129 Λόγω της πανώλης που ξέσπασε στη Φερράρα αλλά και λόγω της προθυμίας του Κόζιμο των Μεδίκων να χρηματοδοτήσει τις εργασίες της.

Τον Ιούλιο του 1439, σε επίσημη Λειτουργία στον καθεδρικό ναό της Φλωρεντίας, διαβάσθηκαν από ελληνικής πλευράς οι Όροι της Ένωσης. Οι ορθόδοξοι αποδέχθηκαν το ρωμαϊκό δόγμα ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορευόταν από τον Θεό Υιό όσο και από τον Θεό Πατέρα και αναγνώριζαν επίσης το πρωτείο του παπισμού. Σε αντάλλαγμα ο πάπας θα έστελνε δυο πολεμικές τριήρεις και 300 στρατιώτες για την άμυνα της αυτοκρατορίας. Ακολούθησε νέο αίτημα της Κωνσταντινούπολης για άλλα δύο εξοπλισμένα πλοία. Ωστόσο, το αίτημα του αυτοκράτορα για αποστολή βοήθειας προς την Κωνσταντινούπολη για την άμυνα της Πόλης έμεινε αναπάντητο, αν και μετά την υπογραφή της Ένωσης.

Ο αυτοκράτορας Ιωάννη Η΄ τόνιζε ότι η Ένωση πραγματοποιήθηκε χωρίς να αλλάξει τίποτα, ούτε στο σύμβολο πίστεως ούτε στη λειτουργία ούτε στα έθιμα της Εκκλησίας. Από το παλάτι εκπορευόταν η πρόθεση για την εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης με τους ανθενωτικούς οι οποίοι, επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη, ανακάλεσαν την υπογραφή τους, τονίζοντας ότι αυτό που έγινε στη Φλωρεντία ήταν ολέθριο και συνιστούσε φθορά της ορθόδοξου πίστεως που έγινε με τη βία. Θα ακολουθήσει εμφύλιος διχασμός, καθώς οι πάντες θα χωριστούν σε «ενωτικούς» και «ανθενωτικούς»· ο αδελφός του αυτοκράτορα, αρνούμενος την ένωση, θα κάνει πραξικόπημα, με την βοήθεια των Τούρκων, για να πάρει την εξουσία στα χέρια του. Τελικά, η Ένωση επισημοποιήθηκε λίγους μήνες πριν την Άλωση, στις 12 Δεκεμβρίου 1452, από τον τελευταίο Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, παρουσία ιεραρχών, κληρικών και λαϊκών, καθώς και του εκπροσώπου του πάπα καρδινάλιου Ισιδώρου. Ωστόσο, η ανακήρυξη της Ένωσης δεν βοήθησε· η πτώση της Κωνσταντινούπολης ήλθε πέντε μήνες αργότερα.

Αμέσως μετά την Άλωση, ο ίδιος ο Μωάμεθ επέλεξε σαν νέο Οικουμενικό Πατριάρχη τον υπό αυτοκρατορική δυσμένεια ηγέτη των Ανθενωτικών μοναχό Γεννάδιο (τον γνωστό κατά κόσμο Γεώργιο Σχολάριο). Το 1480, σε σύνοδο που θα γίνει στον πατριαρχικό ναό της Παμμακαρίστου στη Κωνσταντινούπολη, η σύνοδος της Φλωρεντίας θα κηρυχθεί αντικανονική και οι αποφάσεις της άκυρες. Επίσης, την Σύνοδο της Φλωρεντίας είχαν αποδοκιμάσει, ήδη πριν την Άλωση, τα πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, καθώς και η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας (μετά την Άλωση). Αντίθετα, οι Καθολικοί θεωρούν τη Σύνοδο της Φλωρεντίας ως τη μόνη μετά το σχίσμα Οικουμενική Σύνοδο.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Ποια στοιχεία συνθέτουν την εικόνα παρακμής του Βυζαντίου μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Από τα μέσα του 14 ^{ου} αιώνα, το βυζαντινό νόμισμα ισχυροποιήθηκε.		
β. Οι Οθωμανοί ήταν τουρκική φυλή που ανήκε στους Σελτζούκους Τούρκους.		
γ. Οι γαζήδες ήταν οι χριστιανόπαιδες που στρατολογούσαν οι Οθωμανοί.		
δ. Στη μάχη του Κοσσυφοπεδίου οι Οθωμανοί νίκησαν τους Σέρβους.		
ε. Η μάχη της Άγκυρας επιτάχυνε την κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Οθωμανούς.		

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο «Λόγοι παράδοσης της Προύσας (1326)» (σελ. 65), να προσδιορίσετε τους λόγους για τους οποίους παραδόθηκαν στους Τούρκους οι πόλεις της Μ.Ασίας.
2. Με αφορμή το κείμενο «Καθιέρωση του παιδομαζώματος» (σελ. 65) και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στο θεσμό του παιδομαζώματος και στους «γενίτσαρους».
3. Στο παρατιθέμενο λαϊκό τραγούδι της πηγής «Λαϊκό τραγούδι» (σελ. 66), ο Κωνσταντής αντιπροσωπεύει τους τελευταίους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Με αφορμή το κείμενο αυτό, να αναφερθείτε στις προσπάθειες που έκαναν οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες, τον τελευταίο αιώνα πριν την άλωση της Κωνσταντινούπολης, για την αντιμετώπιση των Οθωμανών.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Μιχαήλ	6. φορολογία	11. γαζήδων
2. εμφύλιοι	7. Ανδρόνικος	12. παιδομάζωμα
3. οικονομική	8. μισθοφόροι	13. γενίτσαρων
4. στρατιωτική	9. νομάδες	14. Καλλίπολη
5. νόμισμα	10. ακριτών	15. βαλκανικοί
16. Κοσσυφοπέδιου	21. Λυών	
17. Μογγόλοι		
18. Άγκυρας		
19. Φερράρας		
20. υποταγή		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Λ γ: Λ δ: Σ ε: Λ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

III. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΥΣ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ

2. Η Άλωση της Πόλης

α. Πολιορκία και άλωση της Πόλης

Ποιος σουλτάνος έβγαλε την Οθωμανική Αυτοκρατορία από την κρίση και ποιο το έργο του:

- Μετά τη μάχη της⁽¹⁾ η Οθωμανική Αυτοκρατορία βυθίστηκε στην αναρχία.
 - Ο σουλτάνος⁽²⁾ Β' (1421-51) επανέφερε την τάξη και ανανέωσε την επιθετικότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· πιο συγκεκριμένα:
 - α. κατέλαβε τα Γιάννενα και τη⁽³⁾ (1430)
 - β. κατανίκησε ένα σταυροφορικό στρατό στη⁽⁴⁾ (1444)
- > έτσι προετοίμασε την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης¹³⁰, την οποία διεξήγαγε με επιτυχία ο διάδοχος του⁽⁵⁾ Β' Πορθητής (1451-81).

Πότε, πώς έγινε η άλωση και τι επακολούθησε μέσα στην Πόλη:

- Προτού αρχίσει την πολιορκία, ο Πορθητής έχτισε στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου το φρούριο της⁽⁶⁾, για να εμποδίσει τον⁽⁷⁾ της Πόλης από τον Εύξεινο Πόντο¹³¹.
- Η πολιορκία κράτησε⁽⁸⁾ μέρες (6 Απριλίου -⁽⁹⁾). Ο γενναίος αυτοκράτορας⁽¹⁰⁾ ΙΑ' διέθετε ελάχιστες δυνάμεις, ενώ η υπεροχή των Τούρκων σε στρατιώτες και οπλισμό ήταν συντριπτική. Οι Βυζαντινοί, αβοήθητοι από τα χριστιανικά κράτη¹³², αγωνίστηκαν ηρωικά, αλλά ο αγώνας ήταν άνισος.

130 Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Μουράτ Β' είχε κάνει και μια πρώτη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, η οποία όμως είχε αντέξει, χάρη στην αντοχή των τειχών της.

131 Παράλληλα, άρχισε την κατασκευή πολλών κανονιών, διαφόρου διαμετρήματος, προκειμένου να καταστρέψει τα χιλιόχρονα τείχη της Πόλης, ενώ έστειλε εγκαίρως στην Πελοπόννησο το στρατηγό Τουρχάν, για να εμποδίσει τους δεσπότες του Μιστρά Δημήτριο και Θωμά να στείλουν βοήθεια στην Κωνσταντινούπολη.

132 Η Δύση δε βοήθησε, παρά ελάχιστα. Ένας από τους λιγους που έσπευσαν σε βοήθεια ήταν ο γενουάτης Ιωάννης Ιουστιανιάνης, με περίπου 1.000 στρατιώτες, στον οποίο ο αυτοκράτορας ανέθεσε την άμυνα της

- Η τελική έφοδος έγινε τη νύχτα της 29^{ης} Μαΐου. Κατόπιν σφοδρού βομβαρδισμού και συνεχών επιθέσεων, οι γενίτσαροι πέρασαν από τα ρήγματα των τειχών¹³³ και έγιναν κύριοι της Πόλης. Ο αυτοκράτορας έπεσε στο πεδίο της μάχης, κυκλωμένος από τους εισβολείς. Όπως προέβλεπε ο θρησκευτικός νόμος¹³⁴, η Πόλη παραδόθηκε στους μαχητές· οι σφαγές και η λεηλασία διήρκεσαν τρεις ολόκληρες μέρες.
- Από την πρώτη κιάλας μέρα, ο Μωάμεθ Β΄ μπήκε με πομπή στην κατακτημένη πόλη, προσευχήθηκε στην Αγία⁽¹¹⁾ και ανήγγειλε ότι εφεξής⁽¹²⁾ του θα είναι η Πόλη¹³⁵.

πόλης. Τελικά, ο Ιουστινιάνης έπεσε νεκρός στη μάχη. Επίσης, πέντε πλοία, με αρχηγό τον πλοίαρχο Φλαντανελά, κατόρθωσαν να διασπάσουν το ναυτικό κλοιό και να βυθίσουν πολλά τουρκικά πλοία.

133 Το πρωί της 29^{ης} Μαΐου, άρχισε η τελική επίθεση, που ήταν οργανωμένη σε τρεις φάσεις. Οι μεγαλύτερες συγκρούσεις γίνονταν στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού, όπου πολεμούσε ο Μωάμεθ με τους γενίτσαρους του και ο Κωνσταντίνος με τους συγγενείς του, τους άρχοντες και τη φρουρά του. Οι δύο πρώτες έφοδοι αποκρούστηκαν και ενώ η νίκη φάνηκε προς στιγμήν να κλίνει προς το μέρος των Βυζαντινών, ο ηρωικός Ιουστινιάνης τραυματίστηκε και αποχώρησε. Μέσα στη γενικότερη σύγχυση που ακολούθησε, χαλάρωσε η άμυνα και 12.000 γενίτσαροι βρήκαν την ευκαιρία να αναρριχηθούν ψηλά στα τείχη (όπου τα ρήγματα από τα κανόνια ήταν μεγαλύτερα) και από εκεί να περάσουν στο εσωτερικό της Πόλης. Υπάρχει και η άποψη ότι οι γενίτσαροι κατέλαβαν την Πόλη, αφού παραβίασαν τη μικρή πύλη Κερκόπορτα που ήταν αφύλακτη και βρέθηκαν πίσω από τα νώτα των Βυζαντινών, στο σημείο όπου πολεμούσε ο αυτοκράτορας.

134 Ο νόμος αυτός επέτρεπε στους πολεμιστές που καταλάμβαναν, έπειτα από πολιορκία, μια πόλη, να τη λεηλατήσουν για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα (συνήθως τριών ημερών) και να διαπράξουν όσα εγκλήματα επιθυμούσαν, προκειμένου να πλουτίσουν και συνάμα να εκδικηθούν για όσα υπέφεραν κατά την πολιορκία. Ο νόμος αυτός προκαλούσε φόβο στους Χριστιανούς, γι' αυτό και συχνά προτιμούσαν να παραδίδονται με διαπραγματεύσεις, για να αποφύγουν τις δυσμενείς συνέπειές του.

135 Ο Μωάμεθ, που είχε σαφώς εκδηλώσει την επιθυμία του να καταστήσει την Πόλη πρωτεύουσα του κράτους του, άρχισε γρήγορα να την ανοικοδομεί, μεταφέροντας πληθυσμούς από άλλες περιοχές. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, ο Μωάμεθ Β΄ παραχώρησε σημαντικά προνόμια στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, σε μια προσπάθεια να ελέγξει τον χριστιανικό πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

β. Οι συνέπειες

Ποιες υπήρξαν οι συνέπειες από την Άλωση;

- Η Άλωση αρχικά τραυμάτισε την περηφάνεια των Ελλήνων, που θρήνησαν τη μεγάλη συμφορά σε όλους τους τόνους. Ωστόσο, σύντομα άρχισε να διαμορφώνεται η ελπίδα της Ανάστασης του Γένους.
- Το πνεύμα του Βυζαντίου μεταφέρθηκε από τους⁽¹³⁾ του στη Δύση.
- Οι Οθωμανοί έκλεισαν τους δρόμους της Ανατολής, ωθώντας τους Ευρωπαίους στις μεγάλες⁽¹⁴⁾ ανακαλύψεις.

γ. Η βυζαντινή πνευματική κληρονομιά

Ποια χώρα θεώρησε τον εαυτό της ως κληρονόμο του Βυζαντίου;

- Η βυζαντινή ιδεολογία επηρέασε έντονα την ιδεολογία του⁽¹⁵⁾ Κράτους:
 - οι Ρώσοι θεώρησαν ότι ήταν οι μοναδικοί κληρονόμοι της βυζαντινής πνευματικής και πολιτικής παράδοσης
 - > στις αρχές του 16^{ου} αι., οι Ρώσοι διατύπωσαν τη θεωρία ότι η Μόσχα ήταν η Τρίτη⁽¹⁶⁾, η πόλη που έμελλε να ανασυστήσει τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία¹³⁶.
- Πέραν των Ρώσων, και οι ορθόδοξοι βαλκανικοί λαοί επηρεάστηκαν βαθιά από το βυζαντινό πολιτισμό, ενώ η Ορθοδοξία συνέβαλε στη διατήρηση της πνευματικής τους ταυτότητας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

136 «Πρώτη Ρώμη» ήταν η ίδια η Ρώμη, η πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους και έδρα του Πάπα. «Δεύτερη Ρώμη» ήταν η Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα του Βυζαντινού κράτους. Μετά την πτώση της Πόλης, ο Ιβάν Γ', που ένωσε τις ρωσικές χώρες, νυμφεύθηκε την κόρη του Δεσπότη του Μορέως Θωμά Παλαιολόγου (ανιψιά του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου) και υιοθέτησε το δικέφαλο αετό ως σύμβολο στα λάβαρα του. Έτσι, άρχισε να επικρατεί η ιδέα ότι η Μόσχα ήταν η «Τρίτη Ρώμη», τίτλος που στη συνέχεια εδραιώθηκε καθώς η Μόσχα ανέλαβε το ρόλο της υπεράσπισης των Χριστιανών της Ευρώπης. Το ρόλο αυτό, κατά καιρούς, έπαιξαν Ρώσοι αυτοκράτορες όπως ο Μέγας Πέτρος και η Μεγάλη Αικατερίνη, ξεσηκώνοντας τους Χριστιανούς των Βαλκανίων. Ως προς την προστασία των Ορθοδόξων, οι Ρώσοι προσέφεραν πολλά στα χρόνια που ακολούθησαν. Ωστόσο, ως προς τη συνέχιση της βυζαντινής πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο, καθώς δεν υπήρξαν κληρονόμοι του Βυζαντίου γενικά στον πνευματικό τομέα αλλά μόνο στο θρησκευτικό. Αυτό εξηγείται και από το γεγονός ότι οι πιο αξιόλογοι Βυζαντινοί λόγιοι, λίγο πριν αλλά και μετά την Άλωση, μετακινήθηκαν στην Ιταλία και εκεί, κυρίως, μεταλαμπαδέυσαν τον πολιτισμό τους.

Ποια ήταν η προσφορά του Βυζαντίου στον ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πολιτισμό;

- Η συνεισφορά του Βυζαντίου στον ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πολιτισμό ήταν πολύ σημαντική, για τους παρακάτω λόγους:
 - η βυζαντινή αυτοκρατορία διέσωσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό από την απειλή των⁽¹⁷⁾ κατακτήσεων κατά τον 7^ο και 8^ο αι.
 - ανέπτυξε⁽¹⁸⁾ μεγάλη και πρωτότυπη η οποία επηρέασε Ανατολή και Δύση
 - διαφύλαξε, καλλιέργησε και μετέδωσε στην Ευρώπη την κλασική κληρονομιά, στην οποία ανήκει και η ρωμαϊκή⁽¹⁹⁾ παράδοση
 - ανέπτυξε νέα γραμματειακά είδη (όπως τη⁽²⁰⁾ και τη λειτουργική ποίηση) και τις θετικές επιστήμες (όπως την⁽²¹⁾ και τα μαθηματικά)
 - τελειοποίησε την οργάνωση των κρατικών υπηρεσιών, από την οποία επηρεάστηκαν το Χαλιφάτο, τα μεσαιωνικά βαλκανικά κράτη, η Ρωσία και το Οθωμανικό Κράτος
 - συνέβαλε στη διαμόρφωση της⁽²²⁾ μουσικής, του⁽²³⁾, των ουμανιστικών ή ανθρωπιστικών σπουδών και άλλων εκφάνσεων του πολιτισμού στη δυτική Ευρώπη.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

- Εκτός από τα Γιάννενα, ο σουλτάνος Μουράτ Β' είχε επίσης εισβάλει και στην Πελοπόννησο, την οποία κατέστησε υποτελή του στα 1426.
- Το 1441/1442, ο οθωμανός σουλτάνος Μουράτ Β' υπέγραψε μια δεκάχρονη συνθήκη ανακωχής με την Ουγγαρία. Κατόπιν παραιτήθηκε από το θρόνο χάριν του 12χρονου γιου του Μεχμέτ Β' Φατίχ (γνωστότερου ως Μωάμεθ Β'). Παρά τη συνθήκη που υπέγραψε, η Ουγγαρία συνεργάστηκε με τη Βενετία και τον Πάπα Ευγένιο Δ' για να οργανώσει ένα νέο σταυροφορικό στρατό. Υπό την πίεση των νέων εξελίξεων, ο γιος ανακάλεσε τον Μουράτ Β' στο θρόνο, προκειμένου να ηγηθεί του οθωμανού στρατού. Πράγματι, στις 10 Νοεμβρίου 1444, σταυροφόροι από την Κεντρική Ευρώπη, με αρχηγό τον νεαρό βασιλιά της Πολωνίας και της Ουγγαρίας Βλάντισλαβ Γ' της Βάρνας (ή Λαδισλάο Γ' της Πολωνίας), συγκρούστηκαν με τους Τούρκους του σουλτάνου Μουράτ Β', κοντά στη Βάρνα της ανατολικής Βουλγαρίας. Οι 30.000 Σταυροφόροι συντρίφθηκαν από τους υπέρετερους αριθμητικά αλλά και στρατιωτικά 120.000 Οθωμανούς και ο βασιλιάς τους σκοτώθηκε. Με αυτή την ήττα σταμάτησε οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια παρεμπόδισης της διεξόδου της οθωμανικής αυτοκρατορίας στην ανατολική Ευρώπη για αρκετές δεκαετίες.
- Πολλοί Βυζαντινοί λόγιοι είχαν μετακινηθεί στη Δύση πριν από την Άλωση και ακολούθησαν πολλοί άλλοι μετά από αυτήν. Οι λόγιοι, ως φορείς του βυζαντινού πολιτισμού και της αρχαίας ελληνικής παράδοσης, πρόσφεραν τα φώτα τους στη Δύση και συνέβαλαν, σε μεγάλο βαθμό, στην Αναγέννηση.
- Μέχρι την Άλωση, το εμπόριο με τα προϊόντα της Ανατολής (κυρίως μπαχαρικά), γινόταν από χερσαίους δρόμους που κατέληγαν στα μικρασιατικά παράλια. Με την πλήρη επικράτηση των Οθωμανών, οι δρόμοι αυτοί έκλεισαν για τους Ευρωπαίους. Τότε, οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι άρχισαν να αναζητούν άλλους θαλάσσιους δρόμους προς την Ινδία και την Κίνα· έφτασαν στις Ινδίες, περιπλέοντας την Αφρική, αλλά και στην αμερικανική ήπειρο, διασχίζοντας τον Ατλαντικό.
- Χαρακτηριστικά παραδείγματα της πνευματικής και πολιτιστικής επιρροής του Βυζαντίου στον ευρωπαϊκό πολιτισμό αποτελούν η ιταλική αναγεννησιακή τέχνη και η οθωμανική αρχιτεκτονική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μωάμεθ Β΄ Πορθητής

Ο Μωάμεθ Β΄ Πορθητής, τρίτος γιος του Σουλτάνου Μουράτ Β΄, γεννήθηκε στις 30 Μαρτίου του 1432 στην Αδριανούπολη, τότε πρωτεύουσα του Οθωμανικού κράτους. Ήταν γενναίος και ριψοκίνδυνος, αλλά χωρίς να στερείται και διοικητικής πείρας, καθώς ήδη σε ηλικία 11 ετών εστάλη ως κυβερνήτης στην Αμάσεια της Μικράς Ασίας.

Τον επόμενο χρόνο ο Μουράτ, έχοντας κλείσει τα ανοιχτά μέτωπα κατά των Δυτικών στην Ευρώπη και των Τουρκομάνων εμίρηδων στη Μικρά Ασία, αποφάσισε να παραιτηθεί υπέρ του γιου του Μωάμεθ. Ωστόσο, λίγο αργότερα, ο νεαρός Μωάμεθ βρέθηκε αντιμέτωπος με έναν ισχυρό αντιτουρκικό σταυροφορικό συνασπισμό στην Ευρώπη. Παράλληλα την περίοδο εκείνη ξέσπασε μια ενδοπαλατιανή σύγκρουση μεταξύ των φιλοπόλεμων υπουργών και των διαλλακτικών ειρηνόφιλων· οι τελευταίοι θα προκαλέσουν εξέγερση των γενίτσαρων κατά του νεαρού Σουλτάνου και της πολιτικής του, που βρισκόταν υπό την επιρροή των φιλοπόλεμων. Ο Μωάμεθ αναγκάζεται να παραιτηθεί, ζητώντας την επιστροφή του Μουράτ. Ο Μουράτ θα ηγηθεί της αντεπίθεσης κατά των Σταυροφόρων και θα τους νικήσει στη μάχη της Βάρνας(1444).

Ο Μωάμεθ παρέμεινε στην αφάνεια μέχρι το θάνατο του πατέρα του το 1451, οπότε επανήλθε στο θρόνο σε ηλικία 21 ετών. Από την πρώτη στιγμή, έθεσε ως στόχο την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης και των υπολειμμάτων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Επιδιώκοντας να ρυθμίσει όποιες εκκρεμότητες υπήρχαν, έκλεισε ειρήνη με τους караμανίδες¹³⁷, σύναψε νέα ειρήνη με τους Ούγγρους και ανανέωσε τις συνθήκες με τις ιταλικές δημοκρατίες, πετυχαίνοντας έτσι να απομονώσει το Βυζάντιο από κάθε πηγή ενισχύσεων. Τελικά, τον Απρίλιο του 1453, ο Μωάμεθ Β΄ έφτασε μπροστά στην Πόλη, οδηγώντας ένα στρατό άνω των 100.000 πολεμιστών. Μετά από σύντομη αλλά σκληρή πολιορκία, η Πόλη έπεσε στις 29 Μαΐου 1453 και επακολούθησε άγρια σφαγή¹³⁸.

137 Οι Καραμανίδες ήταν μια ιστορική δυναστεία (τέλη 13^{ου}-τέλη 15^{ου} αιώνα). Το κράτος τους ιδρύθηκε από τους Τουρκομάνους (μιας χαλαρής συνομοσπονδίας τουρκικών φυλών στην Κεντρική Ασία), υπό την ηγεσία του Καραμάν Μπέι, και τελικά ενσωματώθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την βασιλεία του Μωάμεθ Β΄. Το κράτος των Καραμανίδων ιδρύθηκε στο νοτιότερο μισό της Κεντρικής Ανατολίας. Στο απόγειο της ισχύς του, είχε επίσης υπό τον έλεγχο του την κεντρική περιοχή της μεσογειακής ακτής της Ανατολίας.

138 Αργότερα, άρχισε μια σειρά από εκστρατείες που οδήγησαν στην κατάλυση του Δουκάτου των Αθηνών, του Δεσποτάτου του Μυστρά, της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας και των φραγκικών ηγεμονιών του Αιγαίου. Μέχρι το 1461 σχεδόν όλος εκείνος ο γεωγραφικός χώρος που αποτελούσε τον πυρήνα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας είχε ενωθεί ξανά σε ένα νέο κράτος.

Ο Μωάμεθ αντιλήφθηκε νωρίς την ανάγκη για δημιουργία ενός ισχυρού ναυτικού, ώστε να μην εξαρτάται από τις διαθέσεις των ιταλικών δημοκρατιών που κυριαρχούσαν ακόμη στην Ανατολική Μεσόγειο. Στη διαδικασία αυτή, οι Γενουάτες ήταν ο πιο εύκολος αντίπαλος· γρήγορα κατάφερε να θέσει υπό τον έλεγχό του τις κυριότερες θέσεις τους (Γαλατάς, Λέσβος κ.α.). Ωστόσο, ισχυρότερη αντίσταση συνάντησε από τη Βενετία, η οποία ήταν αποφασισμένη να υπερασπιστεί με κάθε τρόπο την εκτεταμένη αποικιακή της αυτοκρατορία. Επί των ημερών του Μωάμεθ Β΄, διεξήχθη ο πρώτος Βενετο-Τουρκικός πόλεμος που κατέληξε σε νίκη των Οθωμανών, οι οποίοι πέτυχαν να αποσπάσουν την Εύβοια, μερικά νησιά του Αιγαίου και κάποιες θέσεις στην Πελοπόννησο. Αργότερα, στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του, ο Μωάμεθ επιχείρησε ανεπιτυχώς να καταλάβει και τη Ρόδο από τους Ιωαννίτες Ιππότες.

Ο Μωάμεθ Β΄ πέθανε στις 3 Μαΐου 1481, σε ηλικία 49 ετών, στην περιοχή Μάλτεπε της Κωνσταντινούπολης, μετά από σύντομη ασθένεια· εικάζεται ότι πέθανε από δηλητηρίαση.

Τα τείχη της Κωνσταντινούπολης

Η μορφή της περιτειχισμένης Κωνσταντινούπολης μπορεί να περιγραφεί ως τριγωνική. Ως βάση του τριγώνου ήταν τα χερσαία τείχη ενώ οι πλευρές του, που αποτελούσαν και την ακτογραμμή της πόλης, σχηματιζόταν από τα θαλάσσια τείχη.

Τα χερσαία (ή Θεοδοσιανά) τείχη, που είχαν μήκος 5.570 μέτρων περίπου, ήταν διπλά. Εκείνο που έβλεπε προς την πόλη έφερε την ονομασία *Έσω Τείχος* και εκείνο που έβλεπε προς την πεδιάδα ονομαζόταν *Έξω Τείχος*. Η κύρια γραμμή άμυνας των βυζαντινών ήταν το *Έσω τείχος*, που είχε ύψος 12 μέτρα και πλάτος 5 μέτρα, και περιλάμβανε 96 πύργους ύψους 18 ως 20 μέτρα ο καθένας. Οι πύργοι αυτοί απείχαν μεταξύ τους 55 μ. περίπου. Το *Έξω Τείχος* προστέθηκε στις επισκευές του 447 και είχε 8,5 μέτρα ύψος και 2 μ. πλάτος·είχε επίσης 96 πύργους, που είχαν ύψος 10 μ. περίπου και ήταν τοποθετημένοι έτσι ώστε να βρίσκονται στο κέντρο του κενού που άφηναν ανάμεσά τους οι εσώπυργοι. Τα τείχη απείχαν μεταξύ τους 15 έως 20 μ. ενώ ο χώρος που υπήρχε μεταξύ τους ονομαζόταν από τους βυζαντινούς «Περίβολος». Σε όλο το μήκος του *Έξω Τείχους* υπήρχε τάφος που το πλάτος της ήταν 19 μέχρι 21 μ. και το βάθος της περίπου 10 μ.

Κατά μήκος του χερσαίου τείχους υπήρχαν 10 πύλες, εναλλάξ μια πολιτική και μια στρατιωτική, ενώ υπήρχε και μια επίσημη για την είσοδο του αυτοκράτορα. Αυτή η πύλη ήταν η λεγόμενη *Χρυσή Πύλη*, η πιο περίλαμπρη από όλες, στο σημείο όπου αργότερα χτίστηκε το οχυρό *Επταπύργιο* (τουρκ. *Γιεντί Κουλέ*). Οι υπόλοιπες πολιτικές πύλες ήταν οι πύλες του Αγίου Ρωμανού, του Ρηγίου ή Ρουσίου, της Σηλυβρίας (ή Ζωοδόχου Πηγής ή Μελαντιάδος), του Χαρισίου ή Πολυανδρίου, που μένανε ανοικτές όλο το πρωί μέχρι το μεσημέρι. Οι στρατιωτικές πύλες

οδηγούσαν μόνο στον περίβολο μεταξύ των τειχών, και ήταν αριθμημένες, από νότο προς βορρά: η Πύλη του Πρώτου ή αλλιώς Πύλη του Χριστού, η Πύλη του Δευτέρου, η Πύλη του Τρίτου, η Πύλη του Τέταρτου και η Πύλη του Πέμπτου. Επίσης υπήρχαν κάποιες μικρότερες πύλες γνωστές ως *πυλίδες* που χρησίμευαν στους στρατιώτες, για να ανεβοκατεβαίνουν στα τείχη, στους αγγελιαφόρους ή τους μυστικούς καλεσμένους ή επισκέπτες του αυτοκράτορα και στους μοναχούς που τις χρησιμοποιούσαν για να πηγαينوέρχονται στα μοναστήρια. Μια από αυτές τις *πυλίδες* ήταν και η γνωστή, για το τραγικό της ρόλο στην άλωση της Πόλης το 1453, *Κερκόπορτα*.

Η πρόσβαση στην πόλη από την θάλασσα παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες χάρης σε ένα ισχυρό θαλάσσιο ρεύμα στον Βόσπορο, τους βόρειους ανέμους αλλά και μια σειρά από ξέρες και ύφαλους που υπήρχαν στην Προποντίδα. Έτσι, για την προστασία των ακτών αρκούσε μόνο μια σειρά τειχών. Τα τείχη στην θάλασσα ήταν μικρότερα αλλά ήταν χτισμένα ακριβώς δίπλα στη θάλασσα ώστε να μην μπορεί να αποβιβαστεί ο εχθρός εάν δοκίμαζε επίθεση. Τα τείχη είχαν πάχος 3 με 4 μέτρα ενώ το ύψος τους είχαν 10 μέτρα στον Κεράτιο κόλπο και 13 με 15 μέτρα στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Και στα παράκτια τείχη υπήρχαν πύργοι, ύψους περίπου 13 με 15 μέτρων, αλλά ορθωνόντουσαν σε ακαθόριστα διαστήματα. Οι πύλες του παράκτιου τείχους ήταν μικρότερες του χερσαίου τείχους και λειτουργούσαν κυρίως ως εμπορικές για τους εμπόρους και για εφοδιασμό για τα στρατεύματα μέσω της θαλάσσιας οδού. Για την ασφάλεια του Κερατίου κόλπου οι Βυζαντινοί έκλειναν το στόμιο του κόλπου με μια βαριά σιδερένια αλυσίδα που εκτεινόταν μέχρι τη συνοικία του Γαλατά.

Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος (8 Φεβρουαρίου 1405 - 29 Μαΐου 1453) ήταν ο τελευταίος βασιλεύων Βυζαντινός αυτοκράτορας, από το 1449 έως το θάνατό του κατά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453). Γεννήθηκε στις 8 Φεβρουαρίου του 1405 στην Κωνσταντινούπολη και ήταν το όγδοο από τα δέκα παιδιά του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και της Ελένης Δραγάση, κόρης Σέρβου ηγεμόνα. Ήταν και νεότερος αδερφός του επίσης αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου και του Θεόδωρου Β΄ Παλαιολόγου, δεσπότη του Μυστρά. Την πρώτη του επαφή με θέση εξουσίας είχε σε ηλικία 18 ετών, όταν ο αδελφός του Ιωάννης Η΄ τον όρισε ως αντιβασιλέα στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου ο ίδιος να ταξιδέψει στη Βενετία και την Ουγγαρία για αναζήτηση βοήθειας. Το 1443 ο Κωνσταντίνος ανέλαβε δεσπότης του Μυστρά, που τότε ήταν το κέντρο της τέχνης και του πολιτισμού που ανταγωνιζόταν την Κωνσταντινούπολη. Αφιερώθηκε με ζήλο στη διοικητική και στρατιωτική αναδιοργάνωση του δεσποτάτου, με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της άμυνας της Πελοποννήσου έναντι της οθωμανικής απειλής. Μετά τον θάνατο του Ιωάννη Η΄, στέφθηκε αυτοκράτορας στον Μυστρά (6 Ιανουαρίου 1449). Η δέουσα εκκλησιαστική

τελετή στέψης στην Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη δεν έγινε ποτέ, διότι ο Κωνσταντίνος δεν απέρριπτε την ένωση και κάτι τέτοιο θα προκαλούσε την εξέγερση των ανθενωτικών.

Ο Κωνσταντίνος διακρίθηκε για την αποφασιστικότητα και τις διοικητικές του ικανότητες, ενώ ως φιλενωτικός είχε και την εκτίμηση της Ρώμης. Μεταξύ των πρώτων ενεργειών του ως αυτοκράτορα ήταν η δρομολόγηση ανακωχής με τους Τούρκους και ο προσεταιρισμός της ανθενωτικής παράταξης. Μάλιστα, στους πρώτους μήνες της διακυβέρνησής του ζήτησε να αυξηθούν οι φόροι στα εισαγόμενα από τους Βενετούς προϊόντα κι εκείνοι αναζήτησαν σύμμαχο στον Μωάμεθ Β'.

Μετά το θάνατό του, έγινε θρυλική μορφή της ελληνικής λαϊκής παράδοσης ως ο "Μαρμαρωμένος Βασιλιάς" που θα ξυπνήσει και θα ανακτήσει την αυτοκρατορία και την Κωνσταντινούπολη από τους Οθωμανούς. Ο θάνατός του σηματοδότησε το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία είχε συνεχιστεί στην Ανατολή για 977 χρόνια μετά την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

«Της Αγίας Σοφιάς» (Δημοτικό τραγούδι)

*Σημαίνει ο Θιός, σημαίνει η γης, σημαίνουν τα επουράνια,
σημαίνει κι η Αγια Σοφιά, το μέγα μοναστήρι,
με τετρακόσια σήμαντρα κι εξηνταδυό καμπάνες,
κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και διάκος.
Ψάλλει ζερβά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης,
κι απ' την πολλήν την ψαλμουδιά εσειόντανε οι κολόνες.
Να μπούνε στο χερουβικό και να 'βγει ο βασιλέας,
φωνή τους ήρθε εξ ουρανού κι απ' αρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε το χερουβικό κι ας χαμηλώσουν τ' άγια,
παπάδες πάρτε τα ιερά και σεις κεριά σβηστείτε,
γιατί είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.
Μόν' στείλτε λόγο στη Φραγκιά, να 'ρτουνε τρία καράβια
το 'να να πάρει το σταυρό και τ' άλλο το βαγγέλιο,
το τρίτο το καλύτερο, την άγια τράπεζά μας,
μη μας την πάρουν τα σκυλιά και μας τη μαγαρίσουν».
Η Δέσποινα τaráχτηκε και δάκρυσαν οι εικόνες.
«Σώπασε κυρά Δέσποινα, και μη πολυδακρύζεις,
πάλι με χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά μας είναι».*

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερωτήσεις ανοιχτού τύπου:

1. Ποιες ήταν οι κυριότερες συνέπειες της πτώσης του Βυζαντινού Κράτους;
2. Ποια ήταν η προσφορά του Βυζαντίου στον ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πολιτισμό;

B. Ερωτήσεις κλειστού τύπου:

1. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ και να διορθώσετε όσες είναι λανθασμένες.

	ΣΩΣΤΟ	ΛΑΘΟΣ
α. Πριν την πολιορκία της Πόλης, ο Μωάμεθ Β' νίκησε τους σταυροφόρους στη Βάρνα.		
β. Με το φρούριο της Ρούμελης, ο Μωάμεθ Β' προσπάθησε να αποκόψει την Πόλη από τον Εύξεινο Πόντο.		
γ. Το Βυζάντιο δεν είχε ουσιαστική βοήθεια από τα χριστιανικά κράτη της Δύσης.		
δ. Η Μόσχα εμφανίστηκε ως η Τρίτη Ρώμη, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των Ρώσων.		
ε. Η πολιορκία της Πόλης κράτησε 45 ημέρες.		

2. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της ομάδας Α με εκείνα της ομάδας Β:

Α

- α. Αγία Σοφία
- β. Τρίτη Ρώμη
- γ. Ρούμελη
- δ. Βάρνα
- ε. Θεσσαλονίκη

Β

1. έτσι ονομάστηκε η Μόσχα
2. εκεί οι σταυροφόροι νικήθηκαν από τους Οθωμανούς
3. την κατέλαβε ο Μουράτ Β'
4. φρούριο στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου
5. εκεί προσευχήθηκε ο Μωάμεθ, μόλις μπήκε στην Πόλη

Γ. Ερωτήσεις σχολιασμού πηγής:

1. Αντλώντας στοιχεία από την πηγή «Οι αντίπαλοι και η στάση των Σέρβων» (σελ. 67), να σχολιάσετε το γεγονός ότι η Δύση, παρ' όλες τις υποχωρήσεις των Βυζαντινών στον θρησκευτικό τομέα, δεν βοήθησε αποτελεσματικά το Βυζάντιο, για να αποκρούσει τον κίνδυνο των Οθωμανών. Κατά τη γνώμη σας, πού οφείλεται αυτό;
2. Με αφορμή την πηγή «Είσοδος των Τούρκων στην Κωνσταντινούπολη» (σελ. 68) και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε πότε, πώς έγινε η άλωση και τι επακολούθησε μέσα στην Πόλη.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Συμπλήρωση κενών από τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου

1. Άγκυρας	6. Ρούμελης	11. Σοφία
2. Μουράτ	7. επισιτισμό	12. πρωτεύουσα
3. Θεσσαλονίκη	8. 54	13. λόγιους
4. Βάρνα	9. 29 Μαΐου 1453	14. γεωγραφικές
5. Μωάμεθ	10. Κωνσταντίνος	15. Μοσχοβίτικου
16. Ρώμη	21. αστρονομία	
17. αραβικών	22. θρησκευτικής	
18. τέχνη	23. μονασισμού	
19. νομική		
20. χρονογραφία		

B. Απαντήσεις στις ασκήσεις κλειστού τύπου

1. ΣΩΣΤΟ-ΛΑΘΟΣ

α: Λ β: Σ γ: Σ δ: Σ ε: Λ

2. ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ

α: 5 β: 1 γ: 4 δ: 2 ε: 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

4. Εικαστικές Τέχνες και Μουσική

α. Αρχιτεκτονική

Με την Αγία Σοφία καθιερώθηκε μια νέα αρχιτεκτονική μορφή, η βασιλική με τρούλο ή τρουλαία βασιλική. Μετά την εικονομαχία, κατά την περίοδο της Μακεδονικής Δυναστείας, επικράτησε ο ρυθμός του σταυροειδούς με τρούλο, που είχε τη μορφή ενός σταυρού εγγεγραμμένου σε τετράγωνο. Οι εσωτερικοί χώροι κοσμούνται με τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, ανάγλυφες παραστάσεις, έργα ξυλογλυπτικής και φορητές εικόνες.

β. Γλυπτική και ζωγραφική (τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, φορητές εικόνες)

Η γλυπτική δεν ευνοήθηκε από την Εκκλησία, καθώς θύμιζε στους χριστιανούς την αρχαία θρησκεία. Τη θέση των γλυπτών πήρε ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος και οι ανάγλυφες παραστάσεις με διακοσμητικά θέματα. Αντίθετα, οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά κυριαρχούν σε όλη την περίοδο της βυζαντινής ιστορίας, με εξαίρεση την περίοδο της Εικονομαχίας. Με την πάροδο του χρόνου, ιδιαίτερα κατά την εποχή της Μακεδονικής Δυναστείας, διαμορφώνεται ένα τυπικό σχήμα στην εικονογράφηση: στην κορυφή του τρούλου εικονογραφείται ο Παντοκράτορας, περιστοιχιζόμενος από αγγέλους και προφήτες, στην αψίδα του Ιερού η Θεοτόκος, ανάμεσα στους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ, στα λοφία του τρούλου οι τέσσερις Ευαγγελιστές και στους τοίχους οι δεσποτικές γιορτές, οι Άγιοι και οι Μάρτυρες. Οι βυζαντινοί καλλιτέχνες δεν ενδιαφέρονται για τις σωστές αναλογίες, την προοπτική και την κίνηση. Οι μορφές παρουσιάζονται λιπόσαρκες, με σκοπό να δώσουν την αίσθηση της πνευματικότητας, της αυστηρότητας και της επισημότητας. Επιδίωξη της τέχνης δεν είναι να προβάλει το μάταιο τούτο κόσμο, αλλά τη μετά θάνατο ζωή και την αιωνιότητα.

γ. Μικρογραφία, Μικροτεχνία, Μικρογλυπτική, Νομισματική - Μουσική

Οι Βυζαντινοί διακοσμούν συνήθως τα χειρόγραφα τους με εικόνες, που ονομάζονται μικρογραφίες. Τα νομίσματα έχουν αισθητική αξία και μπορούμε να τα εξετάσουμε ως έργα μικροτεχνίας, κυρίως, όμως, αποτελούν σημαντικές ιστορικές πηγές, γιατί απεικονίζονται σ' αυτά ιστορικά πρόσωπα.

Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, η λειτουργική ποίηση και μουσική χαρακτηρίζονται από απλότητα. Μετά την επικράτηση του χριστιανισμού οι ύμνοι λαμβάνουν πιο σύνθετες μορφές. Οι δημιουργοί λειτουργικών ποιημάτων ονομάζονταν ποιητές και μελωδοί (Ρωμανός ο Μελωδός), γιατί οι ίδιοι έγραφαν το ποιητικό κείμενο και τη μελωδία του. Αργότερα ο ποιητής, πο+υ ονομάζεται υμνογράφος, μπορούσε να είναι άλλο πρόσωπο από το μελοποιό του έργου του. Η εκκλησιαστική μουσική είναι μονοφωνική (εκτελείται από μια μόνο φωνή) και χωρίς συνοδεία μουσικών οργάνων ενώ η μουσική γραφή είναι αλφαβητική (οι νότες σημειώνονται με γράμματα της αρχαίας ελληνικής).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος} -18^{ος} αι.)

I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. Οι ανακαλύψεις

α. Τα κίνητρα και οι προϋποθέσεις

Ευρωπαίοι έμποροι (Μάρκο Πόλο), αναζητούσαν χρυσό, καρυκεύματα και αρώματα στην Ανατολή. Τα κίνητρα ήταν οικονομικά αλλά και πολιτικά (οι φιλοδοξίες ηγεμόνων), θρησκευτικά (η διάδοση του χριστιανισμού) και επιστημονικά (η ροπή του ανθρώπου προς τη γνώση). Από το 13ο αι. τα ταξίδια άρχισαν να γίνονται σταδιακά ευκολότερα και ασφαλέστερα χάρη σε μια σειρά νέων τεχνικών μέσων: της πυξίδας, του αστρολάβου (όργανο προσδιορισμού του γεωγραφικού πλάτους με βάση την παρατήρηση των άστρων) και των πορτολάνων (ναυτικοί χάρτες). Παράλληλα, ένας νέος τύπος πλοίου, η караβέλα, συνδύαζε χωρητικότητα, ταχύτητα και ασφάλεια.

β. Τα εξερευνητικά ταξίδια

Οι Πορτογάλοι, επιδιώκοντας να ανακαλύψουν δρόμο προς τις Ινδίες πλέοντας γύρω από την Αφρική, οργάνωσαν αλληπάλληλες εξερευνητικές αποστολές (Βάσκο ντε Γκάμα). Ο Χριστόφορος Κολόμβος, γενουάτης θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας, πεπεισμένος ότι η γη είναι σφαιρική, επιχείρησε να φθάσει στην Ασία πλέοντας δυτικά. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ταξιδιών του (1492-1504) ανακάλυψε περιοχές της κεντρικής Αμερικής. Ο ίδιος όμως πίστευε ότι είχε φτάσει στις Ινδίες. Αποκορύφωμα των ανακαλύψεων υπήρξε ο πρώτος περίπλους (1519-1522) της γης από το Φερδινάνδο Μαγγελάνο, Πορτογάλο στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας. Έτσι αποδείχθηκε για πρώτη φορά ότι η γη είναι σφαιρική. Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί κατέκτησαν με τη βία τις περιοχές που ανακάλυψαν. Αφού μετέτρεψαν με τον τρόπο αυτό τις νέες χώρες σε αποικίες, τις μοίρασαν μεταξύ τους.

γ. Η Ευρώπη και ο Νέος Κόσμος

Με το άνοιγμα στους ωκεανούς, το κέντρο της ευρωπαϊκής οικονομίας μετατοπίστηκε από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό και τη Βόρεια Θάλασσα. Η εισαγωγή χρυσού και αργύρου στην Ευρώπη δημιούργησε νέες οικονομικές δραστηριότητες (εμπορικές και τραπεζικές). Από αυτές επωφελήθηκε περισσότερο μια νέα κοινωνική τάξη, η αστική. Επίσης, το κλίμα της εποχής ευνόησε την ανάπτυξη ποικίλων επιστημονικών κλάδων, όπως της γεωγραφίας, της αστρονομίας, της ζωολογίας, της βοτανικής, της εθνολογίας. Ωστόσο, για τους λαούς των νέων χωρών οι επιπτώσεις των Ανακαλύψεων ήταν αρνητικές. Οι Ευρωπαίοι επιδόθηκαν στην εντατική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών σε βάρος των ιθαγενών και επέβαλαν την αρχή των άνισων ανταλλαγών. Συγχρόνως, θεώρησαν τους μη ευρωπαϊκούς λαούς ως υποδεέστερους και εκμεταλλεύσιμους. Η πολιτική αυτή κληροδότησε πολλαπλά προβλήματα στον κόσμο, όπως ήταν η δουλεία, η αποικιοκρατία, η υπανάπτυξη και η φτώχεια των τρίτων χωρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος} -18^{ος} αι.)

I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

2. Αναγέννηση και Ανθρωπισμός

α. Τι είναι η Αναγέννηση

Το 15^ο και 16^ο αι., εκδηλώνεται στον ευρωπαϊκό χώρο ένα καλλιτεχνικό και πνευματικό ταυτόχρονα κίνημα, η Αναγέννηση. Στην προετοιμασία του κινήματος αυτού μεγάλη ήταν η συμβολή των Σταυροφοριών, που έστρεψαν το ενδιαφέρον της Δύσης στην Ανατολή, καθώς και της νέας κοινωνικής τάξης που αρχίζει να διαμορφώνεται, της αστικής. Κύριο χαρακτηριστικό της Αναγέννησης είναι η αναβίωση των αξιών της κλασικής αρχαιότητας για τη θεμελίωση ενός καινούριου κόσμου.

Η νέα οπτική δε στηρίζεται πλέον στη δύναμη της παράδοσης, όπου κυριαρχούν η συνεχής μέριμνα για τη σωτηρία της ψυχής, η αποχή από τις χαρές της ζωής και η ιδέα της ματαιότητας, αλλά στην κριτική σκέψη, στην εξέλιξη, στις επιστήμες και στην ιδέα της προόδου. Σε αντίθεση με το Μεσαίωνα, ο ίδιος ο άνθρωπος γίνεται το επίκεντρο της παρατήρησης και του ενδιαφέροντος των λογίων, των σοφών και των καλλιτεχνών.

Κοιτίδα των πολιτιστικών αυτών εξελίξεων είναι οι ακμαίες οικονομικά πόλεις της Ιταλίας, όπως η Φλωρεντία, η Ρώμη, η Βενετία και το Μιλάνο. Στις πόλεις αυτές, οι πνευματικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες ενθαρρύνονται από διάσημους μαικήνες (ηγεμόνες ή εύποροι αστοί που ενισχύουν οικονομικά τον πολιτισμό και την τέχνη).

β. Ο Ανθρωπισμός

Ο άνθρωπος της Αναγέννησης, στη προσπάθειά του να εκφράσει τις νέες αξίες, στράφηκε προς τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό προκειμένου να αντλήσει τον αναγκαίο πνευματικό εξοπλισμό. Έτσι, άρχισε να μελετά, να μεταφράζει και να σχολιάζει συστηματικά τους αρχαίους συγγραφείς. Η στροφή αυτή προς τη βαθύτερη γνώση της αρχαιότητας ονομάστηκε ανθρωπισμός.

Οι ανθρωπιστές, οι φορείς του ανθρωπισμού, ταξιδεύουν σε ολόκληρη την Ευρώπη για να διαδώσουν τις ιδέες τους, δημιουργώντας ένα δίκτυο που ονομάστηκε Πολιτεία των Γραμμάτων. Ασκούν κριτική στις μεσαιωνικές αντιλήψεις και αγωνίζονται για μια καλύτερη κοινωνία. Ο Έρασμος μάχεται υπέρ μιας ειρηνικής Ευρώπης και αποδίδει εξαιρετική σημασία στην παιδεία.

Οι ανθρωπιστές πιστεύουν ότι ο άνθρωπος πρέπει να επιδίδεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, ώστε να αποκτήσει μια πολυδιάστατη προσωπικότητα με πνευματικά, ψυχικά και σωματικά χαρίσματα. Επιδιώκουν να διαμορφώσουν με την κατάλληλη αγωγή ένα νέο

τύπο ανθρώπου, τον *οικουμενικό άνθρωπο* (*homo universalis*), που καθορίζει ο ίδιος με τη γνώση και τον προσωπικό του αγώνα το πεπρωμένο του. Ιδρύονται πολλά νέα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια που συμβάλλουν στη διάδοση των νέων ιδεών. Τα προγράμματα σπουδών, διευρύνονται, σε σχέση με τα μεσαιωνικά, περιλαμβάνοντας ένα ευρύ φάσμα μαθημάτων, ώστε οι μαθητές να αποκτούν συνολική μόρφωση.

Οι ανθρωπιστικές σπουδές ενισχύθηκαν με την παρουσία σημαντικών ελλήνων λογίων στη Δύση. Οι λόγιοι αυτοί πρόβαλαν τα ελληνικά γράμματα με το διδακτικό και εκδοτικό τους έργο. Παράλληλα, ενίσχυσαν το ενδιαφέρον για την έκδοση αρχαίων ελληνικών κειμένων (Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων).

γ. Η γέννηση του τυπωμένου βιβλίου και η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού

Στην εφεύρεση της τυπογραφίας, το κοσμοϊστορικό γεγονός συνέβη, όταν γύρω στο 1450 ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος από τη Γερμανία, χρησιμοποίησε κινητά μεταλλικά στοιχεία για την εκτύπωση των βιβλίων. Τα τυπωμένα πλέον βιβλία ήταν φθηνότερα και λιγότερο ογκώδη σε σχέση με τα μεσαιωνικά ωστόσο ο περισσότερος κόσμος ήταν αναλφάβητος.

δ. Γράμματα, Επιστήμη και Τέχνη την εποχή της Αναγέννησης

Κατά το 16^ο αιώνα παρατηρείται λογοτεχνική ανανέωση στην οποία συνέβαλαν σημαντικοί συγγραφείς (Ισπανία: Μινγκουέλ ντε Θερβάντες *Δον Κιχώτης* / Αγγλία: Ουίλλιαμ Σαίξπηρ *Άμλετ*, *Μάκβεθ*, *Οθέλλος*).

Στην αρχιτεκτονική, οι τεχνίτες και οι καλλιτέχνες από την κλασική αρχαιότητα· τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, όμως, γνώρισε η γλυπτική και κυρίως η ζωγραφική, η οποία δεν διστάζει πλέον να απεικονίζει το γυμνό ανθρώπινο σώμα. Προβάλλει μύθους της αρχαιότητας και τη φύση παράλληλα με το θρησκευτικό συναίσθημα των ανθρώπων. Όσον αφορά την τεχντροπία, οι καλλιτέχνες εφαρμόζουν την προοπτική (αίσθηση του βάθους) και την τεχνική της φωτοσκίασης (Μποτιτσέλι / Μιχαήλ Άγγελος: η διακόσμηση της οροφής της Καπέλα Σιξτίνα στο Βατικανό με θέμα τη Δευτέρα Παρουσία / Λεονάρντο ντα Βίντσι: *Μόνα Λίζα* ή *Τζοκόντα*). Στην Ισπανία έζησε ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ή el Greco (= ο Έλληνας) (1545-1614). Στα έργα του διακρίνουμε έντονες τις επιρροές της βυζαντινής ζωγραφικής, ως προς τις μορφές και την πνευματικότητα.

Παράλληλα με την επίσημη μουσική παράδοση της Εκκλησίας καλλιεργείται η λαϊκή μουσική ενώ εμφανίζονται και οι πρώτες μορφές κονσέρτου και συμφωνίας, που θα εξελιχθούν περισσότερο από τον επόμενο αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος} -18^{ος} αι.)

I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

3. Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση

α. Η κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και οι ανθρωπιστές

Στο τέλος του Μεσαίωνα η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία βρίσκεται σε κρίση. Οι ανώτεροι κληρικοί ανταγωνίζονται τους ηγεμόνες στην πολυτέλεια χωρίς να ενδιαφέρονται για το ποίμνιο τους, ενώ οι κατώτεροι είναι παραμελημένοι και ζουν μέσα στην αμάθεια. Η Εκκλησία εκμεταλλεύεται το μεταθανάτιο φόβο των πιστών για την κόλαση πουλώντας έγγραφα άφεσης αμαρτιών, τα λεγόμενα *συγχωροχάρτια*. Οι ανθρωπιστές καταδικάζουν αυτές τις πρακτικές της Εκκλησίας καθώς και τις δεισιδαιμονίες του λαού.

β. Η προτεσταντική μεταρρύθμιση

Η μαζική πώληση συγχωροχαρτιών στη Γερμανία προκάλεσε την έντονη αντίδραση του μοναχού και θεολόγου Μαρτίνου Λουθήρου, ο οποίος υποστήριζε ότι σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα μόνο της πίστης. Ο αυτοκράτορας έθεσε το Λούθηρο εκτός νόμου ως αιρετικό και αποκήρυξε το Λουθηρανισμό. Οι οπαδοί του Λουθήρου διαμαρτυρήθηκαν και για το λόγο αυτό ονομάστηκαν διαμαρτυρόμενοι ή προτεστάντες. Ακολούθησε γενικευμένη σύρραξη μεταξύ των οπαδών του Λουθήρου και των δυνάμεων του αυτοκράτορα, που τερματίστηκε με την υπογραφή συνθήκης η οποία αναγνώριζε τη νομιμότητα του Λουθηρανισμού και το δικαίωμα κάθε ηγεμόνα να επιβάλει στην επικράτειά του το δόγμα που ήθελε. Με τον τρόπο αυτό η Γερμανία διαιρέθηκε σε κρατίδια ρωμαιοκαθολικά και σε κράτη διαμαρτυρόμενα. Ακολούθησε περίοδος συγκρούσεων με αποκορύφωμα τη σφαγή στο Παρίσι δύο χιλιάδων Γάλλων προτεσταντών, τη νύκτα του Αγίου Βαρθολομαίου (24 Αυγούστου 1572). Την περίοδο που ακολουθεί, κτίζονται καινούριοι επιβλητικοί ναοί σε ρυθμό μπαρόκ και με πλούσιο διάκοσμο. Στόχος είναι η προβολή της δύναμης της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και η επιβεβαίωση της υπεροχής του ρωμαιοκαθολικού δόγματος έναντι του προτεσταντισμού. Τελικά ο Προτεσταντισμός επικράτησε στη βόρεια Ευρώπη, ο Ρωμαιοκαθολικισμός διατήρησε τη δύναμή του στη νότια ενώ η Ορθοδοξία κυριαρχεί στον ελληνικό χώρο τα Βαλκάνια και τη Ρωσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος} -18^{ος} αι.)

I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

4. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 15ο ως το 18ο αι.

α. Ανάδυση των εθνικών μοναρχιών - Ο θρίαμβος της απολυταρχίας και οι πρώτοι κλονισμοί
Αρχίζει να αναδύεται βαθμιαία η αντίληψη για το έθνος-κράτος ενώ οι ηγεμόνες στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν ομοιογενή κράτη και να αποκτήσουν ισχύ καταπολεμούν κάθε δραστηριότητα που θεωρείται διασπαστικό στοιχείο. Η κύρια αιτία των ενδοευρωπαϊκών συγκρούσεων εντοπίζεται στην προσπάθεια των κρατών να αποκτήσουν οικονομική ισχύ. Οι νέες συνθήκες ευνόησαν στην Ευρώπη τη βαθμιαία εδραίωση της απόλυτης μοναρχίας ή απολυταρχίας. Το πολιτειακό αυτό σύστημα θριάμβευσε με τη συνεργασία των ηγεμόνων και των αστών. Στη Γαλλία ο απολυταρχισμός φθάνει στο απόγειο του με το Λουδοβίκο, που θεωρεί τον εαυτό του αντιπρόσωπο του Θεού στο βασίλειο του και ταυτίζει το κράτος με το βασιλικό αξίωμα. Η επιδίωξη ριζικών αλλαγών εκφράζεται με το κίνημα του Διαφωτισμού (1688-1789) και κορυφώνεται προς το τέλος του αιώνα με τη Γαλλική Επανάσταση (1789).

β. Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές μεταβολές

Κατά το 17ο αιώνα η Ευρώπη με τα 100 εκατομμύρια κατοίκους είναι η περισσότερο πυκνοκατοικημένη περιοχή της γης μετά τη χερσόνησο της Ινδίας και την Κίνα. Ο πληθυσμός είναι περίπου στατικός, αλλά από τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα αυξάνεται κανονικά. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην ελάττωση της θνησιμότητας λόγω της βελτίωσης των εσοδειών, της σπανιότερης εμφάνισης επιδημιών και των λιγότερο θανατηφόρων πολέμων. Η δημογραφική εξέλιξη οδηγεί με τη σειρά της στην αύξηση της ζήτησης και δημιουργεί νέες ανάγκες, τις οποίες πρέπει να ικανοποιήσουν οι παραγωγοί.

Από το 18ο αιώνα αρχίζουν να χρησιμοποιούνται νέες καλλιεργητικές τεχνικές που βελτιώνουν τη γεωργική απόδοση. Παράλληλα, ο αγροτικός πληθυσμός αρχίζει να μειώνεται, καθώς πολλοί αναζητούν εργασία στις βιοτεχνίες και, αργότερα, στις βιομηχανίες των πόλεων. Μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα οι βιοτεχνίες έχουν παραδοσιακό χαρακτήρα, στηρίζονται δηλαδή σε οικογενειακά κεφάλαια και έχουν τοπικό χαρακτήρα. Αλλά με την εκμηχάνιση, δηλ. τη χρήση μηχανών, και στη συνέχεια τη χρησιμοποίηση γαιάνθρακα και ατμού, μεταβάλλονται σε βιομηχανίες με πολλαπλάσια κεφάλαια. Ο μεταποιητικός τομέας, δηλ. η βιοτεχνία και η βιομηχανία, με αιχμή την υφαντουργία και τη μεταλλουργία, αποτελούν βασικό άξονα της οικονομικής πολιτικής των χωρών της Ευρώπης.

Το μεγάλο ατλαντικό εμπόριο με τις αποικίες της Αμερικής γνωρίζει μεγάλη άνθηση, αλλά η πλέον προσοδοφόρα εμπορική δραστηριότητα είναι για τους Ευρωπαίους το λεγόμενο τριγωνικό εμπόριο, γιατί διεξάγεται σε τρεις φάσεις μεταξύ Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής: Οι Ευρωπαίοι μεταφέρουν στην Αφρική μικροεμπορεύματα, από εκεί αγοράζουν σκλάβους που τους ανταλλάζουν στην Αμερική με αποικιακά προϊόντα (ζάχαρη, καφέ κ.ά.), τα οποία στη συνέχεια μεταφέρουν στην Ευρώπη. Οι ευρωπαϊκές χώρες εισάγουν πρώτες ύλες, καρυκεύματα και άλλα αποικιακά προϊόντα, Κατά το 16ο και 17ο αιώνα, οι χώρες ακολουθώντας την πολιτική του μερκαντισμού ή προστατευτισμού, ενισχύουν τις εξαγωγές και αποθαρρύνουν με διάφορα μέτρα τις εισαγωγές.

Οι παραπάνω οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές μεταβολές διαμόρφωσαν τις κατάλληλες συνθήκες για ραγδαίες εξελίξεις το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε Βιομηχανική Επανάσταση (χρήση νέων πηγών ενέργειας και των μηχανών), επειδή έφερε επαναστατικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Η ριζική αυτή μεταβολή ξεκίνησε πρώτα από την Αγγλία και επεκτάθηκε κατά το 19ο αιώνα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος} -18^{ος} αι.)

II. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

α. Συνθήκες διαβίωσης

Ορισμένες περιοχές του ελλαδικού χώρου εξακολούθησαν να βρίσκονται υπό βενετική κυριαρχία και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Στα εδάφη αυτά οι Βενετοί επέβαλαν το δυτικό φεουδαρχικό σύστημα, προσαρμοσμένο στις τοπικές συνθήκες. Υπήρξαν, όμως, αντιστάσεις των πληθυσμών. Ηπιότερη πολιτική ακολούθησε η Βενετία στον πολιτιστικό τομέα, επιτρέποντας την ελεύθερη μετακίνηση σπουδαστών από τις βενετοκρατούμενες περιοχές προς την Ιταλία, οι οποίοι στη συνέχεια μεταλαμπάδευαν τα φώτα της παιδείας στις ιδιαίτερες πατρίδες τους.

β. Γράμματα και Τέχνες

Κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα η Κρήτη γνωρίζει αξιόλογη ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών. Η κρητική λογοτεχνία παράγει σημαντικά έργα, όπως το έμμετρο μυθιστόρημα ο Ερωτόκριτος του Β. Κορνάρου και η τραγωδία Ερωφίλη του Γ. Χορτάτση. Μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους (1669), πολλά από τα χαρακτηριστικά της κρητικής πολιτιστικής παραγωγής μεταφέρονται στα Επτάνησα από τους κρητικούς πρόσφυγες.

γ. Οι Έλληνες υπό οθωμανική κυριαρχία - Η Εκκλησία και τα προνόμια

Μετά την Άλωση ο Μωάμεθ Β' παραχώρησε στον πατριάρχη Γεννάδιο Β' μια σειρά προνομίων με τα οποία αναγνωριζόταν όχι μόνο ως πνευματικός αλλά και ως πολιτικός ηγέτης, ως εθνάρχης. Ειδικότερα, ο σουλτάνος χορηγούσε στον πατριάρχη κοσμικές εξουσίες, όπως το δικαίωμα να ιδρύει εκκλησιαστικά δικαστήρια για την εκδίκαση υποθέσεων αστικού δικαίου (διαζυγίων, κληρονομιών κ.ά.) και να επιβάλλει φορολογία στους πιστούς για τις ανάγκες της Εκκλησίας ή για λογαριασμό της οθωμανικής διοίκησης. Η παραχώρηση των προνομίων αυτών έδινε στους Οθωμανούς τη δυνατότητα να διοικούν μέσω της Εκκλησίας εκατομμύρια χριστιανούς σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

δ. Φαναριώτες - Αρματολοί και κλέφτες

Γύρω από το Πατριαρχείο, τη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, διαμορφώθηκε μια ομάδα λαϊκών αξιωματούχων, που είναι γνωστή με την προσωνυμία Φαναριώτες. Με τη μόρφωση και της γλωσσομάθειά τους έγιναν απαραίτητοι στην οθωμανική διοίκηση και κατέλαβαν υψηλά αξιώματα, όπως του Δραγομάνου (διερμηνέα) της Υψηλής Πύλης, του Δραγομάνου του Στόλου και του Ηγεμόνα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών.

Η οθωμανική διοίκηση, προκειμένου να εξασφαλίσει τη φύλαξη ορισμένων περιοχών, οργάνωσε ένοπλα σώματα από Έλληνες, τους αρματολούς. Αντίθετα, το σώμα των κλεφτών δημιουργήθηκε από ένοπλους Έλληνες που κατέφευγαν στα βουνά για να αποφύγουν την τυραννία των κατακτητών και ζούσαν κάνοντας κλοπές και ληστείες. Συχνά υπήρχε εναλλαγή μεταξύ των δύο ρόλων.

ε. Οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές

Τους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση, οι δυσμενείς συνθήκες δεν επέτρεψαν την οικονομική πρόοδο. Από το 17^ο αι. παρατηρείται σταδιακή βελτίωση της οικονομίας, που οφείλεται στη σύναψη εμπορικών σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Παράλληλα, η ανάπτυξη του εμπορίου έφερε αλλαγές στην αγροτική οικονομία και στο μεταποιητικό τομέα. Καλλιεργούνται προϊόντα (βαμβάκι, μετάξι και άλλα) που έχουν μεγάλη ζήτηση στο εξωτερικό, ενισχύεται η κτηνοτροφία για τον ίδιο λόγο (εξαγωγές μαλλιού) και η οικοτεχνία μετατρέπεται βαθμιαία σε βιοτεχνία.

στ. Παιδεία του υπόδουλου Ελληνισμού

Η Εκκλησία, με επίκεντρο την Πατριαρχική Ακαδημία στην Κωνσταντινούπολη, και με τη βοήθεια πνευματικών ανθρώπων που σπούδασαν στη Δύση, αναθερμαίνει την παιδεία του υπόδουλου γένους. Η παιδευτική αυτή δραστηριότητα της Εκκλησίας ονομάστηκε θρησκευτικός ουμανισμός (ανθρωπισμός). Η πνευματική αυτή δραστηριότητα έφτασε στην ακμή της με το Νεοελληνικό Διαφωτισμό (1750-1821). Οι Έλληνες λόγιοι, επηρεασμένοι από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, επιδιώκουν γενίκευση της παιδείας και διαδίδουν, εκτός από την κλασική παιδεία, τις θετικές επιστήμες ενώ προωθούν τη λαϊκή γλώσσα. Ταυτόχρονα, προβάλλουν την ορθολογική σκέψη και το αίτημα για πολιτική ελευθερία και ισότητα (Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος, Αδαμάντιος Κοραής).

ζ. Ο παροικιακός Ελληνισμός

Οι ελληνικές παροικίες στη Βενετία, στη Βιέννη, στην Τεργέστη και αλλού, υπήρξαν εστίες οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ολόκληρου του Ελληνισμού. Στα σχολεία τους φοιτούσαν νέοι από τον ελλαδικό χώρο και από τα τυπογραφεία τους διοχετεύονταν χιλιάδες βιβλία στην υπόδουλη Ελλάδα. Στη Βιέννη εκδόθηκαν τα πρώτα φιλολογικά περιοδικά, η πρώτη ελληνική εφημερίδα. Παράλληλα, Έλληνες της διασποράς χρηματοδοτούσαν την ίδρυση και λειτουργία σχολείων.